

Dr. Zakar András

**A Sumér Hitvilág
és a Biblia**

A SUMÉR DÖRÖG

1928. ÉVI KIADÁS

1928. ÉVI KIADÁS

A Sumér Hitvilág és a Biblia

Összeállította és magyarázatokkal ellátta:

dr. ZAKAR ANDRÁS

Copyright © 1972 by Szatmári István

Kiadó: Szatmári István
P.O.BOX "H" Garfield, N.J. USA 07026

MÁSODIK KIADÁS 1973.

A szerző kijelenti, hogy a könyvben álló teológiai következtetéseket illetően aláveti magát a legfőbb Apostoli tanítói hivatal ítéletének.

Készítette: TURÁN PRINTING AND BINDERY
P.O.BOX "H"
GARFIELD, N. J. 07026 USA

A KIADÓ ELŐSZAVA

A könyv, melyet az olvasó kezébe vesz, — mint már címe is sejteti — nem mindennapi érdeklődésre tarthat számot. Benne a szerző bemutatja, hogy miként tanúskodnak a régészeti, történeti, nyelvi, néprajzi stb. szaktudományos módszerekkel föltárt leletek és szövegek olyan korai vallási tanításokról, melyek csak több száz, de sok esetben több, mint ezer évvel később kerültek be az ószövetségi szentírás szövegébe. Rávilágít főként a sumér és más korai egyiptomi mágus, kanaánita stb. emlékekben föllelhető örök isteni igazságokra, amelyek a bibliai szövegben, mint kinyilatkoztatott igazságok jelennek meg előttünk.

Amikor tehát az egész világ várakozásának megfelelően a II. Vatikáni Zsinat a Kinyilatkoztatásról szóló határozatában ünnepélyesen kimondta, hogy az Ószövetség könyvei "sok ideigvaló és tökéletlen részt is tartalmaznak", örömmel fedezzük föl, hogy az ószövetség népét megelőző ókori emberiség bár még tökéletlen vallási tanításaiban, már igen sok tökéletes és örökértékű isteni tanítás csírája rejtőzik. Így tehát szükségessé vált az ószövetség népén kívül, az emberiség más csoportjainak részére adott isteni tanítások tárgyilagos vizsgálata és ismertetése is. Ezek fölött eddig vagy elsiklott tekintetünk, vagy nacionalista törekvések ezekről elterelni igyekeztek figyelmünket.

A hittudomány és a szaktudományok egybevetésével kapott meglepő eredmények és párhuzamok fölismerésében a szerző kellő fölkészültségének nagy szerepe volt. Dr. Zakar András, aki Margittán, Bihar megyében 1912-ben született és a budapesti Piarista gimnáziumban érettségizett, előbb a Műegyetemet végezte el 1935-ben, és ott lett a Közlekedéstudományi és Vasútépítéstani Tanszéken tanársegéd. Ezután papi hivatását követve a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán folytatta tanulmányait és ott szerezte meg a doktorátust. Így a szellemtudományok, nyelvészet és a műszaki tudományok gyakorlati szempontjainak egybevetésével szilárdan megalapozott és az egész emberiség összefogását és testvériségének tudatát elő-

segítő kutatások és tevékenységek vonzókörébe került.

Személye az Egyesült Államokban sem ismeretlen. 1947-ben a kanadai Ottawaban rendezett Nemzetközi Mária Kongresszusra elkísérte Mindszenty József bíboros, esztergomi érseket, mint személyi titkára. A kongresszussal kapcsolatban a bíboros főpásztor meglátogatott sok kanadai és egyesült államokbeli magyar plébániát is. 1948-ban a szerző is börtönbe került, melyből 1953-ban szabadult. 1970-ben bírósági végzéssel rehabilitálták és a büntetett előlélethez fűződő hátrányok alól mentesítették. Számos műszaki, hittudományi, történelmi, nyelvészeti, művelődéstörténeti tanulmányt illetve könyvet írt. Többek közt megírta Tóth Tihamér püspök életét, "ahogy kortársai látták". Összegyűjtötte a német nácizmus embertelenségeivel szemben fokozatosan kibontakozott magyar fegyvernélküli ellenállás legfőbb okmányait és, mint illetékes szemtanú, jegyzetekkel látta el azokat. Serédi Jusztinián bíboros, prímás ú.i., akinek utolsó éveiben dr. Zakar András szintén személyi titkára volt, páratlanul erélyes és eredményes föllépéseivel sok százezer, különböző nemzetiségű üldözött életét mentette meg Magyarországon. A csikágói Current Anthropologyban 1971-ben jelent meg a sumér-ural-altáji rokonságról folytatott első nemzetközi szintű eszmecsere, melynek vitaindító és záró tanulmányát, fölkérésre, ő írta meg.

Joggal reméljük tehát, hogy a Kedves Olvasó, amilyen érdeklődéssel olvassa át ezt a munkát, ugyanolyan hasznot is merít belőle.

Garfield. 1972.

Tartalom:

BEVEZETÉS	9	oldal
ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK	18	"
I. A VILÁG TEREMTÉSE	29	"
Enki és Ninhurság	38	"
Emesh és Enten	40	"
Enki és Sumér	41	"
II. A PRÓBATÉTEL	44	"
III. KÉPEK A FÖLDTÖRTÉNETBŐL	49	"
Etana menyeyi útja	49	"
IV. A VIZÖZÖN	63	"
V. A NYELVZAVAR	75	"
VI. ISTENI TÖRVÉNYEK — EMBERI TÖRV.	81	"
Urukagina kúp-feliratai		
Építkezések	82	"
Visszaélések	83	"
Reformok	84	"
Urukagina tojásdad lemezének felirata	88	"
Sargon - Mózes párhuzam	89	"
VII. A BABILONIAI SZELLEM	91	"
VIII. MELKIZEDEK — MÁGUS VALLÁS	110	"
IX. BŰN ÉS BŰNBÁNAT	132	"
Könyörgés feloldozásért	132	"
Istene fenségét az ember..	137	"
Bűnbánati zsoltár az ismeretlen istenhez	141	"

X. PÉLDABESZÉDEK	145	"
XI. SIRATÓ ÉNEKEK	151	"
Részlet a siratóból Ur városa felett	151	"
Panaszos ének Enlilhez nemzeti szerencsétlenség idején	153	"
Sirató Ibbi-Szuen felett	156	"
XII. A BÖLCSEK TANÍTÁSAI	159	"
XIII. EGYIPTOM - KISÁZSIA	170	"
XIV. ZSOLTÁRRÉSZLETEK, IMÁK	191	"
Dal Inannához	195	"
Kelj fel Dunguz	196	"
XV. JÉZUS A MEGSZABADÍTÓ	198	"
ZÁRÓSZÓ	216	"

BEVEZETÉS

Az emberiség történelmének legősibb korát szokás történelem előtti időnek nevezni. Ez az elnevezés azonban nem egészen pontos. A történelem ugyanis az emberrel kezdődik. Még akkor is, ha az ősi időkből nincsenek is írásos főljegyzéseink. Ezekből az ősi időkből való embertani, régészeti, néprajzi stb. emlékek ugyanis sokat elmondanak az illető korok emberének képességeiről, küzdelmeiről, mindennapi életéről. Ezeken túlmenően a mítoszok, mondák, regék, legendák sok szájról-szájra adott és máig megőrzött eseményről tájékoztatnak, ha kritikai elemzéssel meg tudjuk állapítani az eredeti közlések szövegét és egymásutánját. Sőt, sok történeti, irodalmi, művészeti stb. hagyományunkból is ki lehet elemezni azokat az adatokat, melyek egy sokkal ősbibb kor emlékeként őrződtek meg. Vallási hagyományaink és tanításaink is igen sok ősi elemet őriznek mindmáig, még ha csupán történeti forrásként tekintjük is őket. A keresztény szentírástudomány minden torzítás nélkül őrzi az egész emberiség legősibb korára vonatkozó legértékesebb adatokat. Ezek között joggal a legelső egyike az ún. Protoevangélium vagyis az evangélium, a jó hír első meghirdetése.

A bűnbeesés után Isten kiméri a büntetést Ádámra és Évára, a főbűnös, a sátán felé intézve szavait:

"Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé, ivadékok és ivadéka közé: Az széttiporja fejedet, te pedig a sarka után leselkedel" (Gen. 3, 15).

Ez az isteni kinyilatkoztatás az emberiség történelmének hajnalán megígérte a sátánt letipró hősnek eljövételét, aki egy feltétlenül rendkívüli asszony, egy édesanya szülötte lesz, de ugyanakkor olyan emberföltötti erővel rendelkezik, hogy áldást és békét tud hozni minden embernek. A kinyilatkoztatás a fokozatosan kibontakozó fejlődésnek megfelelően már az első örömhírben meghirdetett hősnek, Krisztusnak eljövételével, tanításával, halálával, föltámadásával s az ő birodalmának, az Egyháznak a megalapításával teljeseedik be.

Az emberiség a fejlődő teremtés része. Az Isten, minden fejlődésnek állandó külső és belső mozgatója, mindig megadta és megadja a fejlődést előbbre lendítő megismerést

és jóakaratot azoknak az embereknek, akik szívüket, lelküket nyitva tartják sugallatai előtt. Azokat az embereket, akiket Isten ilyen üzeneteknek másokkal való közlésével is megbíz, prófétáknak nevezzük. Semmi adatunk nincs arra vonatkozóan, hogy ilyen emberek csak Ábrahám korától, vagyis, nagyjából Krisztus születése előtti 1800. évtől lehettek.

Ellenkezőleg, a Magyar Kurír 1970. évi 108/A és további számaiban ismerteti az ezzel kapcsolatos új felfedezéseket és megállapításokat. Norbert Lachwin S. J. a római Biblikus Intézet professzora már régebben kimutatta értékes tanulmányában azt, hogy az *Ószövetség előtt is voltak próféták*, akik az emberiségnek az Isten üzeneteit közvetítették. Maguk az Ószövetség könyvei is többször beszámolnak Ábrahám ivadéai közé nem tartozó prófétákról (Bálaám stb.), sőt Ábrahám kortársa, Melkizedek, az Ószövetség és Újszövetség könyveiben egyaránt a "fölséges Isten papja" néven szerepel. Teológusok arra is rámutatnak, hogy az Ószövetség első könyve, a Genézis, föltűnő keveset ír az Ábrahámot megelőző időről. Ez nem kis részben oka volt annak a szemléletnek, hogy a hittudomány keveset foglalkozott az Ábrahám előtti idők emberének Istennel való kapcsolatával. Pedig, ha Isten végtelen irgalmából az ellene föllázadó Ádámmal és Évával tovább folytatta a bűnbeesés előtt megkezdett párbeszédét, sokkal inkább folytathatta és folytatta is azt az ő-szüülők ivadékaival, akik nem személyes állásfoglalás következtében születtek az eredeti bűn állapotában. "Ime én küldök hozzászóló prófétákat, bölcséket és írástudókat. Némelyeket majd ezek közül megöltök, hogy rátok szálljon minden igaz vér, melyet kiontottak a földön az igaz Abel vértől..." — mondja Jézus (Máté 23, 34-35, v.ö.: Luk. 11, 49-51 és Luk. 7, 35).

A mai régészeti leletek gazdagságának és a történeti kutatások eredményeinek birtokában is egyre világosabb, hogy az *Ábrahám előtti emberiség több százezer évnyi története folyamán sem nélkülözte az isteni gondviselés jótéményeit*. A semita népeket megelőző nem semita kultúrák páratlan emlékei, tisztult erkölcsük, jogintézményeik, szellemi alkotásaik stb. olyan értékeket is mutatnak fel, amelyekre Ábrahám ivadéai hosszú idő után, még a kinyilatkoztatás birtokában sem jutottak el. Világos, hogy az Ószövetséget megelőző időkkel kapcsolatban sokkal határozottabban kell be-

szélnünk az *összövetség* vagy *aiapszövetség* koráról. Ennek alapítóokmánya az Ádámnak és Évának adott ígéret, hogy utódaikból fog megszületni a Sátánt legyőző Szabadító. Tulajdonképpen tehát *Ádám és Éva kiválasztott volt s így valamennyi utódai választottak voltak*. Az Ábrahámot illető kiválasztás ehhez képest csak azt a pontosabb körülírást adta meg, hogy az ő utódaiból születik majd meg az az Ivadék, akiben áldást nyer a föld összes népe. Mikor ez az Ivadék, *Jézus* eljött, az emberi testvériség világos meghirdetésével és keresztdózatával *helyreállította az istengyermekség kezdeti állapotát* elvben és lehetőségben minden ember számára. Az a diszkrimináció, melyet az Ószövetség könyvei sok helyen hirdetnek, lehet, hogy mélyebb teológiai vizsgálatok alapján a szentírók egyéniségének, a korszellemnek, irodalmi nemzeti stílusnak stb. sajátosságáiként értelmezhető, mert — és ez ide is vonatkoztatható — "kezdetben nem így volt." A világ összegöngyölödésének (Teilhard szavaival élve), az egész emberiség összetartozásának, közös felelősségének egyre határozottabb megtapasztalása és átérzése korában biztos, hogy a hittudománynak is sokkal mélyebben kell foglalkoznia az öskinyilatkoztatással, az alapszövetség idejének a vallásával.

Igy érik meg a helyzet arra, hogy *ha liturgiánkba nemcsak újszövetségi részeket illesztünk be, akkor az ószövetségi ember imái mellett kellő tiszteletben és arányban majd megszólaltathatunk olyan ősi, Ábrahám kora előtti időkbeli, az ékírások szövegekből kiolvasható imákat és történeteket is, melyek az állandóan gondviselő Isten kegyelméből már akkor az Újszövetség szellemében szóltak az Ég Urához vagy vele kapcsolatban*. Kétségtelenül kitarult a Zsinat nyomán a teológia látóhatára és ez gondviselészerűen akkor történt meg, amikor a fölmerülő problémák özöne és súlya csak ennek a távlatnak birtokában oldható meg. Elsősorban a Krisztushoz való hűség adja meg ezt a távlatot és szilárd alapot, akitől a mai világ is egyedül remélhet üdvösséget. Ehhez segít hozzá, ha korunk problémáit (melyek között a teológiai problémák állanak első helyen) világosan látjuk és azokról világosan beszélünk.

Lachwin professzornak már említett tanulmánya az Ábrahám előtti népeknek Istennel való kapcsolatáról, új szempontokat ad régészeti leleteink értékeléséhez is. Ezért egy-

temes vallástörténeti vonatkozásai miatt is nagyjelentőségű munka Kalicz Nándor könyve, az Agyagistenek, mely 1970-ben jelent meg a Corvina kiadásában Budapesten az ezzel a kötettel meginduló sorozatban. A munka az újkőkorszak kezdetén a Kárpát-medencében déli hatásokra kialakuló élelemtermelési kultúrák embereinek technikai, művészeti és vallás emlékeiről ad áttekintést gazdag képanyag- és térkép-mellékletekkel. Az időszámításunk kezdőpontja előtti 4-5 ezer évvel megjelennek hazánk területén a legelső földműves községek művészetének irodalmi értékes emlékei. Az élelemtermelés és állattenyésztés gondolatkörében élő Körös kultúra népe számára a szerző szerint "a termékenység jelképe természetesen a nő lett, mint az élet forrása, de nem minden nő, hanem az elvonatkoztatott gondolkodásnak megfelelően az általános, a mindenképp fölélt nő, a nagy anya, a "Magna Mater", aki mindennek a kezdete és vége, minden létező forrása, életet és halált magába foglaló istenanyja" (14. l.). Ha azonban figyelembe vesszük az Istennek Ádámmal és Évával s rajtuk keresztül az egész emberiséggel kötött első, vagyis alapszövetségét, érthető, hogy az összülöktől nemzedékről nemzedékre tovább adott nagy Szabadító eljövételére vonatkozó hitigazság állt mindenütt az ősműveltségű népek vallásos gondolatvilágának középpontjában (ezt igazolták hívő és ateista vallástörténészek egyaránt és jó összefoglalást ad eredményeikről P. Schmidt nagy munkája). Ennek a Szabadítóknak a képe pedig szorosan összefonódott az isteni ígéret alapján az ő édesanyja képével, aki ellenkezésben állt a sáttánnal, tehát bizonyos isteni védeltséget élvezett. Így azután az életet adó, életet teremteni látszó anya, a Nagy-Asszony ábrázolása egyben a rajta keresztül megjelenő és a gonosz hatalmakat megtörő Hős iránti hívő reménység kifejezése, a Krisztus-váró lelkeség tiszteletének tárgya is volt. Ennek egyik igen jelentős példájáról így ír Kalicz:

"A hódmezővásárhelyi Kökénydombon találták a neolitikus vallási élet egyik jelentős alkotását is, egy oltárt, amely a neolitikus mitológiába is betekintést nyújt. A háromszögű kultusztárgyat három mezőben bekarcolt meandroid minta díszíti, kivéve a női nemű háromszögnek megfelelő háromszögű mezőt. Ebben a mezőben egy arc stilizált részlete figyelhető meg. Valószínű, hogy az oltár a ...ülő istennőt ábrázol-

ja. Ebben az ábrázolásban nem az istennő alakjának a visszatérése volt a fontos, hanem az istennő cselekvése, tevékenysége, a misztikus folyamat ábrázolása. A háromszögű kultusz-kép az istenanyja és a születő istengyermek kapcsolatát demonstrálja, s minden bizonnyal megfelelő szertartások kapcsolódtak hozzá" (40-41. l.). A két szempont, a szerző társadalomtudományi megfogalmazása és az alapszövetségre épülő hittudományi szempont ugyanarra az eredményre jut az Anya-tisztelet értelmezése és okainak földerítése során. Továbbmenően mindkét szempont bizonyítja azt is, hogy itt megjelenítésről, szimbólikus ábrázolásról van szó. Nem magát a szobrot "imádták" — erre különben is semmi bizonyíték sincs. Ezért helyesebb lett volna a könyvnek "Az Isten agyag-ábrázolásai" címet adni. Ezek a hat-hétezer évvel előltti emberek (s még, ki tudja, milyen ősi korok emberei is) hitük alapigazságait ábrázolták, mint tesszük ezt ma is, tudásunk és művészi képességünk szerint, vallásos áhítatunk emelése és vallásos igazságaink művészi megjelenítése céljából.

Kalicz Nándor könyve továbbmenően főbb vonásokkal ismerteti az alföldi vonaldíszes, a bükkii, a tiszai kultúra jelentősebb régészeti leleteit és fontos következtetéseket is levon belőlük. Az ábrázolások bekarcolt vonásait és jeleit, azoknak bizonyos szabályossággal ismétlődő jellege miatt, szimbólikus, gondolatot kifejező írásnak véli, melynek — mint mondja — sajnos még nem sikerült az értelmét megfejteni. "A fölhasznált minta maga és az elrendezés hasonlósága ilyen nagy elterjedési területen kizárja azt, hogy csak véletlen legyen. Föltétlenül szimbólikus értelme volt" (33. l.). Aránylag későbbi korból, a bánági kultúrából került elő több más lelettel együtt az erdélyi Alsótárlakán három agyagtábla. (Ezekhez hasonlókat nagy számban talált és magyar s német nyelven is közzé tett a múlt században Torma Zsófia.) "Ezek bemélyített díszítése olyan jeleket őrzött meg, melyek csaknem tökéletes párhuzamát Mezopotámiában fordulnak elő. A tatárlaki táblákon lévő úgynevezett piktografikus jelek fölvetik az európai neolitikus írás meglétét és ennek a területnek igen szoros kapcsolatát Mezopotámiával" (44. l.). N. Vlása, kolozsvári kutató, aki a táblákat megtalálta, úgy gondolja, hogy a jelek többsége Uruk ősi sumér város feltá-

rásakor talált sumér agyagtáblák szám és szótagjeleire emlékeztet. Ezt megerősítette a kérdés legismertebb szakértője, Adam Falkenstein, a heidelbergi egyetem híres sumérológusa is. Angol kutatók a leletek korát C 14 módszerrel 1000-1500 évvel idősebbnek határozták meg, mint a régészeti módszerrel megállapított kb. ötezer év. "Harmatta János professzor megkísérelte értelmezni a tartariai táblák piktográfikus jeleit, felhasználva a sumér írás közvetítő szerepét" (I. m. 44. 1.) Makkay János megállapította, hogy "Tartaria két alsó rétegében olyan edénytöredékeket találtak, amelyek magyarországi újkőkori csoportokból mint importtárgyak kerültek oda. A bükki csoportoknak Erdély két másik rendkívül fontos lelőhelyén is kerültek elő importált leletei: a már említett Tordoson és Erősdön... A bükki csoport területén található Délkelet-Európában egyedül az obszidiánlelőhelyek, Tokajban" (Magyar Tudomány, 1970. 1. 68. 1.).

Kalicz említett könyve hozza a kocsai legelső ábrázolását is Európában. Ezekhez hasonlókat nagy számban mutat be mind magyarországi múzeumok anyagából Fettes Nándor "Újabb adatok az őskori kocsihoz a Kárpát-medencében" (Studia Ethnographica 2. - Akadémiai kiadó, 1969.) c. legújabb tanulmányában. A különböző képeket, vonalakat ő is jelképes ábrázolásoknak tekinti. Ezek között sok olyan van, amelynek a temetési szertartáshoz és a hitvilághoz való kapcsolata nyilvánvaló, pl. a *Föld-anya*, a *Föld-édesanya ábrázolása*, aki könyöktől felfelé tartott széttárt kezekkel fogadja vissza a halottat, aki tőle indult el az életre. (Megleppő párluzam a "porból lettél és visszatérsz a porba" isteni kijelentéssel, mely az összüllőktől nyilván szintén továbbadott.) Jelentős Kalicz ismételtén visszatérő megállapítása: "Az is kitűnik a Körös-kultúra népének művészetéből, hogy az alkotások analógiái kétségtelenül délre vezetnek, egészen Anatóliáig és Mezopotámiáig... A Körös-kultúra népének figurális művészete azonban a Kárpát-medencét körülvevő területekhez képest meglepően gazdag volt" (I. m. 22-23 1). Ennek a kapcsolatnak a tudata meglepően régi és még az Anonymus előtti időkre nyúlik vissza. Ennek vizsgálata további külön tanulmányok tárgya. Magyar kutatók régóta sem üres dicsekvésnek, hanem az egész emberiségnek a szolgálatára szellemében végzik ilyen irányú munkáikat, nem kis red-

ménnyel.

A Kárpát-medencéhez hasonlóan Mezopotámiában is megtalálható az Isten-anya ábrázolás a művészetben (a képzőművészetben és a költészetben egyaránt). En Ana, az Ana istennő Sumérban az életet adó, teremtő Isten, míg a földön megjelenő Isten az En Ki, a lélek - Isten pedig az En Lil. (Sumérban az En jelentése: fenn, ensi pedig: városfejedelem, fenség). Ezekhez viszonyítva más isteni jelenségek, tündérek (suméruul: dingirek) nem utalhatók minden további nélkül egyszerűen a politeista jelenségek körébe, szembeállítva őket Ábrahámnak, egy-két ezer évvel később kapott "monoteisztikus hitével. "Hiszen a Szentháromságának politeisztikus lát-szathoz hasonló megjelenési formája Ábrahámnak sem volt egyszerre érthető és mindmáig hittudományi elmélkedéseinknek is tárgya. Az alapkinyilatkoztatás áthagyományozott és isteni segítséggel óvott hitigazságait és erkölcsi parancsait őrző és tanító papjai iránt egyre nagyobb a tiszteletünk és csodálatunk. Semmilyen faji megkülönböztetéssel sem beszenyvezve őrizték az Istenanya és az Istengyermek iránti hitet, reményt és szeretetet a legkülönbözőbb népek körében, akiket ez az ősi hit és erkölcs egy családdá kapcsolott össze. Rendkívül nehezen lehetett látniok tisztán a Szentháromság kérdését, ez tény. Mégis a több isteni személy és más isteni küldöttek és jelenségek közepette sokan megőrizhették a Legfőbb Isten iránti hűségüket, amit Melkizedek esetében pártatlan tisztelettel és elismeréssel dicsér mind az ószövetségi mind az újszövetségi Szentírás.

Milyen alapon vádolhatnánk meg az alapszövetség korának nemzedékeit - minden megkülönböztetés nélkül - sokisten-imádással vagy bálványimádással? Az emberiség elsza-porodásával az utóbbi évezredek folyamán föllépő háborúk során az istenfogalom sok helyen elnacionalizálódott és megszűnt kerülni az ősi, egyetemes testvérség és közös remény Istenétől. Teológusok ma már hangoztatják, hogy korunk egyik legfőbb feladata: *ne egy faji, nemzeti, gondolatvilág és irodalom fölfogásának és irodalmi műfajának szemszögéből nézzük az Ábrahám előtti korszak vallásos jelenségeit, emlékeit. Ha valahol, akkor itt szükséges legfőképp a hitigazságoknak a nemzeti mítoszokból való kibontakozása. Meg kell fordítanunk a nézőpontot és az első, az alapszövetségből kiindulóan*

ezeknek az ősi egyetemes, általános nagy közös vallási igazságoknak a nyomait, emlékeit kell keresnünk és tisztáznunk a különböző társadalmi erőhatások árnyékolt szétválasztásával, ha helyes megvilágításban akarjuk látni az ősi korok emberének hitvilágát, emberi értékeit. Ennek a szemléletmódnak kiváló előfutára volt Paulus Hungarus (Magyar Pál), a bolognai egyetem egyházjogi tanára, majd 1216-ban rektora, később a domonkosrendiek magyarországi tartományfőnöke. Egyik munkájában, a *Monita-ban* többek között ezt a rendkívüli jelentőségű általános szempontot adja meg az ősi magyar mágius-vallás (ma idegen hatásra helytelenül többször "sámán-hit"-ként emlegetik) elbírálásához: "Nem vétkezik az, aki állati áldozatok bemutatásával tiszteli a Napot, ha ezt isteni kinyilatkoztatás fényénél teszi: és ezt a régi magyarok papjainak javára mondom, még akkor is, ha ez a kinyilatkoztatás a régiek Legfőbb Lényétől (Ente Supremo) ered, mert az Istennel azonosítandó". (V.ö.: Fehér M. Jenő: Középkori magyar inkvizíció. Buenos Aires, 1969.)

Az öszszülők utódai irányában a gondviselő Isten szeretetteljes gondoskodásának a nyomait és ennek a gondoskodásnak élő tudatát fedezhetjük föl, ha a protoevangélium alapján állva tekintünk szét az ősi korok emlékei közt. Megilletődve láthatjuk az őskori – alapvető vonásaiban egységes – vallás papjának hűségét sok esetben, amikor az alapszövetség isteni igazságait és az emberi közösség egységének a tudatát egyaránt szolgálta. Az *Abrahámmal kötött isteni szövetség nem szüntette meg az emberiség egyetemes kiválasztottságát és a testvériség, az egy családba való tartozás tényét, hanem az Ószövetség és annak népe éppen ezt volt hivatva részletbemenően szolgálni.* Mikor a megígért Megszabadító, Jézus Krisztus elérkezett, ő maga jelentette ki, hogy minél magasabbra választott ki valakit az Isten, annál nagyobb alázattal kell annak szolgálnia őt: "Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon másoknak és életet adjon váltságul sokakért" (Márk. 10, 45), ... "nem jöttem, hogy e világot megítéljem, hanem, hogy megmentsem" (Ján. 12, 47) ... "Én vagyok a jó Pásztor... és életmet adom a juhokért" (Ján. 10, 15-15) stb. Az ószövetségi rituális papi szolgálatot nem ez a szellem jellemezte. Ez sok-

kal inkább a prófétai intézmény sajátja volt. Az utolsó előkészítő szakaszra Abraham ivadékai körében Jákob fia Lévi és ennek utódai, Aron leszármazottai kapták meg a papi tisztelet. Ez a tisztség azonban eredeténél és lényegénél fogva közvetlenül csak Abraham törzsét volt hivatva előkészíteni a megígért Ivadék eljövételére. Ez kitűnik abból a tényből is, hogy az Ószövetség papjai Abrahamban valamennyien adót fizettek Melkizedeknek. Ezzel elismerték a neki való alárendeltségüket, a tőle való függésüket s így papságuk egy időre szóló – ideiglenes jellegét –, amint ezt a Zsidókhöz írt levél részletesen kifejti. Az ószövetségi könyvek több helyen is meghirdetik egészen világosan, hogy a Messiás, Krisztus, a Megszabadító Melkizedek rendje szerint való pap lesz. Ezzel egy szersmind az is jelezve volt, hogy az ároni-papság bevégezi hivatását a Messiás megjelenésekor (V.ö.: "a papság megváltozásával szükségképp megváltozik a törvény is" – Zsid. 7, 12 – és megfordítva is).

Krisztussal Abraham törzse számára is a Melkizedek-rendi papság érvénye állt be és ez érvényes az egész világra, minden népre a világ végezetéig. Ilyen értelemben Krisztus a beteljesedés. Ugyanakkor a kezdet is, mert minden kegyelem Krisztus kegyelme. A Krisztus alapította Egyház az üdvösség egyedüli rendes eszköze és azért szükséges az üdvösséghez. Ebből ered a keitős kötelezettség: az egyes embereknek minden erejükből törekedniük kell Krisztus megismerésére és követésére, az Egyháznak pedig Krisztus hirdetésére az egész világon.

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK

Ez a munka az első ilyen jellegű gyűjtemény magyar nyelven. A szerkesztés nehézségei is főként ebből a tényből adódtak. Elsősorban arra törekedtünk, hogy ha a rendkívül értékes és bőséges anyagból keveset is tud csak nyújtani könyvünk, az lehetőleg hűséges és pontos legyen. A forrásmunkákat, melyekből idézünk, külön jegyzékben soroljuk fel. Az egyes szövegfordítások végén csak utalunk a szóban lévő forrásmunkára és helyre, ahol az idézett rész található. Magát az idézetet helyenként módosítottuk az alább következő szak tudományos megfontolásokból.

Az idézeteket vagy sumér szövegből vagy sumér időkből visszanyúló hagyomány alapján akkád ill. babilóniai és asszír lejegyzésekből közvetítik forrásaink, tehát végeredményben Ábrahám korát megelőző időkből. Sajnos, nincsen módunkban valamennyi idézet eredeti lehelőjét felkutatni. Ezért a forrásmunkák — nem egyszer pontatlan — adataival kell beérnünk. E miatt már előre, kedves olvasóink szíves elnézését kérjük s egyben azt is, hogy esetleges pontosabb adatok közlésével segítsenek tovább tökéletesíteni vállalkozásunkat. Egy későbbi kiadás feladata lesz valamennyi idézett hely eredeti szövegrészének párhuzamos közlése. Csak így válik majd ellenőrizhetővé a sumér illetőleg az egyéb keleti nyelvű szöveg helyes olvasása. Erre pedig azért van szükség, mert ezeknek a (főként sumér) szövegeknek pontos fonetikai és értelmi visszaadásában elég sok bizonytalanság uralkodik. Ezekkel a szövegekkel ugyanis főként asszírológusok ill. akkádisták foglalkoznak s ezért az olvasatok legtöbbször bizonyos egyoldalúságot tükröznek. Elég csak akármelyik közkézen forgó ilyen szótárt (glosszáriumot, szillabárt) megnézni, hogy lássuk, egy-egy gyökszónak vagy összetett kifejezésnek mennyiféle olvasata s így értelme is lehet az ékírás természetének megfelelően. Mostoha körülmények miatt csak kevés számúrológus tud kifejlődni és érvényesülni s ezek között egészen kevés a magyar. Már pedig, mint tudjuk, már E. Hincks 1850-ben megállapította, hogy az ékírási szövegek nem mind semi nyelven vannak írva. H. C. Rawlinson szerint az ősi ékíratok szkita nyelven íródtak (1853). Oppert és Le-

normant nyomán azután ma mintegy 35 orientalista határozottan állítja és bizonyítja, hogy a sumér nyelv rokona az ural-altáji nyelvterületen keresendő. Elsősorban tehát magyar, török és finn nyelvészek és kutatók tudnának a sumér nyelv fonetikájának és szellemének legmegfelelőbb olvasatokat és fordításokat adni. Ez áll mind az épségben előkerült, mind pedig a sérült szövegek helyreállításával és olvasásával kapcsolatban.

Ennyit a nyelvészeti, formai torzulásokról. Vannak azonban tartalmi, materiális torzulások ill. torzítások is.

A Szentháromság hittitoknak ismeretében tudjuk, hogy az isteni természet egysége mellett szükséges a személyek hármasságáról vagyis "több"-ségéről beszélni. Már röviden érintettük, hogy miként kell értékelnünk ezért ősi szövegek kijelentéseit az "istenek"-kel kapcsolatban. Ezek ugyanis esetleg magyarázhatók a személyek többségével. De magának ennek a szónak, hogy "Isten", a pontos értelmét kell előbb tisztáznunk. (Az S betű magyar s-nek olvasandó!)

P. Anton Deimel: Sumerisch - Akkadisches Glossar (Roma, 1934) 139. oldalán ez áll:

istin \blacktriangleright =ISTIN =1

Ugyanennek a klasszikus szerzőnek Sumerisches Lexikon (1927-37) c. művében, 1-2:

Esten, Istin jelentése eins

P. A. Deimel S A 186:

ISTEN, ISTANU, ESTAN, ESTU jelentése eins, einzig
DSA 98:

esten = \blacktriangledown =ISTEN, eins
DSA 66:

II gis² = \blacktriangledown =ISTEN, eins, 1.

Az "Isten" szó jelentése tehát: egy, egyetlen, az egyedül az egyedülvaló. Ezek a jelzők vagy megállapítások pontosan illenek az Istenre, aki az Ószövetségben is sokszor az egyedülvaló néven szerepel. Ez a szó sohasem szerepel a sumérban számnévként, noha a jel szerepel az egy jelzésére. Az "egy"-nek megfelelő számnévi szó: GE, GI, AS (s); ein (Deimel: Vocabularium Sumericum, Róma, 1910. 233) vagy: EDU (a); ein, unus (DV 233).

Az isteni jelenségre mint következő szóra utaló jel, ún. DETERMINATIVUM a "dingir" szó, a sumérban. Mindig szerepel az ezt jelentő ékjel, mikor az ékírásban "égi lény", "égi jelenség", "égi küldött" stb. neve következik. A sumérban az ilyen determinatívumok használata széleskörű és az olvasáskor nem is olvasandó ki. Hogy miért használják, az az irnok-iskolák gyakorlatából és a többértelmű jelek itt és most kívánt olvasatának lerögzítéséből érthető.

A "dingir" szó átjött a magyar "tündér" szóban. (Ez igazolható a sokszögű Orbán-féle nyelvösszehasonlító módszer szerint.)

A törökben tungör, tingir; Tingri: isten (a kisbetű használata itt lényeges!), égi lény (V. ö. Vámbéry Armin: A magyarság bölcsőjénél. Budapest, 1914.)

Az altáji tatárban Tängärä, tängir=ég, égi (jó) szellem, csagatájban tingri, u.a., a vogulban, osztyákban tarem, tórem, u.a. (V. ö.: Varga Zsigmond: Ötezer év távolából. Debrecen, 1942.)

A sumérban a dingir B. Landsberger (Materialien zum sumerische Lexicon. Roma, 1055 III. 132) szerint: isten, istennő. Vagyis isteni jelenség vagy küldött, megszemélyesítő, amint a szövegösszefüggésekből kiderül. Sokszor ugyanis szeretett személyek, nagy uralkodók neve elé is került később holott életükben vagy fiatalabb korukban semmiképpen sem azonosították őket Istennel. Nyenkor tehát a ma is hétköznapi használatban forgó "isteni" vagy "szent" tartalmat akart kifejezni.

DSA 84:

dingir=dimir; dimer; dingir; dimmer; dibur; dir, Gott; Göttin (Gattungsbegriff, nicht Name eines konkreten Gottes), Tehát nem egy (valamelyik) isten neve — mondja Deimel — vagyis nem a teológiai istenfogalomnak megfelelő kifejezés, hanem istenfajta, istenfeleség, amit a fenti jelentések (isteni jelenség stb.) a magyarban jól kifejeznek.

A dingir szó, maga vagy összetételben egy másik személyt jelölő szóval együtt, tehát sohasem fordítható Istennel. Nem fordítható azonban "istennel" sem, mintha itt egy többistent-hívés bizonyítékáról lenne szó. Egyedül csak isteni jelenséggé fordítható az olvasóra bízva annak kitálalását, hogy az író közelebről milyen jelenségre gondolt

vagy miért használta ezt a jelzőt egy általa becsült személy magasztalására.

Mindazok, akik a vallási fogalmak tisztázását nem tartják fontosnak vagy azok, akik az Ábrahám előtti korban csak sokistenhitet (politeizmust) akarnak látni, elnagyolták vagy teljesen el mellőzték az itt jelentkező problémák elemzését. Általános megjegyzések során nem foglalkozhatunk ezzel részletesebben. Annnyit azonban mégis le kell szögeznünk, hogy maga az Ószövetség is ismeri az egyisten-hitet jóval Ábrahám előtt, — már a Paradicsomkertben. Ez megmaradt a bűnbeesés után is. Világos utalások erre az Első evangélium (Gen. 3. 15) és az ezt körülvevő események és leírások, továbbá Gen. 3, 21, Káin és Ábel története (Gen. 4, 3-16), azután ismét Ádám szavai (Gen. 4, 25). Szet fiáról ezt mondja Gen. 4, 26: "Szetnek szintén született fia, ezt Enósnak nevezte el; ez kezdte segítségül hívni az Ur nevét." A héber szöveg azonban így is fordítható: "Ekkor kezdték elnevezni őket az Ur nevével; Szet nemzedéke ugyanis — eleinte — jámbor és vallásos volt s ezért őket "az Isten fiainak" hívták (v. 9.: Gen. 6, 2). Hérok "az Istennel járt és eltűnt, mert az Isten elvitte" (Gen. 5, 24).

Az őstörténet rendkívüli eseményei tükröződnek Gen. 6, 1-4 leírásában: "Mikor pedig az emberek sokasodni kezdtek a földön s leányokat nemzetek, látták az Isten fiai, hogy az emberek leányai szépek és feleségül vették közülük mindazokat, kiket kiszemeltek. Mondotta erre az Isten: Ne maradjon az én lelkem örökké az emberben, mivel test 6: százhusz esztendő legyen még napjaiból. Az óriások voltak a földön azokban a napokban — miután ugyanis az Isten fiai bementek az emberek leányaihoz és azok szültek; azok az erős, ősidőkből híres férfiak." Ezután következik a vízözön s a vele kapcsolatos események, melyekben változatlanul az egy Istennek tulajdonítják a szereplő személyek a velük történő dolgok legfőbb irányítását. Miért ne szólhatnának tehát az Ószövetségi könyveken kívüli források is ugyanarról az egy Istenről. Es szólnak is.

De szólnak szövegeink erről az egy Istenről, az Egyetlen legfőbb lényről, úgy, hogy nem ezt a világos sumér szót — melyet az akkád nyelv is átvett —, hanem Isten egyik

vagy másik tulajdonságát használják a megnevezéskor.

Alapvető hittanunk részletesen kifejti ezzel kapcsolatban, hogy a földi ember megismerése elvonás útján történik. Csak a teremtett dolgokból indulhat ki, amikor az Istenről akar képet alkotni magának. E közben három úton haladhatunk.

1. Az állítás útja. Minthogy Isten a teremtmények teljes oka, nevezetesen minta-oka is, a teremtmények lét-tartalmi mozzanatait szabad, sőt kell a Teremtőnek is tulajdonítani; nem ugyan teljesen azonos értelemben (univoce), amit tilt Isten végtelensége és abszolutsága; de nem is kétértelmű módon (aequivoce). Minthogy ugyanis Isten a teremtett dolgoknak minta-oka, az összes teremtett valóságok és azoknak minden léttartalmi mozzanata Ister lényegének egy-egy képviselője, s ezért szabad őket ebben a képes értelemben, hasonlósági alapon (analogice) Istenre átvinni. Mégpedig az ún. egyszerű tökéletességeket, melyeknek eszméje nem tartalmaz fogyatkozást (jóllehet a teremtett lényekben sohasem valósulnak meg tökéletesen), minők ész, szentség, élet, egy, erős stb., forma szerint is szabad átvinni Istenre. A vegyes tökéletességeket, melyeknek már eszméje is tartalmaz tökéletlen mozzanatokot, (mint ahogyan pl. a következtetés nem olyan tökéletes értés, mint a közvetlen látás; illat, tenger, rózsza, meleg, tűz, Nap, fény stb. érzéki mozzanatokot is tartalmaznak), csak azzal a gondolattal szabad átvinni, hogy Istenben megvan ezeknek teremtő eszméje és teremtő ereje; más szóval Istenben értékük és tiszta tökéletességük szerint (virtualiter et eminenter) vannak meg. Általuk igen eleven, gazdag és a közvetlen tapasztalat színeiben ragyogó fogalmat lehet adni Istenről, amint ez kitűnik pl. Asszisi Szent Ferenc beszédmódjából (Schütz: Dogmatika I. Budapest, 1937. 304-5. old.).

2. A tagadás útja. Minthogy Isten más, mint a tapasztalati tények, t. i. végtelen és teljesen transzcendens (természetfölötti), azért joggal szabad róla tagadni a tapasztalati meghatározottságokat. Hiszen a tapasztalati tulajdonságok mind végesek, mind mástól való létnek meghatározottságai; Isten pedig magától való és végtelen. Ez az út nagyon alkalmas arra, hogy megsejtse Isten megközelíthetetlen fenségét, s a teremtményektől gyökeresen különbö-

ző, kimeríthetetlen mélységű mivoltát; mintegy áthatolatlanul sejtelmes éjszakába burkolja Isten, melyben anynyira szeretnek elmerülni a misztikusok (I. m. 305. old.).

3. A fokozás útja. Ez abból a megfontolásból származik, hogy Isten oka ugyan a teremtett világoknak, de mérhetetlenül meghaladja: ami tökéletességet ezen a világon látni lehet, az hasonlíthatatlanul magasabb fokon van meg őbenne, és még ezenkívül nem sejtett gazdagságok és mélységek. Ezen az úton tehát a világ tökéletességei fölé emeljük Isten, és azt mondjuk róla: erőfeletti, több, mint a lét, mint élet, mint szép stb. (I. m. 305. old.).

Az őszövétségi szent könyvek is élnek ezen a mindhárom úton szerzett ismeretekkel és kifejezésekkel. Sőt szóképekkel, metaforákkal, példabeszédekkel, a költői nyelv sok képes fordulatával és kifejezésével. Ezt teszi az Újszövétségi szentírás is. Jézus a nagy isteni titkokat páratlanul közel tudja hozni egyszerű, de költői, gazdag, láttató és értető nyelvvel, hasonlataival, analógiáival pl. "én vagyok az igazi szőlőtő" (Ján. 15, 1), "Én vagyok az ajtó" (Ján. 9, 10), "Én vagyok a világ világossága" (Ján. 8, 12), "Én vagyok a jó Pásztor" (Ján. 10, 11), stb. Szent Pál Krisztust főnek, sziklának, templomnak, szögletkönek stb. nevezi, mert ezek bizonyos tulajdonságai, mint értékek Krisztusban a legteljesebb mértékben megtalálhatók.

Mi tehát a döntő az Ábrahám előtti idők istenséggel kapcsolatos kifejezések elbírálásánál? Az, hogy a krisztusi hit világosságánál is megállják-e a helyüket a szóbanforgó szövegek. Ha az Isten jelölő szövegbe, nébbe helyettesítjük Isten nevét vagy Krisztus nevét, mondható-e ez az állítás, vagy elnevezés Istenről vagy Krisztusról? Ha igen, akkor elfogadható és bizonyítja az igaz hit világosságát már Ábrahám előtt, amikor Isten szintén megadhatta és meg is adta ezt a világosságot az embereknek, akik kedvesek voltak előtte. Sok igazságra azonban az ember helyes gondolkodása révén — ami szintén Isten adományának nevezhető — maga is eljuthatott.

Teljesen helytelen az eredeti szövegben szereplő ékjelet ill. szót mindjárt istennévnek fölfogni s így a sok ilyen név alapján politeizmust állítani, amikor valamilyen emberfeletti tulajdonság, képesség vagy jelenség kapcsán szerepel ez

a jel ill. szó, még ha a dingir szó nem is áll előtte. Isteni jelenségről van szó, mely az egy Isten egyik megnyilvánulása s legtöbbször teljesen helyénvaló az egyisten-hit világosságában is. Pl. Deimel említi a SA 84. oldalán a digirel kapcsolatban: "di (=Richter) + gir (mer) = Schwert). Wenn di = ELLU erklárt würde, käme die Bedeutung ungefähr auf dasselbe hinaus, Nämlich: digir = blitzendes Schwert; Blitzer. — = Richterschwert. In beiden Auffassungen wäre Gott der "Herr des Blitzes; der Blitzer." Isten pedig, mint végső ok helyesen nevezhető a "villám Urá"-nak, "ítélő, villámló kard"-nak. Ezzel kapcsolatban önkéntelenül eszünkbe jut, hogy Isten "mikor azután kiűzte Ádámot a Gyönyörűség paradicsoma elé, kerubokat és villogó lángpallost állított, hogy őrizték az élet fájához vezető utat" (Gen. 3, 24.).

Még tovább mehetünk a dogmatika útmutatása alapján, ha figyelembe vesszük, hogy Krisztusban van helye a tulajdonságok kicserélésének. Tulajdonság, olyan valóság-mozzanat Krisztusban, mely az egyik természetnek sajátja a másik természet kizárásával. Minthogy Krisztus az isteni és emberi természetnek személyes, önálló és magánakvaló birtokosa, és minden állításnak alanya a létrejelenés végül is az önálló való (suppositum, hypostasis), ezért a két sor állítmány (az isteni és emberi tulajdonságok) a személyen keresztül kicserélhető, úgy, hogy Krisztusról, aki ember, állíthatók isteni tulajdonságok, és ugyanarról a Krisztusról, aki Isten, állíthatók emberi tulajdonságok pl. Máriát szabad Istenanyának mondani, Jézus kijelentése: "Mielőtt Abrahám lett, én vagyok" (Ján. 8, 58). Szabad tehát azt mondani pl. Isten Fia éhezett, fázott stb. vagy: A názáreti Jézus, Szűz Mária fia mindentudó, mindenütt jelen van stb. (I. m. 624-625. old.).

Ilyen beszédmódot sokszor használ a liturgia, különösen az oltáriszentséggel és az Egyházzal kapcsolatban, az újszövetségi szentírásra támaszkodva.

A liturgia az analógiákat is kedveli ugyanilyen alapon, pl. Jézust Juda oroszlánjának, Győzhetetlen Napnak stb. nevezi. Esztert és Judithot — az ószövetségi történet két alakját — bátorságuk miatt hozza a liturgia párhuzamba Szűz Máriával. Ennek az analógiának azonban kellemetlen

melléközöngéje, hogy — akárhogyan is vesszük — Eszter kívánságára Asvérus szuzai király megengedte, hogy a zsidók — bár már biztonságban voltak a király oltalma miatt — hetvenötezer embert mészároljanak le az általa idő alatt s ráadásul ennek emlékére a Purim örömmünnepet alapították meg, melyet máig is ünnepelnek a talmudisták; Judith pedig — akárhogyan is vesszük — életet oltott ki. Ma már nem tartjuk szerencsésnek annak a liturgikusnak nacionalista buzgóságát, mellyel ezt a két analógiát becsempészte legszentebb liturgiánkba. A II. Vatikáni zsinatnak kellett eljőnie, hogy az ilyen részleteket az átkozódó zsoldárokkal együtt most már kiiktatjuk szertartásainkból. Az egyiptomi Naphimnusz vagy sok sumér zsoldár viszont ma is az emberi alapvető egyenlőségnek az ENSZ által történt meghirdetése idején is, kifogástalanul ihirdeti Isten teremtő erejét s az emberhez lehajló végtelen irgalmát.

Gyűjteményünkben szereplő szövegekben legtöbbször a jelenlegi olvasás szerint hozzuk a neveket. Nincs alkalom mindegyiknek kielemezésére. Mégis az előbbieket szem előtt tartásával isteni tulajdonságok jelzéseként nézzük az istenség-gel kapcsolatos neveket. Keressük mindig azt, van-e helyes értelme a velük kapcsolatos szövegrésznek Istenre vonatkozóan. Ha igen, akkor feltételezhetjük, hogy a szövegíró vagy költő valóban az egy igaz Istenről akart szólni. Ha ilyen elfogadható értelmezés nem található, csak akkor kell tündérre, angyalra vagy valamelyik rossz szellemre (ördögre), meg személyesített emberi szenvedélyre stb. gondolnunk.

Még egy megjegyzést kell tennünk az ún. antropomorfizmusokról. A legősibb kultúrkörben élő népek vallási képzetei, erkölcsi szabályai aránylag a legtisztábbak. Minél tovább haladunk ettől a foktól a máig, a természeti környezetben élő népek hitvilága annál inkább bővül a környező ráhatások és torzulások képeivel. Vándorlások, harcok, keveredések mindig bonyolultabbá tették az eredetileg tiszta alapismereteket. A magárahagyott ember ezenfelül egyébként is hajlandó az isteni felséget, jelenlétet és erőt érzékelhető hatásaiban és megnyilvánulásaiban tisztelni, amilyen a Nap, a természet sok számára ismeretlen titka, évszakok változásai, az ég jelenségei, viharok, földrengés stb. Szeret ezekről képekben és jelképekben szólni és gondolkodni.

ni, nevezetesen szereti ember módjára szerepeltetni. Ezeket a képeket, jeleket az emberek idővel azonosítják az általuk jelképezett Istenséggel és így lassan, "istenítik" a természeti erőket, dolgokat és megnyilvánulásokat s ezzel sokistenitést, politeizmusba esnek. "Isteneiknek" azután emberi alakot és lelkületet, emberi szenvedélyeket és gyengeségeket tulajdonítanak (személyesítés, perszifikáció). Az ilyen módon emberiesített istenek tevékenységét, életét és műveit emberszabású történebe szövik: megjelenik a mítosz. Először valószínűleg a természeti dolgokat és jelenségeket, nevezetesen a nagy égitesteket, a Napot, majd a Holdat öltöztetik emberi történesek formájába (természeti mítosz), utóbb a társadalmi jelenségeket és történeti eseményeket is (történeti mítosz), mint Schütz tárgyalja (I. m. 9. old.).

Mégis, nem mondhatjuk, hogy Istenről egyáltalán nem beszélhetünk emberi módon. Hiszen Krisztusban emberként jelent meg a végtelen Isten a földön. De az ószövetségi könyvekben szereplő "isteni többes" sem szükségszerűen mindig antropomorfizmus. Az első emberek Istennel való személyes találkozása tény s erről a találkozásról mint valami boldog, mindent betöltő élményről szölköztek az összülők bizonyára gyermekeiknek. Vajon nem ilyen élményből táplálkozik pl. a Gen. 3, 8: "Mikor pedig meghallották (t. i. Ádám és Éva) az Úr Isten szavát, ki a paradicsomban járkált az alkony hűvösén, elrejtőzött Ádám meg a felesége az Úr Isten színe előtt a paradicsom fái közé."

A Szentháromság hittitka ismeretében — már említettük — teljesen helyesen értelmezhetők ilyen, látszólag politeista kifejezések is, mint pl. "Alkossunk embert a mi képzünkre és hasonlatosságunkra" (Gen. 1, 26), a bábeli torony építéskor: "Jertek tehát, szálljunk alá és zavarjuk ott össze a nyelvüket, hogy ne értsék meg egymás szavát" (Gen. 11, 7), ha nem is tekintjük költői kifejezésnek a többszámot. Ábrahám történetében a három vendéggel azonban másként áll az eset. Itt Ábrahám három vendéget fogad, akikről hol többszámban, hol egyszámban beszél és Úrnak nevez. Szentírásmagyarázóink általában két angyalnak tartják az Úr kíséreit. Ezek szerint az Úr itt Jézus Krisztusnak egy megnyilvánulása lehetett, mert kizárólag a Fiú lépett a személyes egység viszonyába egy meghatározott

teljes emberi természettel. Nem az isteni (szentháromsági) természet, hanem a második isteni személy az, aki a maga önállóságába, illetve magánakvalóságába felvette az emberséget. Krisztus a történelemnek egy meghatározott pillanatában testesült meg és született Szűz Máriától Betlehemben. Halála és feltámadása után is azonban emberként jelent meg és viselkedett, noha teste más, ún. megdicsőült test volt. A szentírásban találunk utalásokat arra és elvileg sem lehetetlen, hogy Krisztus a megtestesülése előtt is fölvehette emberi alakot, külsőt és megjelenhetett így emberek előtt vagy láthatatlanul kísérhette választottjait (pl. "És mindnyájan egy lelki italt ittak, mert ittak a lelki kősziklából, amely követte őket, a kőszikla pedig Krisztus volt". (I. Kor. 10, 4.) A paradicsomban való "járkálás", Ábrahámnal való látogatás, később Isten angyalaként való megjelenés nem összeférhetetlen Krisztus üdvőtörténeti szerepével.

A kolosszebeliekhez írt levél Krisztusról mondja, hogy "Ő az Isten örök Fia, aki az egész teremtés előtt született. Isten öbenne alkotott meg mindent a mennyben és a földön: minden láthatót és láthatatlant, a trónálló angyalokat, az uralkodó szellemeket, az égi fejedelmeket és hatalmakat. Általa és érte teremtette a mindenséget: létezésében mindezeket megelőzi és benne áll fenn minden" (1, 15-17). Krisztus tehát az a teremtői eszme, amely szerint alkotta meg a szentháromságos Isten a világot. A teremtés örök gondolata formálisan egy, értékben sok. Szent Tamás szerint ez az eszmevilág az a híd, melyen keresztül az abszolút egyszerű valóból immanens isteni akaró tevékenységgel titokzatos módon kilép az időben való esetleges világ, természetesen nem panteista értelemben (I. m. 457. old.). Vagyis ennek a világnak teremtő eszméi is benne vannak abban az elgondolásban, amellyel az Atya öröktől mondja a Fiút, a saját képességét, melyben benne van az egész isteni valóság. Ebben a fölfogásban a teremtés a Szentháromság örök ölébe van fölvéve.

A teremtés maga a Szentháromságnak közös ténye; lényegi és nem személyes isteni tevékenység. Teremtőmánya a teremtésnek eszköze nem lehet. Az eszköz feladata ugyanis az, hogy az anyagot a főök tevékenységének befogadására előkészítse. Ámde a teremtés nem meglévő anyagra irá-

nyul, tehát nincs gyakorlótér a működés számára. De az eszköz-oknak át is kell vennie a főoktól kiinduló mozgást és azt tovább kell vezetnie az anyaghoz, melyet a főok szándéka szerint kell alakítania. Ámde a véges teremtmény mint olyan, alkalmatlan arra, hogy a végtelen léttartalmú teremtő tevékenységet fölvegye és hordozza, éppúgy, mint a kő vagy a tuskó alkalmatlan arra, hogy akár természetfölötti úton is szellemi tevékenységnek legyen szubsztanciás hordozója (I. m. 455. old.).

Krisztus viszont Isten-emberi mivolta alapján egyedül alkalmas arra, hogy az isteni teremtő erőt isteni természetével átvegye és személyén keresztül továbbítsa a teremtés mű megvalósítására valamint fönntartására és kormányzására. Ezért éppen jól sejtették meg az emberiség ősmítoszainak alkotói, hogy a teremtésben, a természet formálásának munkájában emberfölötti, végső fokon isteni erővel rendelkező emberek kellett, hogy szerepeljenek (óriások, titánok, demiurgoszok stb.). De az is lehet, hogy nem is csupán sejtették. Az első emberpár személyes élményéből, isteni kinyilatkoztatásokból tudhatta is a lényegét, ami — míg hozzájuk elérkezett, bizonyára sok torzuláson is ment keresztül.

Ezeknek a kérdéseknek bővebb tárgyalását adja Zakar A.: a Szentháromságról és benne Jézus Krisztusról, akiben teremtetett minden az égen és a földön (Budapest, 1955).

I. A világ teremtése

A világ teremtésének egyik legősibb szövege az "Enuma elis" (Mikor fent...). Ezekkel a szavakkal kezdődik az akkád szöveg, mely hét táblára terjed ki. A szövegben le rögzített hagyomány az időszámításunk kezdőpontja előtti (i.k.e.) második évezred elejére nyúlik vissza. Több hasonló szövegrész is került elő.

Mikor fent az eget nem nevezték névvel és lent a földnek nem volt neve, az ős óceán, az ő atyjuk és a kavargó Tiamat, az ő anyjuk és mindenkié, — az ős óceán vizei egymásba folytak.

A zombékok nem álltak szilárdan, a nádasok sűrűje nem volt látható, amikor egy tündér sem tündökölt, amikor egy nevet sem neveztek meg, amikor egy végzet sem volt bevégzett, a tündérek akkor lettek teremtve...

(Michaeli 10, Dhorme I. tábla 1-9)

*Midőn fönn az ég névtelen
s alatt a föld szintazonkép;
Apszu, az ős-hezdet, minden
dolgok teremtője atya
s Mummu - Tiámat ősanánk még
vizekkel egybemosódtak;
nem volt szárazföld se, lóp se,
s egyike sem a tündéreknak;
név nélkül szunnyadott a sors is,
betöltetlen várt a végzet —
Apszu s Mummu - Tiámat akkor
tündéreket nemzett és szült:
szülték Lahmut s Lahamut.*

(Gilgames 18, 1. tábla)

(Marduk) hajlékot épített a nagy tündéreknak, a csillagokat, melyek az ő képek, a csillagképeket ő

szerkesztette meg, meghatározta az évet, elhatárolta a tájakat, a tizenkét hónapnak három csillagot állított. Miután az év napjai számára képeket formált, szilárdan megépítette a hajlékot Jupiter bolygónak, hogy valamennyit szabályozza, hogy egyik se hibázzon, se el ne tévedjen...

(Michaeli 10-11, Dhorme V. tábla, 1-7)

Székhelyet teremtett a tündéreknek.

Csillagkép-hasonuk gyanánt a Lumasi-csillagokat az égre fölszegezte

Megmérte az esztendőt, fölosztá szakaszokra,

tizenkét hónapja fölé eggyel-egyen három csillagot rendelt.

Megjelölvén az évek a napjait,

Nibirunak székhelyet szentelt, köré feszes övet font, hogy ne kísértsen vétek tévedés...

(Gilgames 38, V. tábla)

Fölragyogtatta Sint, őrá bízta az éjszakát, az éjszaka díszévé rendelte azt, hogy szabályozza a napokat; minden hónapban, állandóan, fejkorona alakot adott neki...

(Michaeli 11, Dhorme V. tábla 12-14).

Fölragyogtatta Nannart fényesen, reábizta az ég őrzését: villanjon, mint a zord éj széke, sugaraival mérje az időt. Hónapról hónapra, jöjj csak elő, lépj ki az ékes tiarából.

(Gilgames 38, V. tábla).

Marduk, meghallgatva a tündérek kívánságát, elhatározta, hogy egy remekművet teremt. Megnyitotta száját, megszólította Eát és utasította arra, amit ő magában elképzelt:

“Össze akarok fogni vért, csontvázat formálni és emberi lényt építeni belőle, akinek a neve Ember lesz, meg akarom teremteni az Embert, hogy őrajta nyugodjék a tündérek szolgálata, hogy ezek megbé-

küljenek.”

(Michaeli 11, Dhorme VI. tábla 1-8).

Hallván Marduk az istenek szavát, Nagy jeles művet teremteni vágyott.

Szóval mondja, fölfeleli Édnak, szíve szándékát ekként közli véle:

“Vért kötök meg, csonttal csipkézem a húst; ime életre hívom Lullát! „Ember” legyen a neve! Megteremtem Lullát, az embert!

Tiszte s kötelessége legyen az istenek szolgálata, öröme az ég és alvilág urainak!

A tündérek útját is okosan egyengetem:

egyformán tiszteltessek, de mégis két részre osztom őket!”

Szóval mondja Éa Marduknak, szíve szándékát ekként közli véle:

“Egy Istent kell földaloznunk avégből,

hogy véreből embert teremtsünk

Gyűljön össze hát valamennyi Isten!

Egyet földalozunk közülük,

a többi békességben elhet!”

(Gilgames 39, VI. tábla).

...
Az Iggik, a nagy istenek akkor szóval mondják, fölfelelik az istenek, menny és föld királyának, istenek tanácsadójának, nagy Uruknek:

“Kingu volt az, aki szított viszályt s fölkelésre bújtatta Tiamatot, harcot kevert!”

Megkötözve vitték Éa elé büntetésből fölvágták ereit véreből gyúrtak embert.

Istének szolgálatát bízva erre — elbocsátották az angyalokat.

Ekként, embert teremtven, az angyalokat Éa megmenté.

Ember tiszte s kötelessége lett az istenek szolgálatá.
Elgondolhatatlan mű született
Marduk s Ea törvényei szerint.
Angyalok csapatát Marduk ketté osztá:
ők vigyázták az országot fönn és lenn.
Megbízta Anut, őrizze parancsát,
ég-tetőre állítván őrszemül...
(Marduk)

Atyái, a nagy istenek, előtt szavát ígyen hallatta:
"Imhol székhelyetek, Báb-ili!
Újjongjatok, örüdjétek hát
e szent helyen!"...

"Ha ő száját szóra nyitja, kőbe kell vézni beszédét!
Mindennél nagyságosabb legyen!
Marduk neve magasztalussék, magas köszálként
magasodjék!
Hatalma mindenható legyen: járom az ellenség
nyakán!"

Feketefejűek pásztora legyen!
Dicsősége megőriztessék késői korokig!
Atyáinnak áldozzék áldozatokkal!
Gondja legyen hajlékaikva, istenségük tiszteletére!
Aldozat füstjét szolgáltassa velük!
Megépíté Báb-ili földi mását,
Eszagilát székhelyül alapítá.
Ha ő száját szóra nyitja,
kőbe kell vézni beszédét!"

(Gilgames 40-42, VI. tábla).

A tiszta vallásos áhitat Ura, élőkké téve a halottakat, aki a fogoly tündérek iránváiban átérzte az irgalmat, ezt a rámarkot így azokra a tündérekre engedte nehezédni, akik ellenségei voltak, hogy azokat megszabadítsa, teremtette az emberiséget.

Az irgalmas, akihez tartozik az életrekeltés, hogy szilárdak legyenek, és ne legyenek elfelejtve az 3 szavai, az emberi lények (Labat: a feketefejűek) szájában, akiket kezéi alkottak.

(Michaeli 11-12, Dhorme VII. tábla 26-32).

Az előzőkben helyenként két fordítás változatot mutatunk be. Ezek példaképpen megérzékeltetik a fordítók különböző felfogását, és a fordítás valamint az értelmezés nehézségeit. Michaeli több más szövegváltozatot is közöl jegyzetben, mi mindig a Labat-féle változatot fogadtuk el. A Gilgames kötet röviden bemutatja a költemény szövegtörténetét; ebből néhány részlet kellő kiegészítésekkel:

Az akkád irodalom mintegy másfél évezreden át élt Mezopotámiában. A legkorábbi akkád nyelvű irodalmi szövegek kb. az i.k.e. XIX. században készültek; az utolsó kezeltetett másolati példánya — a Gilgames eposz egyik részlete — i.k.e. III. század utolsó harmadában fródott.

Az akkád irodalom "előtörténete" azonban még mélyebbre nyúlik vissza az idők mélyébe. Az első leírt szövegeket a szóbeli hagyományozás évszázadai előzték meg. S az akkádok az i.k.e. 2. évezred elején már gazdag irodalmi anyagot vettek át a sumérektől. Az akkád irodalom legnagyobb alkotásainak sumér hősök állanak a középpontjában; sumér volt Gilgames, és sumér városok hőse Adapa, Etana. A sumérok angyalait, tündéreit tisztelték az akkádok is, még ha némely vonásukat "természetesen" meg is változtatták s némelyiküket "istenné" léptették is elő. Mezopotámia e két döntő fontosságú népének, a suméreknek és az akkádoknak kultúrája sok közös vonást mutat, a sumér előkelő irodalmi nyelv maradt mindvégig. A sumér, majd az akkád irodalom alkotásai együttesen három évezrednyi idő társadalmi-szellemi életét, az írásos emberi történelem első, nagyobbik felét örökölték meg.

Az akkádok, a sémi "nyelvcsalád" tagjai, írásukat, az ékírást, íróanyagukat, a puha, — majd napon szárított vagy kiégetett — agyagtáblát is a sumérektől kapták. Irodalmi életüknek különösen három korszaka volt termékeny: az i.k.e. XVIII. század tája — ezt ó-babiloni kornak nevezük; az i.k.e. 2. évezred utolsó előtti századai; végül az i.k.e. VIII.-VII. század az újasszír kor. Új alkotások főként e három korszakban keletkeztek. Egyébként állandóan másolják és bővítik a régi szövegeket.

Az Enuma elis megállapíthatóan hét, egyenként mintegy százötvensoros táblából állt. Nem maradt ránk teljes terjedelemben; legkorábbi részlete i. k. e. X., legkésőbbi rész-

lete pedig i.k.e. II. századi agyagtábláról ismeretes. Marduk főistenné emelésének történetét mondja el, amelyet a költő a korábbi mezopotámiai mitológia hagyományaihoz illeszt. Marduk isten viszonylag új szereplő a mezopotámiai vallásban. Az i.k.e. 3. évezred végén, amikor Marduk neve gyakrabban szerepelni kezd, a kozmogóniai mítoszok képződése Mezopotámiában jelentősen már lezárult; a világmagyarázat ősi emlékeit kiszorítja a "tudományosság" köntösébe öltöztetett világhódítás. Marduk politikai tényezőknek köszönheti fölemelkedését. A korábban jelentéktelen napisten variánst egy korábban jelentéktelen város uralkodói fokozatosan a jelképpé emelik. A XVIII. század derekán, az élete végére egész Mezopotámiát s Elő-Ázsia jelentős részét is uralma alatt egyesítő Hammurabi (1792-1750), gyűjteménye vezetőjében Marduktól származtatja "pásztorágát", és a maga királlyá való szőlíttatását párhuzamba állítja Marduk fölemelésével az isteni főhatalomra, valamint Báb-ili (Babilón) nevének kiejtésével, azaz dicsősége létrejöttével.

Hammurabi fia Samsu-Iluna másodszer is lerombolta Urt (i.k.e. 1737), miután eredménytelenül összeomlott az a szabadságharc, melyet a sumérok indítottak Babilon ellen. Nagy szenvedések nehezédtek ezután a sok évezredes múltira visszatekintő kiegyensúlyozott sumér műveltségre. A Melkizedekek-féle önzetlen papság fölé a babiloni papság Mardukot helyezte a mezopotámiai panteon élére és ezt a reformot teológiaiilag is kidolgozta. A sumér mítoszok isten és angyal hősei sumér városok védelmező szellemei voltak, például Uruké Anu, Nippuré Enlil, Eridué Ea (Enki). A Marduk-teológia fő feladata az volt, hogy Marduk főhatalmát a közismert sumér mítoszok átszerkesztésével igazolja. Ez a feladat az Enuma elis szövegében valósult meg. Ez a babiloni "államvallás" tanainak részét képezte.

A babiloni akkád irodalom virágkorai egybeesnek Sumér elnyomásával, népének elűldözésével. Az északról lenyomuló semita uralkodók birodalmának "fölepítése ellentétben állt a sumérok által kiépített államformával. Az Isten többé már nem volt az ország tulajdonosa és a király nem volt már annak helytartója. Az uralkodó maga élvezte az Istennek kijáró tiszteletet. Az akkád király, mint az első "vi-

láguralkodó" a történelemben, az általa kinevezett tisztviselőkkel kormányozta az országot." (Liane - Jakob - Rost.)

Végeredményben tehát az történt, hogy a politikai hatalom formálta át erőszakkal a vallásos hit nagy igazságokat meglátó sugallatait. Az "igazak," az Istennel belső kapcsolatban álló nagy egyéniségek, meglepően tisztá fogalmakban tudták megfogalmazni az Istennel való beszélgetéseik során az örök igazságokat, de nem volt Egyház, mely inkább minden földi üldöztetést, gúnyt, sőt megvetést is vállal, de nem enged Isten igaz tanításából. Azt természetesen az Egyház is fokozatosan tanulja meg az általános emberi fejlődés során, hogy emberi arculatának is állandóan tisztulnia kell, miközben isteni belső gazdagságát szintelenül hirdeti az egész világnak.

Földi vándorlása során az emberiség Krisztus óta tehát egy társal rendelkezik, az Egyházzal. Senki sem érezheti magát teljesen egyedül a földön. Az Egyház, élén a pápával, tanításának tisztaságával és a szentségeken át érkező kegyelmi erővel segít minden jóakarátú embert ahhoz, hogy az Istent megtalálja s vele minél szorosabb kapcsolatba lépessen. Krisztus előtt az emberiség sok tagjában meglátta az Istent, megismerte föbb tanítását, de nem birtokolta ezt a szilárd alapot, Krisztus Egyházát. Megsejthetjük tehát mennyire átérezhették magukra hagyottságukat még a legjobbak is. A sumér imák, himnuszok, zsoltárok jól mutatják az igaz hit melegsége mellett a külső segítségekbe való kapaszkodás igényét is.

Egyházuink sohasem tanította, hogy csak az ószövetségi vallásban szerepeltek angyalok. Hiszen tanítja, hogy Ábrahám előtt is, sőt a Föld teremtése előtt is voltak angyalok. Őket Isten valószínűleg még a látható világ előtt teremtette és tette próbára. Egyes hittudósok szerint a próbatétel éppen Krisztus volt. Isten bemutatta az angyaloknak, hogy az egész világot Krisztusért, az Isten-emberért teremti s hódolatot kívánt. A rossz angyalok megtagadták Krisztus imádságát, mondván: "Nem szolgálók." Erre — s ezt már az Újszövetség világosan tanítja — "Levetették az a nagy sárkány, ki ördögnek és sátánnak nevezetik." Jézus maga mondja: "Láttam a sátánt, mint a villámot leesni az égből" (Luk. 10, 18.).

A mai világ szeretné a mesékbe utalni az angyalokat. Hitünk erre nem ad alapot. De a világban tapasztalható sok sátáni gonoszság, de győzelmes ártatlanság is tanúskodik arról, hogy vannak körülöttünk hadakozó jó és gonosz szellemi erők. A sumér s főként babiloni és asszír költészet sok érdekes bizonyítékot hoz angyalok létre, működésük fölismerésére s az embereknek a jó és rossz angyalokra vonatkozó hitére. Csak a kinyilatkoztatás biztos világosságával kell olvasnunk az irodalmi alkotásokat s mindjárt megállapíthatjuk: itt a költő angyalra vagy ördögre gondol.

A kérdés fontossága miatt foglaljuk röviden össze hitünk főbb igazságait ide vonatkozóan. Az angyalok teremtmények, az időben, vagy az idővel jöttek létre. Tiszta szellemek, azaz nincsenek testi szervezethez kötve, mely létüknek vagy tevékenységüknek akár föltétele akár szerve volna. Tudnak azonban hatni az anyagi természetre s az emberre is, de csupán külsőleg. Nem szükségképp foglalnak el helyet. De amikor tevékenységet akarnak kifejezni a anyagvilágban, nekik is el kell foglalni tevékenységük helyét. Az angyalok, mint szellemi valók, értelemmel és akarral rendelkeznek és akarataikat a világ folyásában bizonyos fokig érvényesíteni is tudják. Az angyalok száma meghatadja az emberi képzeletet, alá-és fölrendeltségbe, karokba vannak beosztva.

A jó angyalok a végítéletig Isten akaratából részt vesznek a világ kormányzásában, gondját viselik az embereknek. Majdnem hittétel, hogy minden hívőnek, és erkölcsileg bizonyos, hogy egyáltalán minden embernek van őrangyala. Jól megokolt és eléggé egyetemes nézet, hogy az egyes népek és egyházak élén egy vagy több angyal áll. A bukott angyaloknak a sátán vezetésével az eredeti bűn következtében bizonyos hatalma van az emberek fölött. Képviselik a rideg egyoldalú igazságszolgáltatást az ember rovására. Kíméletlenül sürgetik, hogy teljesedjék az emberen az Istentől való elfordultságnak és az Istentől elvonatkoztatott teremtmények zsarnokságának egész tragikumuma. Jézus a sántát gyilkosnak és a hazugság atyjának nevezi (Ján. 8, 44.). A bukott angyalok hatalmát azonban az Isten pontosan kímérte. (V. ö.: Schütz. I. m.: 485-511).

Kiáltottak az istennőhöz.

A nagy istennőhöz, a bölcshez, az istenek segítőjéhez, Mamihoz eként kiáltottak:

"Isten-anyánk, teremts hát embert! Anyai tested melegéből, verejlékkel, véres lucsookban hozd az emberjűt világra. Szülőanyánk, ne késlekedj hát! Az ember hiányzik a földnek!"
Felséges száját szóra nyitja Mami s így szól az istenekhez:
Én, egyedül, bármint szeretném, nem szülhetem világja mégsem!

Enki is szóra nyitja száját s nem késik hatalmas tanácsa:
"Egy istent kell előbb megölnünk! Annak húsát s véré, Ninhurszag,
jó agyagos földdel keverd el, ebből formáld az ember testét!"

(Gilgames 47, Teremtés I.)

A felső és alsó világ már elválasztottat a vizektől, istenek és istennők sorra méltó helyüket megtalálták, állott a föld, szilárdan állott, kiemelkedett a vizekből, csatornák és árkok futása a megszábot mederbe téült, a Tigris és az Eufráteszt sáncokként övezték a partok; ekkor Anu, Samas és Enki, valamint a hatalmas Enlil s a hét angyal a szent ház tanácskozó termébe gyűltek, szót adtak a teremtésről, majd így beszéltek tanakodva:
"A felső és alsó világ már elválasztottat a vizektől, csatornák és árkok futása a megszábot mederbe téült, a Tigris és az Eufráteszt sáncokként övezik a partok, hasznunkra s kedvünkre való mi van még hátra, mit teremtsünk?"

Ó, angyalok, sorsteremtők, ti hét hatalmas istenasszony, hasznunkra s kedvünkre való mi van még hátra, mit teremtsünk?"

Válaszolták a tündérek, a hét hatalmas istenasszony, a sors-teremtő angyalok válaszolták az isteneknek:
"Uzumában, ég s föld határán, megöljük a két Lamga-istent;
vérüket a földre folytatjuk s. ebből az istenvér-sárból formáljuk meg az ember testét...
Az istenek szolgálatára népesítse ember a földet;
szabja meg a dolgok határáit, imádságra szentélyt emeljen;

hátaskosarban téglát hordjon és deszkát és cédrusgerendát;
cövekkel jelölje a mesgyét, dülönként más-más nevet adjon;
a határokat megjegyezze, s határokat védten védje;
a csatornák és árkok medrét helyes irányba igazítsa;
határköveket állítson föl; öntözze meg a szomjas földet;
nemesítsen növényeket; városfalak követ lerakja;
sarlóval gabonát arasson, a kalászokat hordja csűrbe!
Építeni az ember dolga, rendben tartani gazdaságát,
az ország erejét növelni... És megadni az isteneknek
az illő részt minden javakból...

Hideg vizet önteni ki a szent helyek kövére, s tenni,
amit a szertartás előír.

Ulligara s Szalgarra méltó neve az embereknek.
Sokasítsák meg barmaikat, az ország erejét növeljék
s tiszta szívvel, tiszta ajakkal zengjék Enul s Ninul hatalmát!"

(Gilgames 48-49, Teremtés II.)

ENKI és NINHURSÁG

Ti, akik a fénylő városon osztoztok:
Tilmun országa volt a szűzi föld;
ti, akik a fénylő Sumeren osztoztok:
Tilmun országa volt a szűzi föld!
Tilmun országa fénylő, Tilmun országa szűzi,
Tilmun országa szűzi, Tilmun országa fénylő:
az Egyetlenek Tilmunban együtt hálnak.
A föld, hol Enki az asszonyával hált,
szűzi az a föld, ragyogó az a föld;
az Egyetlenek Tilmunban együtt hálnak:
a föld, hol Enki Ninszikilával hált,
szűzi az a föld, ragyogó az a föld.

Tilmunban holló nem károg,
fácán fácánhangon nem kiált,
oroszlán nem gyilkol,
farkas bárányt nem ragadoz,
kutyá a keoskék terelését nem ismeri,

ha az özvegy a csirázó maldtát elteríti,
az ég madarai maldtját nem csipkedik,
galamb feje nem csügged le,
fájó szemű nem mondja: "Szemem fáj!",
fájó fejű nem mondja: "Fejem fáj!",
anyóka ott nem mondja: "Öreg vagyok!",
nincs szűz, kinek vére folynék,
sodró víz a városban nem folyik,
ember nem mondja: "Csatornamedret ássunk!",
örség a határon nem jár őrrjáratot,
a kikiáltó vészről nem kiált,
a város szélén jajszót nem kiált.

Azokban a napokban
Ninszikila az atyjához, Enkihez, így beszél:
"A várost berendezted,
a várost berendezted ügyes műveiddel;
Tilmunt berendezted,
a várost berendezted ügyes műveiddel;

Tilmun városát berendezted,
a várost berendezted ügyes műveiddel;
ám édes vizet, csatornában, nem kapott;
Tilmun városát berendezted,
a várost berendezted ügyes műveiddel;
ám édes vizet, csatornában, nem kapott,
nincs termő földje, nincs barázdája...

Enki atya a leányának, Ninszikilának,
így adja vissza a szót:
"Midőn a Nap az égre hág, ...
Nanna őriző házából,
a föld vizét felköpő torkon át
a földből édes víz tör fel neked:
nagy medencébe onnan ömöljék a víz,
városod a böség vizét onnan igya,
Tilmun a böség vizét onnan igya,
sós vizű kutjaid édes vizű kutakhd vdljanak,
(termő földjeiden a barázdák kalászt neveljenek,)
városod az Ország rakpartjának tárháza legyen,
Tilmun az Ország rakpartjának tárháza legyen!...

(Komoróczy 21-2, 1-51)

Azokban a napokban nem volt kígyó, nem volt skorpió,
nem volt hiéna,

Nem volt oroszlán, nem volt vadkutya, sem farkas,
Nem volt félelem, sem rémület,
Az embernek nem volt ellenlába.

Azokban a napokban Shubur (Kelet) földje, a bősé-
ség helye, az igazságos végzéseké,

Dallamos nyelvű Sumér (Dél), a "fejedelemség
rendeleteinek" nagy országa,
Uri (Észak), az ország, melynek megvan mindene,
ami szükséges,

Martu (Nyugat) országa, biztonságban nyugovó,
Az egész világegyetem, a nép egyetértésben,
Enlilnek egy nyelven mondott dicséretet.

(Kramer 1961: 107)

EMESH és ENTEN

Ez a mítosz a legközelebbi párhuzam a sumér irodalomban a bibliai Káin és Ábel történetéhez — írja Kramer (1961: 49), jóllehet kiegyezéssel végződik és nem gyilkossággal. A szöveg eléggé sérült, úgy, hogy csak mindössze a feléből, százötven sorból értesülünk a történet részleteiről.

Enlil elhatározza, hogy fákat és szemesnövényeket hoz létre. Evégből két kultúrlényt, a testvérpárt, Emesht és Entent alkotja meg s mindegyiknek kijelöli sajátos feladatait. Enten az állatok szaporodását indítja meg, és a fákat segíti a gyümölcs megérleléséhez. Emesh létrehozza a fákat és a mezőket, bőséggé teszi a nyájakat és az istállókat. Őneki köszönhető a bőséges aratás.

Nemsokára azonban vizsály tör ki a két testvér között. Emesh kétségbe vonja Enten igényét arra, hogy ő "az istenek gazdálkodója." Ezért Nippurba mennek, ahol előad-
ják panaszukat Enlilnek.

"Ó, Enlil atya, te adtad a tudást nekem, én hoztam
elő a vizeket bőségben, — mondja Enten

a gazdaságot én tettem gazdasággá, én raktam meg
a magtárakat...

Most Emesh, ... a tiszteletlen, aki nem ismeri a föld-
dek szívét, beleavatkozik az én első erőmbe, első hatal-
mamba..."

Emesh rövidebben, de hízelgő szavak kíséreté-
ben adja elő ügyét, amely után:

"Enlil válaszol Emeshnek és Entennek:

Az egész föld számára életet adó víznek Enten a "tudó-
ja", mint az istenek gazdálkodója ő hozott létre min-
denk, Emesh, fiam, hogyan hasonlítod össze magadat En-
tennel, a testvéreddel?

Enlil magasztos szava, melynek értelme mély, a
meghozott döntés, megdöbbentő, ki mer-
né azt áthágni!

Emesh meghajlotta térdét Enten előtt,
házába vitte... a szőlőnek és a fügének a borát, Emesh
megajándékozta Entent arannyal, ezüsttel és lapis lazuli-
val.

Testvériségben és barátságban öntötték ki aldozati
ajándékaikat.

Elhatározták, hogy bölcsen és jól együttműködnek,
a küzdelemben Emesh és Enten között, Enten, az iste-
nek derék gazdálkodója bizonyult nagyobbak, mint
Emesh,

... Ó, Enlil atya, dicsértessél!"

ENKI és SUMÉR

A világegyetem megfelelője a sumérban an-ki, ami
szóról szóra annyit tesz, mint "ég-föld" (Kramer 1961: 41)
a földre beleértve mindent, ami a földön van, a vizet is.
Enki a "sumér bölcsesség Isten" (Kramer 1961: 59) szer-
vezi meg a földet és meghozza a törvényeket. Ő határozza
meg Sumér sorsát is:

a te végzéseid magas végzések, elérhetetlenek,

szíved mély és megmérhetetlen,
a te ... olyan, mint az ég, elérhetetlen.
A király, aki lett, földiszíti magát tartós ékszerrel,
Az ur, aki lett, koronát helyez a fejére,
A te urad megtisztelt ur, An-nal ül a király az ég szentélyében,

A te királyod a nagy hegy, Enlil atya,
mint ... minden ország atyja.

Az Anunnakik, a nagy angyalok,
Benned vették ki lakóhelyüket,
A te nagy ligeteidben fogyasztják el élelmüket.
Ó, Sumér háza, legyenek számosak istállóid, szaporodjanak teheneid,
legyenek számosak nyájaid, bárányod legyen számtalan,
álljanak a te ...

kitartóan ... emelkedjék kezéd az ég felé,
az Anunnakik tebenned hozzák meg végzéseiket.

Urhoz érkezett

Enki, a mélység királya, elhatározza a sorsot:

Ó, jól fölszerelt, sok vízzel mosott város,
szilárdan álló ökör,
az ország bőségének szentélye, szabadon térdel, zölden,
miként a "hegy"

Hashur-erdő, széles árnyék ... hősi
a te bevégzett sorsodat ő irányította,
a nagy hegy, Enlil, a világegyetemnek kinyilvánította a
te magasztos nevedet,

Ó, te város, melynek sorsát Enki rendelte el,
Ó, te, Ur szentélye, emeld föl nyakadat az ég felé.

A költemény titokzatosságát jól érzékelteti Bobula
Ida (1961: 123-34) lényegét visszaadó összefoglaló
fordítása:

Ó, Mada...
Országok országa, törvénytudás népe,
Napkelet s Nyugat közt a világnak fénye,
Nagy a te nemzeted, nagy a te végzeted,
Oly messze magasztos, hogy föl sem érheted;
Mint a magas mennyiség, szíved mérhetetlen,

Életed gyökere szent és sérthetetlen.
Hegyek, árnyas erdők, hős föld büszke népe,
Ez a te végzeted ősi öröksége:
Erős, gazdag vár vagy, de az örök törvényt,
Ami Isten rád rótt, vállalnod kell önként,
Hogy beteljesüljön győzelmes végzeted,
Ur oltára te vagy, emeld fel a fejed!

II. A próbatétel

Az első emberpár próbatételének is nyomára bukkanunk az ókori Kelet irodalmában. Előkerült egy olyan elbeszélés-zöveg, mely szerint egy szegény házaspár beszélget erről és az asszony rosszállólag említi meg Eva meggondolatlan-ságát, mely miatt utódai és így ők is elveszítették a paradicsomi boldogságot. Meghallotta ezt a király. Elrendelte, hogy a házaspár pompás palotát kapjon, nem kell nekik dolgozni. Minden nap ebédre öt fogást kapnak, amiből ehetnek, amennyi jólesik. De felszólálnak majd egy hatodik tálát is, letakarva, ebből azonban nem szabad enniök, sőt meg sem szabad nézni, mi van a tálban. Ha mégis megszegik ezt a feltételt, minden kedvezményt és kegyelmet elvesztenek. A házaspár boldogan beköltözött a pompás otthonba. Mindennap pompásabbnál-pompásabb ételeket kaptak, de ott volt leterítve az asztalon az utójára felszolgált fogás is. Napokon keresztül élvezték az új életet. Az asszonyt azonban bosszantani kezdte a leterített tál. Miért is hozzák be? Mi lehet benne? Legalább nézzük meg, mondta a férjének, hová a király azt nem tudhatja meg, ha egy kicsit a kendő alá nézünk. Így is tett. De mikor fölemelte a kendőt, mellyel a tál le volt terítve, egy madár repült ki alóla. A király észrevette a madár hiányát és kiutasította a házaspárt a palotájukból. Néhány nap után újra visszaestek régi szegénységükbe. Most már nem Évát kellett okolniok.

A történetet Faragó József (1970) ismerteti angol nyelven a Ludas Matyi népmese -forrásával kapcsolatban, melyet dr. G. R. Gurney, az oxfordi egyetem assziriológiai előadója dolgozott fel az 1951-ben a kisázsiai Sultantepe környékén talált, i. e. 701 évből való ékirásos asszír tábla alapján. Magát a leletet először magyar nyelven az Irodalomtörténeti közleményekben ismertette Julow Victor (1963). Ezután írt erről a tárgyról Korompay Bertalan és Faragó József adatai alapján újabb vonatkozásban ismét Julow Viktor a debreceni Alföldben (1966), majd a kolozsvári Korunkban Faragó József (1968).

Az emberiség legősibb idejére vonatkozó sumér irodal-

mi alkotások bizonyos szempontból a legjelentősebbek. Igaz, hogy ezek a szövegek sokszor csak egy példányban és nagyon rongált állapotban kerültek a kezünkbe és az elbeszélések egyes részletei sokszor zavarosak és ellentmondásosak. Mégis, ezek a körülmények éppen arról tanúskodnak, hogy már a sumérokhoz is hosszú hagyomány-úton érkeztek, miközben az elbeszélések egyes elemei összekeveredtek, a szóbeli és írásbeli átadás során önkényesen is kibővültek, egymásra hatottak és leghosszabb időn keresztül voltak kitéve a hatalmasok elképzeléseinek és célkitűzéseinek érdekében álló torzításoknak. Az elbeszélések elemei tehát, ha nem is mindig a mai szöveg értelmezésében és összefüggéseiben, de önmagukban szemlélve egy igen ősi hagyomány nyomait mutatják.

Tekintsük át vázlatosan ezt az anyagot Kramer (1963) művének a sumér vallásról szóló fejezetben található olvasatai és magyarázatai figyelembevételével.

Az egyik elbeszélés elmondja, hogy Enlil útjában Nipurból az alvilágba három tündérral találkozik: A nippuri kapu őrével, az "alvilág folyójának emberé" -vel és azzal, aki a holtakat átszállítja ezen a folyón. Íme a közös forrás a későbbi alvilág, a Hades és Charon révész megfogalmazásához.

A Dilmun-földről szóló elbeszélés a Paradicsom első irodalmi ábrázolása. Itt szerepel a földnek és a víznek, vagyis a látható világnak az ura, Enki. Itt a növényeket Nin-hursag sarjasztja ki a földből. Nin-hursag a nagy Ana -anya-Isten másik elnevezése, aki Kramer szerint "talán eredetileg a Föld -anya".

Itt közbevetőleg ki kell térnünk arra a jelenségre, hogy a sumérban szók között szoros kapcsolat esetén (pl. a jelző és a jelzett szó kapcsolatában is) a két szó vagy morféma megcserélhető. Erre először dr. Pass László hívta fel P. Deimel figyelmét a vele 15 éven keresztül folytatott levelezés során. P. Deimel egyik levelében ezt a jelenséget Pass -törvénynek nevezte el. (A magyarban még ma is van ennek nyoma, pl. Pusztamérges=Mérges pusztá, kútágas=ágas kút stb.)

Ennek alapján tehát az Anya -Isten (mother goddess) joggal olvasható Isten -anya -ként és így kibontakozik az

elnevezés teljes gazdagsága. Érdekes, hogy Kramer a fent jelzett helyen a "Mother Earth" esetében ugyanilyen sorrendet tart helyesnek: Föld-anya. A földből kisarjadó élet számára az első megfigyelés joggal a földet tekinti anyának, szülőnek. De a sumérben már egy rendkívül fejlett és bizonyára ősrégi hagyományokon nyugvó szemlélet az élet forrásaként isteni erőt illetve ennek megszemélyesítőjét, az Isten-anyát nevezi meg.

Ennek a szemléletnek a helyessége az újszövetségi teológiában igazolható. A II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus reform során Szűz Mária mennybe-felvételének, Magyarországon a Nagyboldogasszonynak, augusztus 15-i ünnepén a szentmise prefációjában valljuk: "Te méltán övtad meg Mária testét, hogy romlás ne érje, mert csodálatosan világra hozta megtestesült Fiadat, Jézust, akitől minden élet származik".

A Nagyboldogasszony (Bódogságos Asszony, Boldogasszony, Nagyasszony) elnevezés hagyományának egyébként magyar földön nagy irodalma van (lásd Ipolyi Arnold, Berze Nagy János, Kálmány Lajos, Kandra Kabos, Bálint Sándor stb. műveit, legújabbban pedig Fettich Nándor tanulmányát. Bau az Istenanya, a termékenység anyja egy másik elnevezése (epiteton) Sumérban, a Dug jelentése pedig hős, szent. Az összetétel: Baudug — Boudug — Bódog — Boldog önmagában is kifejezi a nép nyelvén a Boldog-asszony jelentését. Ugyanezt az értelmezést erősíti meg az újszövetségi szentírás: "Íme mostantól fogva Boldognak hirdet engem minden nemzedék" — mondja Szűz Mária az ő hálánekében (Luk. 1, 48). A klasszikus görögben *makar, aros* jelentése: boldog, az istenekről mondva. Az ősi erdélyi falucska, Boldog nevét helyesen magyarazza és adja vissza az újdonsült román elnevezés a S. Maria névvel.

A Dilmun elbeszélésben szerepel Enlil is, a lélek-Isten, Isten Lelke (Kramer angol fordítása nem ilyen sokatmondó: "the air god", the king of the Sumerian gods). Enkinek 8 szerve megbetegszik, de Enlil nem tudja meggyógyítani őt, csak Ninhursag, aki a gyógyítás végrehajtására 8 tündért hoz a világra, akik sorban meggyógyítják Enki megbetegedett szerveit.

"Noha ezek a mitoszok — írja Kramer (1963:148) in-

kább egy isteni, mint egy emberi Paradicsomot írnak le, mégis sok párhuzamot mutatnak a bibliai Paradicsommal. Valóban van alapja annak az állításnak, hogy a Paradicsomnak, az isteni lények kertjének eredeti gondolata a sumérektől ered. A sumér Paradicsom — költeményünk szerint — Dilmunban van, valahol Sumér keleti részén. Ez az a Dilmun, ahová a babilóniaiak, az a szemita nép, mely Sumért megszállta, később "az élők földjét", az ő halhatatlanjainak hazáját helyezte. Ebben jó utalás van arra, hogy a bibliai Paradicsom is, az Édentől keletre helyezett kert, melynek vizéből folyik ki a négy világfolyó a Tigris és az Eufratesz is beleértve, eredetileg azonos lehetett Dilmunnal, a sumér Paradicsom-földdel.

Költeményünknek az a szakasza is, mely leírja Dilmunak a Nap-tündér által történt vízzel való ellátását, aki friss vizet hozott elő a földből, a Biblia sorára emlékeztet: "Pára (köd?) szállt fel a földről és megöntözte a föld egész színt" (Gen. 2, 6). A tündérek fájdalom és munka nélküli születése megvilágítja az Évára kimondott isteni szót, hogy az ő sorsa: fájdalomban foganni és szülni a gyermekeket. Eléggé világos továbbá az is, hogy a nyolc növénynek Enki által történő megevése és a bűnért ellene kimondott isteni szó emlékeztet a tudás fája gyümölcsének Ádám és Éva általi megevéseire és bűnök miatt mindegyikükre kimondott isteni ítéletre.

De talán a sumér költészet összehasonlító elemzésének legérdekesebb eredménye — folytatja tovább Kramer —, az a magyarázat, melyet a bibliai paradicsomtörténetnek egyik legizgatóbb mozzanatára ad. Ez a híres leírás, mely elmondja Évának, "minden élő anyjának" megalkotását Ádám bordájából, — miért oldalbordából? Miért találta a héber elbeszélő illőbbnek, hogy egy bordát válasszon inkább, mint a test bármely más szervét, az asszony megformálásához, akinek a neve: Éva a bibliai jelentés szerint körülbelül azt jelenti, hogy "az, aki életet ad"? Az ok teljesen világos, ha figyelembe vesszük, hogy sumér irodalmi háttér áll a bibliai paradicsomelbeszélés mögött, olyan, mint amely a mi Dilmun költeményünk esetében szerepel; ebben a sumér költői alkotásban ugyanis Enki egyik beteg szerve a borda. Nos, a bordának megfelelő sumér szó: *ti*; az Enki

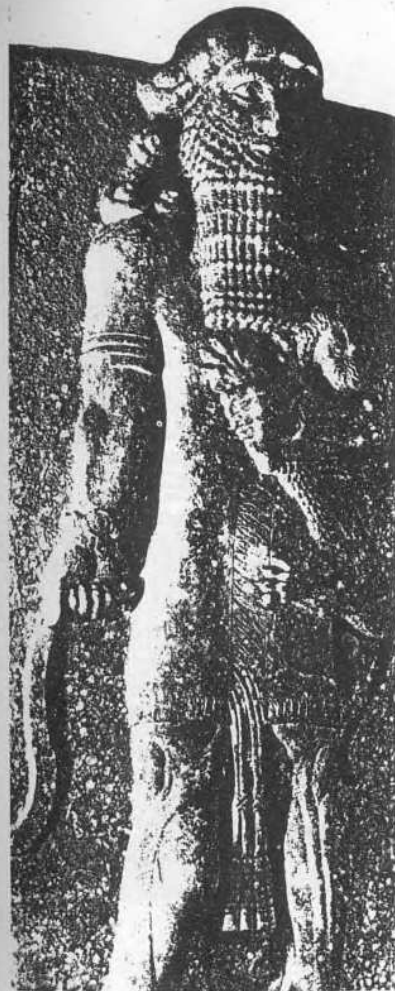
bordájának meggyógyítására teremtett tündér neve ezért a sumérban: Nin-ti, vagyis "a borda nénéje". De a ti sumér szó azt is jelenti, hogy "élővé tesz". A Nin-ti név tehát jelenti azt is, hogy "a Néné, aki élővé tesz" és azt is, hogy "a borda Nénéje". A sumér irodalomban ezért "a borda Nénéje" azonosult a "Néné, aki élővé tesz" jelentéssel, ami tehát szójátéknak nevezhető. Ez az egyik legrégebbi irodalmi szójáték, melyet átvett és megőrzött a bibliai teremtéstörténet, noha ott természetesen a szójáték már elvesztí érvényét, minthogy a "borda" és "aki élővé tesz" héber kifejezésekben semmi közös elem nincsen."

Szólnak azután költemények az ember megteremtése emlékének megünneplésén Ninmah által kiformált teremtményekről, akiknek azután Enki életet adott. A kiformálás azonban hibásan történt s ezért az életre kelt abnormális emberek testileg és szellemileg egyaránt gyengéknek sikerültek.

A viharos déli szél tündére, Ninurta egy sárkányölő mondában szerepel.

A 2-300 soros viták között legérdekesebb az Emesh, "a nyár" és Enten, "a tél" közötti vitáról szóló költői elbeszélés. A vita Nippurban Enlil "atyának" bemutatott áldozat kapcsán tör ki. Emesh vad-és háziállatokat és növényeket mutat be "az élet házá"-nál, míg Enten értékes fémeket, köveket, fákat és halat. A vita kimenetelét már látjuk. Ennek világos megfelelője a Bibliában Káin és Ábel története. Ugyanide sorolandó a "Szarvasmarha és a gabona közötti vita" is (Kramer 1963: 220). Ez többek között hangsúlyozza a már ismert mitikus állítást is, hogy az Anunnaki tündérek nem tudtak az állatokkal és a szemes-növényekkel helyesen bánni, csak az emberek segítségével.

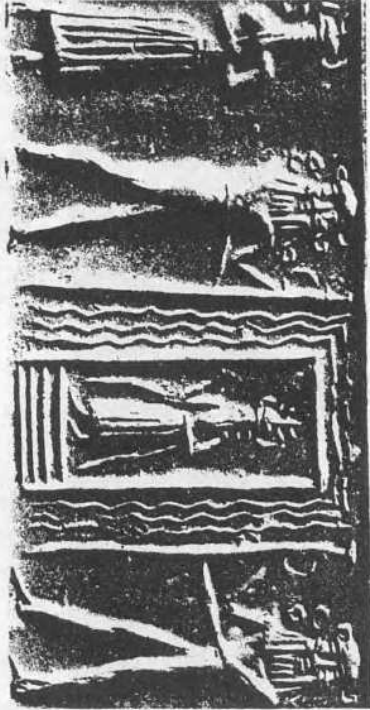
A vízőzónról szóló sumér szövegű eddig talált egyetlen táblának csak egyharmada ép. Mégis a vízőzöntörténet lényeges elemei mind megtalálhatók rajta, csak bővebben, mint a Bibliában és azzal a lényegtelen különbséggel, hogy a főszereplő a sumér szövegben Ziusudra, míg a Bibliában Noé. A vízőzöntörténetet később az akkád szöveg kiegészítésével együtt elemezzük.

GILGAMESH

Gilgames, Uruk királya szobra a Khorsabadi Sar-gon palotán

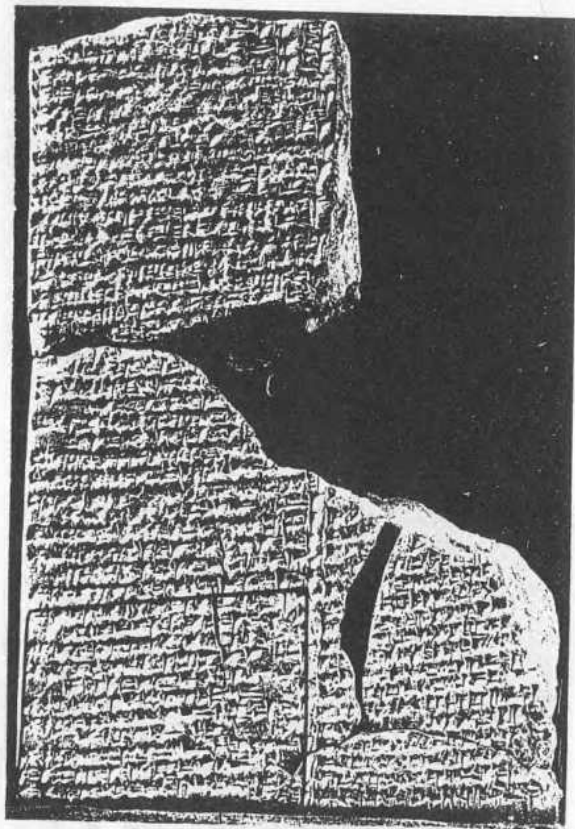
Gilgamesz találkozása Utnapistimmal, a vizek királyával, aki
találja a vizözönt. Két ör áll a világ végének kapujában.

Ninhurság Susából

ENKI a sumér bölcsesség Istén

Teremtés monda eredeti agyagtáblán.

A vízözön szövegrészletének átírása agyagtábláról.

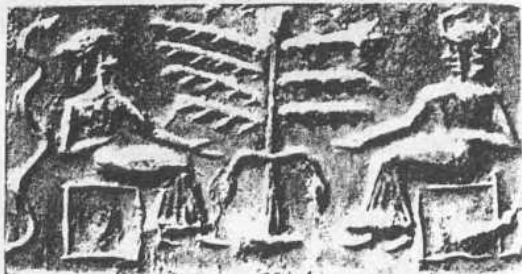
Vízözön eredeli agyagtablán.
Assurbanipal Niniveh-i könyvtárából.

Sumér vitorlás-evezőshajó ábrázolása agyagedény
fenekén. A kolozsvári Szent Mihály templom falá-
tól 30 méterre találta meg N. Vlassa régész. (Kr.e.
2.600 - 2.800.)

Etana mennybemenetele.

Kr.e. 2.500 körüli sumér pecséhenger nyomata. British Muzeum. A bibliai próbatétel korai sumér ábrázolása a négy fő szereplővel. A pecséten halról-jobbra látható a kígyó, az asszony, az életfa vagy tudás fája és az Isten.

III. Képek a földtörténetből

*A Mélység Anyja, Mindenek Szülője,
Rettentő bajvivő-jegyverek gyandánt órjás-testű
kígyókat szült, hegyes fogúakat, hegyellenül
örölő állkapcsúakat s méreggel tölté
testüket vér helyett... Bősz sárkányokat is
költött a tenger iszapjából, szörny-taréjú
iszony-lehelőket, miket ha fölugorni
lát az élő, vagy állani meredten —
az ijedtségtől szörnyet hal legottan!
Basmukat, lahamukat, veszett kígyókat,
skorpió embereket, vérvívó kutyákat, jeges viharokat,
dühöngő orkánokat, halpikkelyű férfiakat s bikákat,
akik a harcban könyörtelenek
félelmet nem ismerők, győzhetetlen
fortélyúak...*

(Gilgames 29, Enuma elis III. tábla.)

ETANA MENNYEI ÚTJA

A három nagy ősi sumér mítosz, az Adapa, Etana, Gilgames az emberi közösségért, a városért és saját maga dicsőségéért egyaránt küzdő ember magasztalása. Etana alakja történeti, a 3. évezred királyai között szerepel a sumér királyok jegyzékében: "Etana, a népek pásztora, aki az égbe is feljutott, aki minden országban szilárddá tette hatalmát, 1560 évig uralkodott; fia Balih pedig 410 éven át ült apja trónján."

"Etana király volt Kis városában — írja a Gilgames c. kötet bevezetője, — ahol a vizözön után először alapítottak államot az emberek. Az eposz Etana legendás történetét örökíti meg. A bevezetés a királyság égi eredetét mondja el, majd a kígyó és sas - keselyű barátságáról szól, amelynek sok viszontagság után az lett a vége, hogy a sas szárnyaszeget-

ten egy gödörbe került. És most kezdődik Etana története. Etana boldog király lehetne, s még sem az: felesége nem szül neki utódot, s így attól fél, hogy neve dicsősége elvész halála után. Samashoz fohászodik: Samas — a Nap — mindent lát: hátha segítene? Samas segít is: a Sas sorsát azért intézte ilyen furfangosan, hogy Etana az ő szárnyain de saját érdeméből kerüljön majd az égbe. Kis királya meggyógyítja a sast, és elindulnak: — fölfelé szálltukban Etana rájön a távlat törvényére. Az égi kapukon, alázattal, vagy ravaszsággal, de átjutnak szerencsésen. A varázsfüvet, mely termékennyé tenné Etana feleségét, Istár istennő, a szerelem és a szülő asszonyok védnökének trónja alól kell ellopni, éber oroszlánok karmai mellől. A sas röpködésével magára vonja az őriző oroszlánok figyelmét, s Etana eközben bizonyára hozzájutott a vágyva vágyott fűhöz. A töredékes szöveg már csak zuhanásukat írja le, majd teljesen megszakad, de a királyok jegyzékéből kiderül: szerencsésen visszajutottak, Etanának fiát szült felesége, és Kis királynak nevét örökre megtartotta az emlékezet... A kígyó és a sas barátsága egyébként a mezopotámiai kultúrával érintkezésbe került népeknek mesekincsébe is átment, a görög Arkhilokhosz, Aiszóposz, Arisztophanész őrizte meg változatait, de kimutatható a szankszrit, szír, örmény mesekincs jövevény elemei között is. Ezek útján keleten és nyugaton egyaránt elterjedt. Az Etana-eposz csúcspontja, nagyjelenete Kis királynak utazása az egekbe, a gödörből kimentett sas hátán. E motívum minden kétséget kizáróan folklorisztikus gyökerű...” (73., 311-12. old.).

Mindenhez azonban hozzá kell tennünk, hogy az Etana hősköltemény sok részlete is megőrződött a magyar mesevilágban. Vagy pontosabban oda szorították le a későbbi történetírók, akik között voltak olyanok, akik a haladást vélték szolgáltni azzal, hogy a nép ősi történetének egyes adatait őrző mondák és regék elemzését elhanyagolják. A gyógy-ír Csaba mondjában, az oroszlánok között vendégeit fogadó király Szent István legendájában, a sas illetve turulmadár szerepe az ősmagyar eredetmondában, Emese álmában stb., ma már bizonyíthatóan az Etana történet nyoma a magyar mesevilágban.

*Gyűlésbe gyűltek a tündérek.
A nagy angyalok, a sors teremtők,
meghányini-vetni ország dolgait,
gyűlésbe gyűltek.*

*Ők teremtették a négy világszférát,
Ők szerettek törvényt, jogot, szokást.
Mert az Igigik gyűlöltek az embert
s ha rajtuk áll, bizony, csak kis időig
élhetett volna ez a földi nép.*

*Akkoriban a jámbor emberek
nem emeltek maguk fölé királyt,
Se korona, se gyöngydiszes süveg,
se drágakövel kirakott jogar
nem pompázott, se szentély nem magaslott.
Az égtájak is még egybemosódtak.
Hét isteni bölcs a menny kapuit,
a felsőbb világok bejratlát
őrzötte a földiek ellenében.*

*Idők telvén tűntek az Igigik.
Az Igigik a városból kimentek.
A korona, a gyöngy-diszes süveg,
a drágakövel kirakott jogar,
a pásztorbot akkor mennyben hevert még,
mennyben hevert, Anu számolya mellett,
Istár vala a város pásztora,
királyait is ő szemelte ki.
pillantásaival téreit kutatta.
Enlil meg az ég rendjére ügyelt,
Majd a királyság leszállott az égből.*

*Az istenek tervezték el a várost,
ők rakták le kőalapjait is.
Az istenek tervezték el a szentélyt,
ők rakták le kőalapjait is.
Légyen a város az ember karámja,
légyen a város puha fészek!
Légyen a király népe őrizője,*

*légyen a király derék gazda!
Etana légyen az építómester,
a kormánypálcát ő tartsa kezében!*

*Szól a kígyó a keselyűhöz:
"Kenyeres pajtdsok lehetnének!
Kölsz e velem cimboraságot?"
A keselyű: "Már hogyné kölnék!
All a szavam, szent a barátság —
ki megtöri az is gazember!
Bűne az égre kiált
s az isteneket földühi!"*

*"Rajta hát!" — így kiált a kígyó —
"de mielőtt még útra kelne,
esküdjünk meg a föld nevére
és a hős a fénylő Samasra,
hogy soha rá nem szedjük egymást —
különben Samas átka sújtson:
gyors fegyverként, fürge hurokként
érjen utól az Isten átka!"
A föld lett esküjük tanúja...
Fölkerekedtek, útrakeltek
s a hegy hátán végigvonulva
egy sziklaszálon meglapultak.
Szép rendben múltott az első nap.
Előbb a keselyű vadászott:
vadbikát, vadszamarat ejtett.
Közös a konc, zabál a kígyó;
jut a dögből a kígyófiaknak.
Azután a kígyó vadászott:
hegyi kecskét, gazellát ejtett.
Közös a konc — zabál a keselyű;
jut a dögből a keselyűfiaknak.*

*Harmadszorra a keselyű vadászott:
vadkecskéket, kosokat ejtett.
Közös a konc — zabál a kígyó;
jut a dögből a kígyófiaknak.
Negyedszerre a kígyó vadászott:*

*vadtyúkot, rókakölyköt ejtett.
Közös a konc — zabál a keselyű;
jut a dögből a keselyűfiaknak.
A döghústól a fiak nagyra nőttek,
karcún, erősen röppentek fel.
Látván a sas fiai röppülését,
gonosz sóhajtást hallgat el szívében,
gonosz sóhajtás gonosz gondot forral:
a kígyó kicsinyeit ha megenné!*

*Idő múltán fiaihoz imígy szól:
"Fáj a fogam a kígyó-gyerekekre...
A kígyó gyanútlan szívű —
én pedig lebegek az égen,
kémelem fészket közelítve,
majd lecsapok, mint barna villám,
s elragadom a fiókákat."*

*Kisfia, igen okos keselyűcske,
szóval mondja, fölfeleli a sasnak:
"Ne fald föl, édes jó atyácskám,
ne fald föl a kígyóporontyot,
ne zabáld meg, bármint kívánnád:
Samas átka, hidd el, utólé,
Samas hurka, hidd el, befog majd,
hurka, hálója, gyors csapdája —
mert Samas, lobbanván haragra,
a mészáros (bíró) karjával sújt le
s a bűnös elvész nyomorultul!"*

*Nem hallotta fia beszédét,
hallotta, de nem hallgatott rá:
lebegett az égen, kerengett,
majd lecsapott, mint barna villám
s elragadta a fiókákat.*

*Dél szívében megérkezett a kígyó,
zsákmány-húst hozott a fiókáinak.
Eljutván fészke pereméig,
a húst jóelőre ledobta*

majd maga is utána küszött.
Körös-körül járt a setét helyen,
körümmel kapart, szemmel vizslatott,
hasztalan — kicsinyeit nem lelé.
Mígnem, keverve a fészek porával,
bőrük csajtatit találta meg.
A kígyó lerogyott és sírni kezdett,
sírvaán sírt, gyászolta gyerekeit.

Ijedtségéből felocsúdván,
kiáltott a kígyó Samashoz:
"Halljad, Uram velem mi történt!
Én meg a sas esküvel esküvének
barátságot. Reggeltől délelőttig
állottuk is keményen a kötést —
ám dél felé fordulván az idő,
a keselyűt mohó vágy fogta el,
hogy kicsinyeim húsából egyék...
Felszállott, lebegett az égen,
kémlelte fészkeim közelitve,
majd lecsapott, mint barna villám
s elragadta a fiókákat.
Istenem, Samas, kérve kérlek,
amivel vétkezett, a rosszat,
bosszuld meg rajta ezerszeresen!
Hálód a föld, csapdáid az ég,
a közel és a messzeség —
orcád elől a gonosz hova bújhat?
Lám, a gonosz-csont Zu madár is,
ki megrablá isten-barátját,
a sorstáblákat elragadván —
méltán bűnhődött nagy bűnéért!"

Szóra nyitva fölséges száját,
eképpen szólott Samas a kígyóhoz:
"Kígyóm, kerekedj föl, kelj a hegyen át,
vadszamár tetemét túlنان megtaláld,
lyukaszd át oldalát, horpaszába fúrj,
belsejében üss tanyát!
Leszállnak az égi madarak,

hogy faljanak a vadszamár dögéből,
leszáll a keselyű is...
Se lát, se hall falánk dühében.
Nekiesik a húsnak, ide-oda rángatja, tépi
s az inas-horgas külsők után egyre jobban
s csupa hús, csupa íz belső részekre vágyakozik.
Csőrével ásva gödröt, mind mélyebbre merül a rejtett
részek vér setétjén —
midőn melléd ér, ragadd meg a szárnyát,
szárnyát ragadd meg, törjed is le tőből,
törjed le tőből, zászlait szakítsd el,
szakítsd el, hogy hulljon az evezőtoll,
törjön, szakadjon, hulljon szárnya-karma...
Mezítelenül dobd be akkor
egy mély verembe, hadd pusztuljon
éhen-szomjan a gonosz ottan!"

Útnak ered a kígyó, hegyen átkel,
vadszamár tetemét túlنان megtalálja,
horpaszát fúrja, oldalát lyukasztja,
belsejében üt tanyát.
Leszállnak az égi madarak,
hogy faljanak a vadszamár dögéből.
Ha tudta volna az a keselyű,
hogy balsorsát eszi a hússal,
bizony le nem száll...
Am ő száját szóra nyitotta
s imígyen szólott fiókáihoz:
"Fáj a fogam a vadszamár húsrá!
Rajta fiaim, a dögre lecsapjunk!"

Kisfia, igen okos keselyűcske,
szóval mondja, fölfeleli a sasnak:
"Ne csapjunk, édes jó atyácskám,
ne csapjunk a szamár dögére!
Bizony, üreges belsejéből
A kígyó les ki!"

Nem hallotta fia beszédét,
hallotta, de nem hallgatott rá;

lebegett az égen, kerengett,
majd lecsapott, mint barna villám;
szállott a dögre...

Se lát, se hall falánk dühében,
Nekiesik a húsnak, ide-oda rángatja tépi,
vájja elejét, bontogatja végét,
csőrével ásva gödröt, mind mélyebbre
merül a rejteit részek vér-setétjén —
kigyó mellé ér, az ragadja szárnyát,
szárnyát ragadja... Könyörög a kondor:
"Kegyelem! Többet völegény sem adhat
jegyajándéku, mint én, ha elengedsz!"
Szóval mondja, fölfeleli a kigyó:
"Mit mondhatnék Samasnak, istenemnek,
ha futni hagynám az ellenem vétőt?
Te bünöd is az én fejemre szállna,
hálója reám hullnék, rossz bíróra!"

Szárnyát ragadja, le is töri többől,
letöri többől, zászlait szakítja,
szakítja, hogy hulljon az evezőtoll,
törjön, szakadjon, hulljon szárnya-karma...

Mezítelenül dobta akkor
egy mély verembe, hadd pusztuljon
éhen-szomjan a gonosz ottan!

Könyörgött a kesely naponként
Samashoz, szávdit ilyen szabva:
"Uram, hát meg kell halmom itten?
E mély veremben elemésztesz?
Könyörgök, tarts életben engem,
neved örökké magasztalóját!"
Mondá Samas a keselyűnek:
"Gonosz vagy szíved gyökeréig!
Vétketzél az istenek ellen,
halálos bűnnel megbántottál —
halj hát, ne halljak többé rólad!"
Majd így szólott: "Én magam ámbár

en-jobbommal meg nem segítlek;
mégis, imé — egy embert küldök,
hogy kézenfogva megragadjon.
Az ember, kit küldendő lések,
kivon majd a veremből!"

Etana pedig szóra nyitja száját,
naponként ilyen könyörögvén:
"Samas, juhaim legjavát fölletted,
földdel itattad báránykáim vérét;
féltem Istenemet teljes szívemből,
tiszteltem a halottak szellemét;
füstáldozataimat elfogadták
az igazlátók és lemészároiván
birkáimat, e gy istent ki nem hagytak!
A te szent szádból hallassék, Uram!
Add nekem a biztos nemzés fűvét,
vedd le rólam terhemet, fiat adjál!"

Szóra nyitva fölséges száját,
imígyen szólott Samas Etanához:
"Kelj útra, vonulj át a hegyeken!
Ha mély vermet látsz, hajolj fölibé:
verem zugában keselyű halódik.
A keselyű majd megmutatja neked
a szaporodás éltető fűvét!"
Útnak ered Etana, hegyen átkel,
mély veremnek gödrét túlhan megtalálja.
Megtalálja gödrét, hajol fölibé:
gödör zugában keselyű halódik.
Szól a keselyű, kérdezi az embert:
"Hol jársz te itt, ahol madár se jár?"

Szóval mondja, feleli Etana:
"Téged kereslek, ó, saskeselyű!
Add nekem a biztos nemzés fűvét,
vedd le rólam terhemet, fiat adjál!"

Etana akkor bölcs Samas szavára
kezébe fogott egy madárfiókát

s lépett a keselyűhöz.
Elvette a madárfiókot,
szőröstől-bőröstől lenyelte
s így szólott a sas Etandhoz:
"Etana! Te vagy az élők királya!
Adományod is királyi ajándék!
Szerezz ennem, könyörgök, ha lehet még,
hogy minél előbb új erőre kapjak —
azután pedig húzz ki a gödörből!
Meghálalom: örököszt szerzek
nevednek és dicséretekkel
magasztallak, amíg csak élek!"

Szóra nyitja száját, eképpen
válaszolt Etana a sasnak:
"Ha kiragadlak a halálból,
élő sírodból föl-kihúzlak:
bizony, akkor te is segíts meg,
gyámolóm légy nagy-nagy bajomban!"

"Megszerzem a biztos nemzés fűvét!"
Hallván e szót Etana, sebbel-lobbal
homokot söpör, bozótot tép:
a sas mély gödrét hogy feltöltené.
Félig-meddig sikerül is neki.
Hálót dob a sas karmai elé:
kesely a háló csücskét megragadja,
de bármint csaphod, bármint vergődik,
felkapaszkodni még sincs ereje!

Etana másodszor is megkísérli:
hálójával, hogy a sast föl-kihúzná.
Kesely a háló csücskét megragadja,
de bármint csaphod, bármint vergődik,
felkapaszkodni még sincs ereje!
Etana végül két kezét kinyújtotta,
úgy húzta ki a kondort a gödörből.

Nyolc hónapig kínoztattott a gödörben.
Mikor utolsó napja is letellett,

hatalmasan jóllakott s oly erőre
kapott, mint az ordító himoroszlán.

Főlemeli szóra száját s eképen
szól mostan a keselyű Etandhoz:
"Barátom vagy s barátod vagyok én!
Bármit kívánj — örömet teljesítem!"

Fölragadlak Anu egébe.
Megszerzem a biztos nemzés fűvét.
küszöbére leborulok majd;
Anu, Enlil és Ea kapujának
Szin, Samas, Adad s Istár ajtajának
zárát megnyitom varázsigeimmel;
körülnézek és a porban odakúszom,
hol Istár trónol, a gyöngy-diadémám!

A trónszék felhágója mellett
hímoroszlánok heverésznek.
Előttük én szárnyat rebbentek,
tollat borzolok, mintha félnék,
s hogy figyelmüket megköltözsem,
föl-lefutok szárnycsattogással!

Szóval szól a keselyű Etandhoz:
"Induljunk, föl, Anu egebe!
Mellekre feszítsd melleidet,
fogóddz két szárnyamba,
oldalához nyomd oldaladat!"

Mellére feszítette mellét,
szárnya zászlajába fogódzott,
oldalához nyomta oldalát.
Magsúlyosbodott terhe a keselyűnek.

Repült a sas kétszer két óra hosszat,

ily szóval szólott akkor Etandhoz:
"Nézz le barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
"A föld, barátom, hegységhez hasonlít.
A tenger meg távoli vízeséshez."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott újfönt Etanához:
"Nézz le barátom, milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
"A föld, barátom, erdőhöz hasonlít.
A tenger meg: hegyi tavacska."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott végül Etanához:
Nézz le, barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"

"A föld, barátom, ugarhoz hasonlít.
A tenger meg: kicsiny kerti medence."
Följutottak Anu egébe,
Anu, Enlil és Éa kapujához.
Alázatos szívvél leborultak.

Igyen szól a keselyű Etanához:
"Induljunk, fel, Istár egébe!
Mellekre feszítsd melleidet,
fogózz két szárnyam zászlajába,
oldalambhoz nyomd oldaladat!"

Mellére feszítette mellét,
szárnya zászlajába fogózott,
oldalához nyomta oldalát.
Megsúlyosbodott terhe a keselyűnek.

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott akkor Etanához:
"Nézz le barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
A föld, barátom, kunyhóhoz hasonlít,

A tenger meg: víztartó kerek dézsa."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott újfönt Etanához:
"Nézz le, barátom: milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"
A föld, barátom gyöpgágyhoz hasonlít.
A tenger meg kenyérkosárhoz."

Repült a sas kétszer két óra hosszat,
ily szóval szólott végül Etanához:
"Nézz le, barátom, milyen lett a föld?
Tekintsd a tengert Ékur partjain!"

"Néznék, barátom — nem látom a földet
Tekintenék, eltűnt a tenger is!

Allj meg, állj meg, te barna keselyű,
hadd térhessek vissza a földre!"

Zuhant akkor kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is. —

Zuhant újfönt kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is

Zuhant végül kétszer két óra hosszat
Etana és vele zuhant a keselyű is.
Harmadszorra Anu egébe
vágódtak -----

összezúzta

A hősköltemény jelenlegi szövege egy óbabilóni, egy kö-zépasszír és két újasszír kiadásban található meg. Első olvá-sásra észrevehetően két főrész összedolgozásából állt elő. Az Etana elbeszélés magán viseli az őszinte, egyszerű, sőt me-legszívű ember érzés-és gondolatvilágát és keresetlen elő-adásmódját. Mintha pásztoreMBER meséjét hallgatnánk az

éjszakában a tűz mellett ősi időkről. A második rész, a kelyű és a kígyó története, mesterkéltn, keresett kifejezések mellett a szadizmus határát súrolva részletezi az "ezerszeres" büntetést. Igaz, a sas vétkezett, de még az elbeszélés szerint sem kínozva ölte meg — éhsége csillapításából — a kígyófiókákat. A kígyó viszont maga tette meg magát bírónak Isten helyett és az ítéletet is ő hajtotta végre határtalan kínzást okozva: összetépve, kifosztva, mezíttel magára hagyja áldozatát, aki pedig jóvátételt ígért. Ez a rész, mely a babiloni szellem vonásait világosan felismerhetően viseli magán, egyike a legősibb jellemrajznak, amit később majd a babiloni Talmud sok kegyetlen, embertelen részletében figyelhetünk meg — az "igazságszolgáltatás" köntösébe elrejtve. A két résznek külön-külön élete több vonalon nyomon követhető. A magyar népmesébe is túlnyomóan csak az Etana-történetet tartalmazó, ősbib, sumér részlet került be. Páratlanul értékes művészi ábrázolását is a nagyszentmiklósi Attila-edényeken bírjuk.

IV. A vízözön

"Gilgames, az egész folyóközi hitvilág legnagyobb hőse, a monda szerint Uruk királya volt — mondja a Gilgames c. kötet magyarázó szövege, — a királyok jegyzéke a vízözön utáni második állam egyik uralkodójaként tartja számon; ő maga százhuszonhat, fia harminc és fiának fia tizenöt évig uralkodott — e jegyzék szerint — Uruk népe felett. Gilgames Aruru, a sorsteremtő istenasszony formálta; kétharmad része isteni volt. Isteni része sarkalta őt újabb és egyre nagyobb vállalkozásra: ez ösztökélte, hogy az élet és a hír örökkévalóságát keresse.

Urukban zsarnoki igába fogta a népet, mindenkit az épülő falakra terelt. A nép lázong, panaszkodik, segítségért könyörög az istenekhez. Anu meghallgatja az emberek imáját és új parancsot ad Arurunak: Gilgames párját is formálja meg, erőben és bátorságban vele fölérőt, hadd mérközzenek ők ketten. Enkidu állatszerű lényre éppen ellenpárja a bölcs és tudós Gilgamesnek..." (Gilgames 1966: 86. l.)

A megmérkőzés után Gilgames és Enkidu jóbarátok lesznek. Sok kalandjukat beszéli el a hét első tábla, melynek végén Enkidu meghal. Gilgames siratót mond barátja felett, majd sírva bolyong a pusztában. Egyre szomorúbb lesz, ha arra gondol, hogy neki is meg kell halnia. Feleletet akar kapni az élet és halál kérdésére. Eszébe ötlük, hogy Ut-napistim hajdan, a vízözön idején örök életet kapott ajándékba. Kérésére indul mígnem, amint a kilencedik tábla leírja, megtalálja. Meghallgatja a tanítását, miközben Ut-napistim elmondja a vízözön történetét is (XI. tábla). A befejező tizenkettedik tábla eredetije egy jóval korábbi sumér nyelvű eposz második felének fordítása. "A sumér szöveg első része így szól: Röviddel a világ teremtése után a déli szél kitépett egy növényt az Eufrátesz partjáról. Istár a növényt Urukban ültette el, talán éppen saját szent ligetében. Fáját majdan ággyá és székké akarta faragtatni. A palántát Gilgames övta és gondozta; Istár hálából neki is ajándékozta, mikor már fává terebélyesedett, Gilgames varázsos hatalmú dobót és dobverőt készített belőle. Egyszer azonban a tárgyak az alvilágba hullottak alá; Gilgames jajgatni tudott csak: "Ó én

varázsdobom, ó, én varázsdobverőm." — Innen már követi a sumér eposzt a XII. tábla újasszír szövege. Enkidu vállalja, hogy felhossa Gilgamesnek varázshatalma eszközeit. Gilgames hálával fogadja az ajánlkózást, s inti Enkidut: akkor térhet csak vissza, ha önmegtartóztatás, az élethez kötődő tárgyak feladása előzi meg útját, mert ha nem: halottként nyeli el az alvilág. Enkidu nem fogadta meg az intelmeket, nem is tudott visszatérni".

Az eposz Gilgamesnek Enkidu szellemével folytatott beszélgetésével fejeződik be: "Az, aki hősként halt meg, becsülésben részesül. A halál után is csak az jut kivételre, csak az semmisül meg igazán, aki élőként sem volt méltó arra, hogy éljen." (Gilgames 1966: 159-160. 1.)

Ut-napistim így mondja el a vízözön történetét Gilgamesnek az eposz XI. tábláján:

"Titokba avallak be! Rejtett tudásába az isteneknek!
Halandó fül még soha erről nem hallott — ezért jól figyelmezz!
Az Eufrátesz-menti város, Surippak, régi kövön épült —
ős-időktől az istenek kedvelt helye volt ez a város!
De hiszen ismered bizonylan, s kár is rá több szót vesztegetnem.
Elég ennyi: ott éltem én is, gazdagság nyugén vonszolódva
s mai napig is ott lakoznék, ha nem történik, ami történt.
Am özönvizet támasztaniok tetszett akkor az isteneknek...

Gyültek az istenek tanácsba: főhelyen Anu atya trónolt,
fényesen, mint királyhoz illik: jobbán a bajnok Enlil, balján
Ennugi ült, a vizek őre s szemben velük, parancsra várva
gyorslábú Ninurta tanyázott, égi szózatok hívívője.
Lobogószemű Éa isten tanácsot ült ia-fiaival,
tanácsot ülven, határoztak. Éa nádkunyhóba kiáltott:

"Kunyhó, nádkunyhó, nádkunyhó-fal — nádkunyhó, halljad,
fala, tudd meg!
Surippak férfia, te jámbor! Ubar-tutu bölcs fia! Bontsd te
az ékes házat, melyben annyi sok öröm és gond vala részed;
bontsd le a házat mindenestül, építs erős hajót helyette;
bordája, árbóca megálljon, még ha ég és föld összedől is!
Építs hajót s vesd meg ezentúl — hiszen amúgyis elhagyod
máj —
vesd meg a birtoklás hatalmát, mely odakötöz javaidhoz,

vesd meg a házat, kertet, földet, ezt a múlandó gazdagságot
s keresd az életet helyette — életet mentesz a hajóval!
Gyűjts egy-párt az élő fajokból, hogy majd a kkor magjuk
ne vesszen!

Pontos mérték szerint építsd meg a hajót: se széle, se hossza
hajszálnyit nem térhet el attól, amit veled parancsként közlök.
Ha elkészültél idejében, a szent tengeren horgonyozz le —
horgonyozz le és várj a jeltre, mikor vitorlát bontanod kell!"

Hallván ezt, így szóltam Éához: "Uram én egyetértek azzal
amit akarsz, s nagyra becsülöm —
dm nem tudom, mit mondanék majd az utcámbeli embereknek.
siürgésem - forgásom ha látnák s kérdenék tőlem, hogy mi
készül!
S a vének gyülekezetében a kérdezőknek mit felelnék?"

Uram szóra nyitotta száját s szolvájához, hozzám ekként szólt:
"Emberfia, ezt mondd, ha kér ... Úgy látszik, Enlil

megnehezelt
redm, többé nincs maradásom városotokban — mint szögezném
tovább Enlil földjére arcom, ha már Gazdám haragja üldöz?
Öseim-látta földre térek, a tenger partján megtelepszem,
ott lakozom majd Éa mellett, ki uram és pártfogóm leszen!
Ne féljete, csöstitül hull dldás reátok, ha elmegyek innét;
szerencse szerencsébe botlik; azt se tudjátok már a végén
mit is kezdjetek özönével: madarak, halak sokasága
nyüzsög a légben, a vizekben — hát még ha búzaszem-esővel
faskol egy szép napon reátok a sötétedés fejedelme..."

Mihelyt a reggel fénye feljött, tenni kezdtem Éa parancsát.

Négy napom telt el házbontással, négy éjszakám telt
rombolással,
hajóm hosszát és szélességét ötödnapra végre kimértem.
Falát százhusz rőfnyi magasra parancs szerint felvonnom kellett,
szintúgy százhusz rőf széle-hossza. Elgondoltam a hajótestet
s pontos terv szerint lerajzoltam.
Hat fedélzetet választottam el rajta, mindegyikét hét-hét részre
osztottam.

Padozatát kilenc részre kerítém. Oldalára evezőket kötöttem.
Arbócrúdnak való szálfát kerestem s red esomóztam a vitorlát.
Hat orjáds-mérték szurkot rakattam fel a főzdkemencék falára,

három órjás mérték szuokkal belsejüket erősítettem.
Tapasztott kosarakban három órjás-mérték olajat vittek,
keskeny pallón mind föllebb-föllebblépve, a rakodómunkások.
Egy órjás-mérték olajjal a réseket sorra betömtük;
két órjás-mérték olajat meg a hajódcok igényeltek.
Az állványon sáradozóktól nem sajnáltam italt, sem ételt:
szomjúságukat szőlőlével, sörrel és musttal oltogatták;
éhségüket elverni nyárson egészben forgatták a birkát,
sörére hizolt tulkot, szárnyast s amit kívántak, azt ehettek.
Mézrel -borral folyó menyegző volt fölkelésünk, nyugovásunk:
éltünk, mintha örökös ünnep — újesztendő hajnala volna.
Kinyitattam a kincseterő kenettel töltött szelencéket
s megengedtem, hogy bárki szolgám kezét beléjük helyezhesse!

S bár mulatozva, könnyű kézzel építették, a hajó mégis
elkészült rendelt idejére...
Veszködve, sok nagy mesterséggel azután vízre bocsátottuk;
kötelekkel, görgőrudakkal igazgattuk lefele-útját
végül kétharmad magasságig merült el, a tengerbe jutván.

Akkor gondosan összeszedtem arany-ezüst marhámat s minden
mozdítható vagyonomat s szolgálaimmal reárakattam.
Egy-egy párt az élő fajokból rekeszes belsejébe zártam
s én magam is, rokonsággommal s nagyszámú kedves

emberemmel,
szolgákkal és kézművesekkel odaköltöztem a hajóra.
Gondom volt rá, hogy egyetlen hasznos ipar ki ne maradjon!
Zsírfolásig terhelve állott a bárka, melyet építettem:
a ketrecbe zárt him-oroszlán árnyékában báránka béget,
vadbika horkan, nyála csordul, mellette megköltözött lábú
keselyű vergőldök, szárnya a hajót csaknem felröptíti!

Samas, a fény hatalmas Őre, jóelőre közölte velem:
"Ha majd búzaszem-esőt hullat a sötétedés fejedelme,
szedd föl akkor gyorsan a horgonyt s menekülj messze a
hajóval!"

S amint Samas megjövedolte, egyszer búzaszem-eső hullott.
Néztem az itéletidőt, mely Surippak végél jelentette
s láttára félelem fogott el. Házmam népét köribém gyűjtve
elvonultam a fedélzetről s Puzur amurri kapitányra

biztam a hajó vezetését...
Mikor a hajnalfény felizott, az ég aljáról barna felhő
kúszott föl egyre magasabbra. Adad isten mennydörgött
abban.

Sullat és Hanis gyors futárként sárgulodottak előtte, rémes
kiáltással jelezve jöttét. Irragál cölöpöket tépett,
Nimurta gátakat szakított s az Anurnakih fölemelték
a pokol-sercegesű faklyát, hogy az országot láng eméssze!
Adad dühe, dübörgő hadként, mind magasabbra kúszva,
rontott
a fény tornyos bástyáinak, s bármily erős falak fogadták
végül mégis az ármány győzött — cserépként összetört az
ország...

Alló napig zúgott-morajlott a déli szél, sziklákat döntött,
sarkát a víz szügyébe vágta s korbácsával habosra verve
addig üzte -hajította, míg csak ágaskodva a hegyre nem tört.
Zilált sörényű harci ménként szembeszökve, vadul sodorva,
hullám zúdult az emberekre, akik letről mindegyre följebb
szöktek az ár elől s a csúcson tehetetlenül megrekedtek.
Fojtó gőzök léptek el őket; olyan sötét volt, mint a szákbán;
a jellegtől és szélzúgástól nem látták, nem hallották egymást
s oly sűrű homály takaró el a földet, hogy az istenek se
tudhatták, mi történik ott lenn...

Ég-föld szakadt s már nem maradt hely, biztonságos, az
isteneknek,
ők is letről mindegyre följebb szöktek az ár elől az égen
s végül jutván Anu egébe, tehetetlenül megrekedtek —
reszkette összekuporodtak, mint kutyák, a falhoz lapulva.
Közlejtük kuporodik Istár, szülőasszonyként hánykolódik,
jajgat az isten-úrno s ekként kiált föl kinban a széphangú:
"Mindaz, ami élt, azért romlik omló sárrá, bomló agyaggá,
mert én magam gonoszat szóltam égiek gyülekezetében!
Hogy is vihetett rá a lélek, szörnyűséget mért is akartam,
hogyan szavazhattam igennel, mikor az itéletet hoztuk?
Hiszen én szültem őket, én, én! S döglött halporontyokként
összeütődnek most a tengerárban!..."

Az istenek és Anurnakih vele együtt sírnak-zokognak,
fejük gyászban mellükre csügged, ajkuk meguonaglik a kintől.
Hat napon s hat éjen át tombolt a déli szél s a dühöngő ár

elmosott mindent, ami élő; elpusztította az országot.
Hetednapon elült az orkán, a tenger vize visszagördült
medrébe s nem hullámozott többé — végeszakadt a vízözönnek!

Kikémleltem hajóm nyílásán; láthattam a szélcsönd derűjét
azt is, hogy bomló televénnyé változott, ki még nem is oly rég
örömben s gondban sürgölődött... Mint lapos tető, a mezőség
épp olyan kopasz és sivár volt. Sehol, sehol, semmilyen élő!
Megnyitottam az ablaktáblát; erős fény szemembe vágott.
Akkor a földre hanyatlottam, alig bírtam elvánszorogni
a nyílástól, sajtó szememből a könnyek arcomra lefolytak...

Szárazföldet kutattam később s a tenger sima szemhatárán
— a tizenkettedik rovásnál, amint a kapitány lemérte! —
Sziget emelkedett előttünk — Niszir hegyéhez ért a bárka.

Ütdöttünk a Niszir hegyéhez s az megakasztotta hajómat —
első napon, másodnapon csak áll egyhelyben, nem jut előrébb,
harmadnapon, negyednapon csak áll egyhelyben, még nem is
ötödnapon, hatodnapon csak áll egyhelyben, levert cövekként.
Midőn a nap hetedszer szállott Niszir hegye fölé, fölébünk,
egy galambfiat eleresztek: hadd röpjön, amerre tetszik!
Elszállott a galamb, kerengélt és nemsokára visszafordult.
Sík víz borította a földet — pihenőhelyet nem talált még!

Midőn a nap nyolcadszor szállott Niszir hegye fölé, fölébünk,
egy fecskefiat eleresztek: hadd repüljön, amerre tetszik!
Elszállott a fecske, kerengélt és nemsokára visszafordult.
Sok víz borította a földet — pihenőhelyet nem talált még!

Midőn a nap tizedszer szállott Niszir hegye fölé, fölébünk,
egy hollófiat eleresztek: hadd röpjön, amerre tetszik!

Elszállott a holló, kerengélt s mind távolabbra tűnt előlünk.
Károgott, kapirgált, szemet lelt — nem fordult vissza soha többé!

Kibocsátottam mind az élőt, hadd fusson szét, amerre tetszik
s fajbelijével párosodván, népesítse újra a földet!

Azután a Niszir hegy ormán máglyát raktam s kost s bakot ölvé

égő áldozattal fizettem az isteneknek életünkért.
Hét s megint hét kötállal raktam a földre áldozati ételt
s ajándékuul nádat, cédrusfát s mirtuszt füstöltem uraimnak.

Fölszállott a füsttel az illat, föl az istenek trónusáig
s az égiek sűrű rajokban gyűltek az áldozat helyére.
Belépett az isteni-úrasszony, Istár, a láng s füst udvarába
s fölemel egy csörrenő ékszert, melyet Anu az ő kedvéért
készített hajdan s szólt eképpen: "Ti istenek, amint ez ékszert,
e lazurkövűt nem felejttem — minthogy mindig nyakamon
hordom! —

úgy nem felejttem azt a percet, amidőn balul határoztunk!
Gyűljenek az égő máglyához az égiek mind-valahányan,
seregelyenek, mint madár-zaj, izellegessék a hála füstjét —
de Enlil ne legyen közöltünk, mert Enlil nem illelti hála:
Ő készítette ezt a romlást, sarkallva szeszélyes haragjától,
ő szórta döglött halporontyként tengerbe az emberi fajtát!"

Midőn Enlil, a haragvó úr megérkezett s vízen a bárkát
észrevette, szörnyen felbőszült s az istenekre így kiáltott:
"Akárki is hajózott rajta — bizonytal túlélte a romlást! —
Holott megmondattott: egyetlen lélek sem maradhat meg élve!"

Ninurta, a gyors lábú isten, égi szózatok híruivője
ekként felel bajnok Enlilnek: "Éán kívül, akad-e köztünk
egyetlen is, tervekhöz értő? Vajon ki más tudhatott volna
efféle dolgot kieszelni?"

Előre lép Éa s keményen szemébe vágja hős Enlilnek:
Enlil, te böles tancsú isten, bátor bajnok hírében állasz —
ám nem értem, miként tehetted, amit tettél az ember ellen?
Aki bűnös, hadd hordozhassa bűne súlyát, vezekelhessen;
aki vétkes, megbánva vétkét, könnye árán megtisztulhasson!

S miért kellett mindet megölnöd? A bűnös lakolhatott volna
özönvíz nélkül — ha oroszlán tör red s darabokra tépi;
a bűnös lakolhatott volna özönvíz nélkül — ha farkas ront
red s befalja mindenestől; a bűnös lakolhatott volna
özönvíz nélkül — ha éhségtől elgyöngülve, holtan rogyik le;
a bűnös lakolhatott volna özönvíz nélkül — ha Irrának

zülük az egyik Uruk és Kis küzdelmét, Gilgames győzelmét dolgozza fel. Más eposzok — valószínűleg összesen ötöt kell számon tartanunk — Gilgamesnek Huwawa elleni harcát, az égi bika legyőzését, Enkidu alvilágba kerülését és Gilgames halálát, tehát legendás-mitikus témákat énekelnek meg. Az i. e. 3. évezred végén Gilgames istenként tisztelik és az alvilág egyik bírójának tartják.

Az óbabilóni korban Urukban a Gilgames-legendákat terjedelmes eposzá dolgozta át egy ismeretlen költő. Alapul a sumér kiseposzokat vette, de ezek anyagával teljesen szabadon bánt, és más sumér mitoszok motívumait is átvette. Költői önállósága és merészsége a küzdő, emberi életét kiteljesítő, a halhatatlanságra vágyódó ember jelképévé tudta emelni Gilgames. Az óbabilóni eposz eddig hét töredékből ismert; ezek Enkidu történetét, Gilgames és Enkidu küzdelmét, Huwawa megölését, valamint Gilgamesnek a vízözön-hős lakóhelye felé vezető útját dolgozzák fel.

Az óbabilóni kor után az i. e. 2. évezredben keletkezett Gilgames-kiadásokról egyelőre nincs világos képünk. Mint említettük, föltételezhető egy új mezopotámiai akkád verzió megléte a kassu kor végéről. Talán ezzel állnak összefüggésben a hettita fővárosból, Boghazköyből, és — valamivel későbbi korból — Assurból előkerült akkád töredékek, amelyek mind az óbabilónitól, mind (noha kisebb mértékben) az újasszírától eltérő szövegállapotot és szerkezetet mutatnak. A hettita birodalom területén az eposznak egy hurrita és egy hettita nyelvű fordítása átdolgozása is készült. Ennek szövegét is a föltételezett kassu kori kiadással rokoníthatjuk.

A közelmúltban Izrael területén, az ókori Megiddó ásátásai során, egy (az újasszír változat VII. táblájának megfelelő) töredék került elő; valószínűleg ugyanehhez a "kiadás"-hoz tartozhatott, s lakóhelyére a mezopotámiai - egyiptomi kapcsolatok révén került el. Ugaritban is találtak Gilgames-töredékeket; ezek e pillanatban még kiadatlanok.

Az eposz legismertebb változata az újasszír, ún. tizenkét táblás kiadás. Ez a szöveg az eposz legjobban fennmaradt változata. Ninuában, Assur-ban-apli (699-629) könyv-

tárában mintegy tíz példányt őriztek belőle; e példányoknak száznál több töredéke vészelte át a könyvtár földülését i. e. 614-ben, s került a múlt században G. Smith — a Gilgames eposz fölfedezője — és mások ásataisaiból a British Museumba. Az újasszír változatban került — sumérból fordítva — az eposz végére a 12. tábla; ekkor költötték a bevezetés sorait, s más helyeken — pl. a vízözön-történetben — is sokat változtattak az alapul vett (középbabilóni?) "kiadás" szövegén; megváltoztatták ritmikáját, nyelvezetét; újra-költötték, s eszmeiségét is átformálták.

Az újasszír "kiadás" nem volt kánonikusan véglegesített szöveg. Az i. e. VIII-VII. században ez a változat egész Mezopotámiában elterjedt; több töredéke került elő Assur-ban, Urukban, és legutóbb a szultántepei könyvtárból is. Babilón irodalmi műhelyeiben az eposzt még az i. e. III. sz. utolsó harmadában is másolták!

Ezt követően azonban az eposz feledésbe merült. A mezopotámiai kultúráról hírt adó görög írók, mint Ktésziász, Bérószosz, akik még első vagy második kézből származó értesüléssel rendelkeztek, nem a hősi epika, hanem a filozófiai tartalmú kozmogóniai mitoszok és az újabb történelem eseményei vagy kulisszatitkai iránt mutattak érdeklődést. A Gilgames-eposz az antikvitás frott anyagába jelenlegi tudomásunk szerint nem került át. Ailianosz elbeszélése Gilgames nevét fönntartotta ugyan (Gilgamosz formában), de a mítoszról már csak igen kusza ismeretei voltak. Később egy szír szerző, Theodor bar Kóni, még leírja Gilgames nevét, (gngmgs — Ginamgusz) — Ábrahám kortársának tartja, — ezután azonban évezredek hallgatás következik.

A XIX. század sumér régészeti fölfedezéseinek lázában kerül vissza az eposz az egyetemes emberi kultúra vérkeringésébe. 1872-ben fedezí föl G. Smith a British Museum-ban az első töredéket (a XI. táblát, a vízözön-elbeszéléssel.) A tizenkét táblás eposz ma már világszerte ismert. Teljes fordításai megjelentek francia, német, angol, orosz, dán, olasz, finn, grúz, ivrit (újhéber), holland, svéd, örmény, arab, cseh, török nyelven. Rákos Sándor 1966-ban megjelent nagylegzetű költői vállalkozása eddig pár nélkül áll a világ-irodalomban. Műfordítása szükségszerűen az ún. "Gilgames

-harmónia" elveit követi: Assur-ban-apli könyvtárának szövegét veszi alapul, de ahol ez töredékes, ott az összefüggésbe illeszti más változatok részleteit. Vagyis nincs minden akkád nyelvű töredék lefordítva, csupán azok, amelyek többé-kevésbé kiegészíthetik a Ninua-kiadás nagyobb hiányait.

A soronkövetkező feladat az összes elérhető legősibb szövegek fordításainak egybefűzése. Ezek őrizték meg ugyanis a leghitelesebb elbeszélési módot, korrajzot, hitvilágot, néprajzi és történeti elemeket stb. (v.ö. Gilgames, 314-27).

V. A Nyelvzavar

Az ószövetségi Szentírás Noé fiainak nemzetségeit felsorolva megjegyzi, hogy "ezekből különültek el a nemzetek a földön a vízözön után" (Gen. 10, 32).

Ebben a felsorolásban Szém ivadéakai sorjában: Árfáxád, Sále, Héber, Fáleg, Reu, Szárug, Náchor, Taré egymás után. Taré fia pedig Ábrám, a későbbi Ábrahám, a kilencedik nemzedék. Tudjuk, hogy természettudományos kérdésekben a szentíró korának tudományos szintjén, sokszor a nemzeti hagyomány alapján beszél. Föltehető tehát az is, hogy a vízözöntől Ábrahámig még sok közbeeső nemzedék volt, de a szentíró csak a főbbeket említi (Gen. 11, 10-26).

Fálegről, tehát Szém negyedik, vagyis Noé ötödik ivadékaról megjegyzi a Szentírás, hogy "az ő napjaiban került felosztásra a föld" (Gen. 10, 25). Valószínűleg tehát az ő korába akarja helyezni a szentírási elbeszélés azt az eseményt, melyet "bábeli nyelvzavarnak" szoktunk nevezni. Erről következőképpen számol be a Gen. 11, 1-9:

"A föld ugyanis egyajkú és egyazon beszédű volt. Mikor azonban Keletről elköltöztek, Sennaár földjén egy mezőségre bukkantak s ott letelepedtek és mondták egymásnak: Jertek, vessünk téglát és égessük ki tűzben. Azután felhasználták a téglát kőnek, az aszfaltot meg vakolatnak és mondták: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, hogy híressé tegyük nevünket, mielőtt elszélednénk minden földre. Leszállt akkor az Úr, hogy megnéze a várost meg a tornyot, melyet építettek Ádám fiai és mondá: Íme egy e nép és egyajkú az egész: ezzel az alkotással kezdik s ezentúl nem fognak elállani szándékaiktól, míg végre nem hajtják őket cselekedettel. Jertek tehát, szálljunk alá és zavarjuk ott össze a nyelvüket, hogy ne értsék meg egymás szavát. Eképpen el is szélesztette őket onnan az Úr minden földre s ők abbahagyták a város építését. Azért nevezték el tehát azt Babelnek, mert ott zavarodott össze az egész föld nyelve s onnan szélesztette el őket az Úr minden föld színére."

A szöveg magán viseli a népies előadásmódot, az átha-

gyományozott őstörténet mítosz jellegét. Az ilyen történeti legelű elbeszélések esetében is helyénvaló kihámozni a mítoszból azokat az elemeket, melyek mai ismeretünk összképébe hitelesként beilleszthetők. A Szentírásnak csak hit és erkölcsstanítás szempontjából van tévedhetetlen tekintélye, amikor megállapítható, hogy Isten akarja az emberekkel tanítását közölni.

Már maga a szentírási szöveg is elmondja, hogy a városépítésbe akkor kezdtek, mikor már tudták, hogy szét fognak széledni az egész földön ("mieelőtt elszélednénk minden földre"). A kőművességet, a téglágetést és a városépítés technikáját is már jól kellett ismerniök, mikor belefoglak az építómunkába. A munkát Nimród szervezhette meg, akinek kezében volt Babel (Gen. 10, 9), és aki "erős vadász volt az Úr előtt". A vadásznép mint első városépítő nép mutatkozik be a Szentírásban "Isten előtt". Ez az utóbbi megjegyzés pedig az Isten előtt kedves vallásosságot emeli ki. Mindezeket a vonásokat nem nehéz megtalálni a nimródi hagyományokat őrző szittyák, szkíták életében, akik a nagy turáni síkságon (Tarim medence, Turkesztán) szervezett birodalmukból áradtak ki később minden irányba. Hatalmas várakat, városokat építettek, de ugyanakkor megszelídítettek az állatvilágot és messze földeket bejártak lóháton és kocsival. Ezért a helytelen és félrevezető "nomád" kefejezés helyett tulajdonképpen a helyhezkött, szűklátókörű, földhözragadt néppel szemben "lovaskultúrájú" népnek volna nek nevezendők.

Nem véletlen tehát az sem, hogy a bábéli nyelvzavar tényét a sumér irodalomban is megtaláljuk. Dr. Erdy M. (1968) közli, hogy "S. Kramer ismert sumerológus megfejtette 31 agyagtábla szövegét, melyeket 30 évvel ezelőtt ástak ki KISH sumír város romjai között. Jelenleg az oxfordi Ashmolean Museumban vannak. Ebben a leletben kb. Kr. e. 2000 év körüli, a bábéli nyelvzavarhoz hasonló történet van leírva és a szöveg szerint Enki, a bölcsesség istene, valószínűleg egy másik isten iránti féltékenysége következtében "megváltoztatta" az emberek beszédét, mely eddig egységes volt. Az első hírt erről a Time Magazine 1967. március 31. száma közölte."

Az emberek közötti bajok forrásaként tehát a sumér

mítosz-írnok tündérek (istenek) bűnét jelöli meg ebben az esetben is. Teológiai szempontból helytálló a rosszat a sátán mesterkedéseinek tulajdonítani, aki az első bűnre is rávette az embert. Az ember is hibázott, — mint a bábéli történetben is: kevélységgel, engedetlenséggel, — de a nagyobb bűnös az, aki az embert rávette a bűnre: a csaló, a megtévesztő. Jó volna ismerni a teljes és a legősibb sumér szöveget, melyből talán kitűnne az is, hogy Enki tulajdonképpen csak megengedte, hogy gonosz tündérek az emberek közt nehézségeket, viszálykodásokat szítsanak.

A nyelv összevarodását: egymás számára érthetetlené válását is fokozatosan megközelíthetjük. Tudjuk pl. hogy Sumérban kb. 3300 körül a képirás-jeleket 90 fokkal balra fordították az írások. A népek az a része, mely ezt nem tudta, értetlenül állhatott szemben az új képekkel. Még nagyobb értetlenséget okozott az, hogy egyes csoportok az eredetileg balról jobbra tartó oszlopokba sorakozó jeleket jobbról balra olvasandó sorokba helyezték el. Egységes kormányzást nélkülöző városállamokba így küldött levelek nagy zavarokat, ellenségeskedéseket, viszályokat okozhattak. Megindíthatták új vagy csak más kulturális hagyományokhoz való ragaszkodáson épülő népi csoportok fokozatos kiszakadását egy korábbi, nagyobbkörű, egységes hagyományt követő közösségből.

Egy érdekes példa erre a névírás és címzés eltérő két fő változata. A magyar ember először a családnevet ejti ki és írja le, pl. Kodály, azután a keresztnévet, melyet a szűkebb család adott és ismert elsőnek, pl. Zoltán. Ez a sorrend megfelel a nagy, lovaskultúrájú pusztai népek szélesebb látóhatárának: előbb a főbb tájékozási pontokat határozza meg, azután veszi a részleteket szemügyre. A nyugati népek, melyek a római birodalom helyhezkött és erős semita hatás alatt állott lakóihoz igazodtak, ezt az írásmódot ma is "magyar sorrendnek" nevezik és használják is a fejlődés során felmerülő szükségleteiknél (telefonkönyv, lexikonok stb.), mert ez gyakorlatiasabb, használhatóbb, előnyösebb, mint az övék: Kodály Zoltán. Ők ugyanis a jobbról balra történő és elsőnek a seniita népeknél szokásba vett olvasási módot használták, — most már ugyan csupán a név — és címírásnál: Zoltán Kodály. Folyó szövegben ők sem használják a semita

írás —, ill. olvasásmódot, bár néhány vonatkozásban ennek hatása mindmáig (vagy ma méginkább) tapasztalható.

A levélcímzésnél szintén világosan látható a magyar módszer nagy történelmi tapasztalaton alapuló előnye. Előbb megadjuk az illető helységnevet, azután a kerületet, majd az utcát, azután a házszámot, emeletet, ajtót. Pontosan úgy, ahogyan szüksége van az adataikra annak, aki maga kell, hogy megkeresse a címzettet. Ebből látható, hogy a magyar hagyomány közelebb esik a címzés feltalálásához, mint ismét az a nyugati hagyomány, mely tulajdonképpen visszafelé olvas: hiába van u.i. az írásban előbb a házszám, azután az utca, a helység, a postásnak előbb kell tudnia, melyik városba kell vinnie a küldeményt s csak azután érdekli őt ismét előbb az utca, mint a házszám. Vannak olyan vidékek, ahol a magyar hagyomány — praktikusabb volta miatt — hódít, vagy talán még az ősbibb hun-avar-magyar szervezőről hagyományaként folyamatosan fennmaradt (Kárpát-medence).

Hasonló a helyzet a keltezésnél is, a magyar sorrend (ismét a nagyból a kicsi felé haladva): 1971. április 30., a nyugati, semitizált sorrend: 30. April 1971. Itt is található átmeneti, vegyes forma: April 30, 1971. Örvendetes példa a sumér szemlélet s ugyanakkor a gyakorlati érzékről tanúszkodó szemlélet egy vonatkozásban való uralomra jutására sok évezredes torzulás után: nemzetközi szabályok szerint fokozatosan kötelező lesz a keltezésben az év, hó, nap sorrend valamennyi nyelvterületen (V.ö.: Élet és Tudomány 1971. X. 22. 2067. lap.).

Ezekből és ezekhez hasonló nyelvzavarokból súlyos érzelmi zavarok, ellenségeskedések, csoportokra, nyelvi —, szakásbéli különállásokra való szakadások, majd népi közösségekre, nemzetekre való leválások következtek az emberiség ősi, nagy egységes családjából. A művelődéstörténet számos ilyen folyamatról tudósít. Említsünk meg itt még egyet, melyről kevesebb szó esik s amelyről épp magyar tanulmányok kötelessége szólni.

A magyar nyelvben a jobb és bal (kéz, oldal, ülőhely stb.) kifejezés minőségi rangsort is jelent. Nagyjából azonban így van ez sok más nyugati népnél és nyelvnel is. Akit megisztelünk, azt jobb oldalra ültetjük vagy engedjük. Az ő-

szövetségi zsoltáros is ilyen értelemben használja: "ülj a jobbomra", mondja az Atya a Fiúnak, így mondjuk a Hisszekegyben is: "ül az Atyaisten jobbja felől". Az ősi skitahun-avar-magyar vendégszeretet a vendéget jobbára engedte a közlekedésben is. Így alakult ki az ősi magyar: "balra hajts, jobbra előzz". Ez mindvégig fennmaradt Magyarországon, mikor már nyugaton — ismét az erőszakos talmudista hatásra — egymás után tértek át olyan országok is a "jobbira hajts" szabályra, melyek azelőtt még az ősbibb "balra hajts" stflust követték. Ez úi. stflus, magatartás és végeredményben etika kérdése is. A talmudi, babiloni szellem magát tartja kiválasztottnak és gyengeségnek minősíti az őszinte udvariasságot, másnak előnybe részesítését (más kérdés, hogy taktikailag, megtevésztés céljából megengedi, sőt előírja a nemzsidóhoz alkalmazkodást, annak becsapását, sőt megrablását). A fokozatosan megerősödő babiloni hatásra nemzetközi egyesületeken keresztül végül Magyarországnak is át kellett ténie a "jobbira hajts"-ra. Ez nemcsak hatalmas költséget okozott az országnak, hanem nálunk is az egymásnak tiszteletet adó, udvarias és előzékeny modor fokozatos kiszorítását is eredményezte a közlekedésből, majd ennek révén a társadalmi érintkezésből és gondolkodásmódból is. Nagyjában ugyanebben az időben tűnik el fokozatosan a másik embernek jobbra engedése figyelemből és a nyelvben megőrzött ősi illemből. Ennek nyomán ismét ridegebbé válik a társadalmi érintkezés, amit különösen az alkat gyengédségre nagyobb igénye szenved meg tragikusan, visszahatva az egész társadalomra s annak eldurvulását tovább fokozva. Igaz, hogy a női egyenjogúság is tudatosabbá válik, de alattomos erők ezzel a jelszóval súlyos sérelmeket okoznak a nőknek, a jövődő anyáknak, amikor ezzel a jelszóval akarják védelmezni a nők sajátos hivatása számára a természeti törvények által megkövetelt nagyobb figyelem és kímélet kiírtását s ezzel a jövődő nemzsidó nemzedékek Talmudban előírt tönkretételét.

De még ősbibb idők felé haladva, további nyelvzavarok alapját is fölfedezhetjük. Föltételezhető, hogy amint több vízőzön is volt az emberiség eddigi élete során, úgy több nyelvzavar is bekövetkezhetett az emberi társadalomban. A Szentírás is, ősi mítoszok is azután valamennyi vízőzön vagy

nyelvezavar stb. továbbhagyományozott és mítosz formában megőrzött elemeit a legutolsó leírásnál használják fel. Valóban ki is elemezhetők olyan részletek a bibliai vízözön —, ill. nyelvezavar leírásából is, — éppúgy mint ezeknek az eseményeknek egyéb mítikus emlékeikből is —, melyek az emberiség egy korábbi, még nagyobb élményéből maradt foszlányoknak tekinthetők.

Nyelvszerek részletesen kimutatják pl. az ural-altáji ragozó nyelv és az indoeurópai hangzóváltoztató nyelv családjai között fennálló rokon elemeket a nyelvszerkezetben és a szótári anyagban. Mégis biztos, hogy két, egymástól ma már igen távol álló nyelvcsaládról van szó, mely több tízezer évvel ezelőtt állhatott közel egymáshoz. Még a terület is, ahol ezek a nyelvek kifejlődtek, részben közös, de Pogrányi Nagy Félix részletes vizsgálata szerint az ural-altáji előbb szilárdította meg nyelvszerkezetét, a legvalószínűbben a Kaukázus vidékén. A ragozó nyelvek a gyökszó után illesztették a közelebbi meghatározást szolgáló jeleket, melyek később egybekötődtek az alapszóval. Az indoeurópai nyelvek, éppen ellenkezőleg, előljáró szavakat vettek igénybe a pontosabb meghatározáshoz s legtöbbször ma is megtartja különállását.

Ma nem érzékeljük annyira a két különböző gondolkozásmódból eredő nehézségeket. De azokban az ősi időkben, amikor a beszéd csak lassan alakult ki a hangokból, rendkívül fontos volt a szó közelebbi meghatározásában, a szófűzésben való hallgatólagos megegyezés, hogy egy gondolat-sor közérthetően kialakítható és közölhető legyen. Ha most egy másik meghatározási módszer szerint beszélő ember tűnt fel, annak beszéde érthetetlen volt ennek a közösségnek a számára s elég ok arra, hogy idegennek, sőt ellenségnek tekintsék őt. A több tízezer éven keresztül is nyomom követhető képirás különféle nyelvű népeket is össze tudott kapcsolni. Mikor azonban a szófűzésre alkalmas jelek (ragok) is használatba kerültek, igen nagy zavar támadhatott, hogy egy csoport ezeket a jeleket a gyökszavak elé, egy másik — ősi hagyományait követve — a szavak mögé írta. Mindezekre a problémákra is gondolhatunk, amikor a bábeli nyelvezavar részleteit igyekezünk megközelíteni.

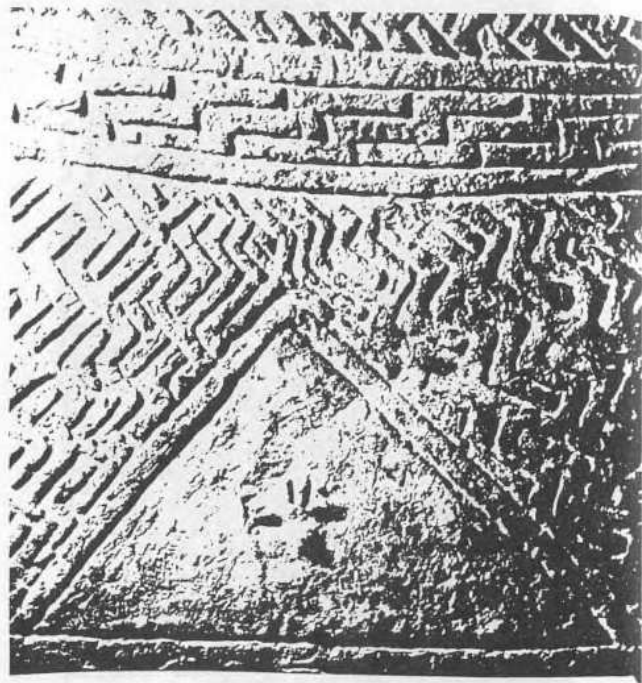
Köcedény váza Gilgamesz és Enkidu ábrázolással.
(Kb. Kr.e. 3.000. British Muzcum.)

A nagyszentmiklósi egyik arany korsó

Samash Napisten. Kr.e. 2.000.

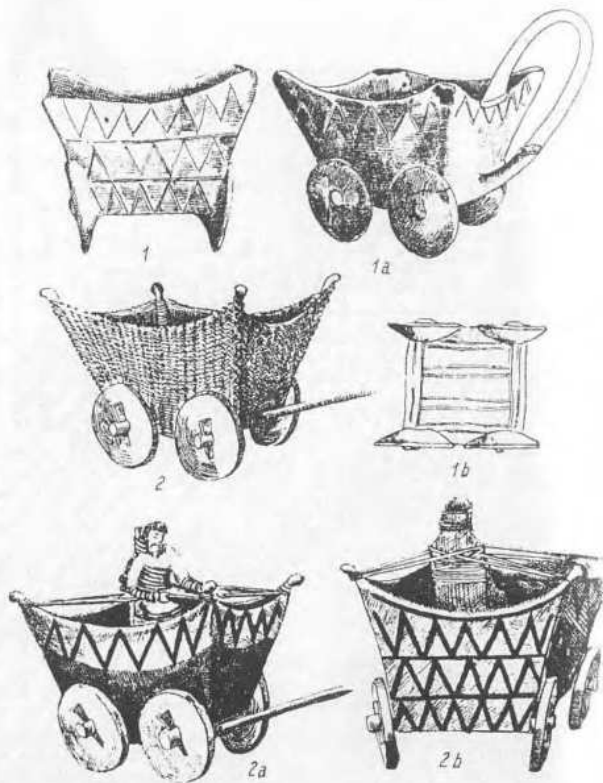

Újkőkori oltár Kékénydombról az Istenanyaábrázolással, akinek méhében az Istengyermek szimbólikus ábrázolása látható

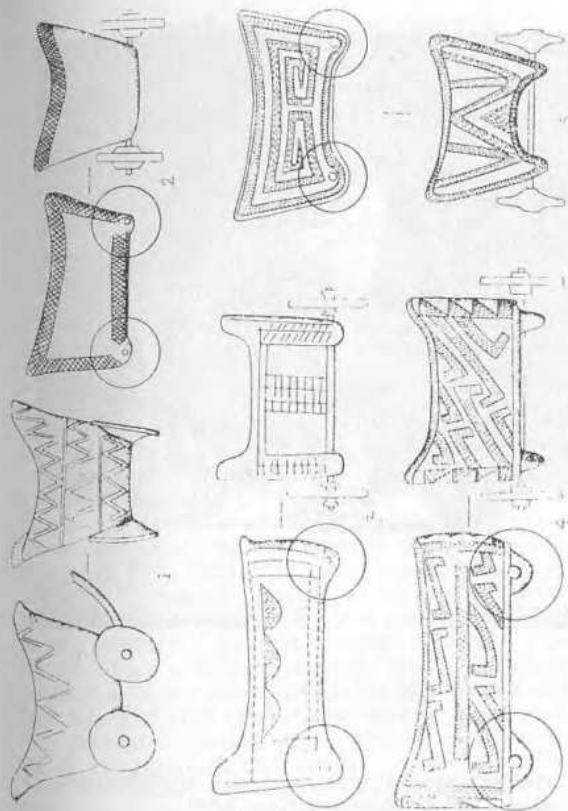

2. Fakerekek Kr.e. 2.000.
3. Kocsi- és kerék típusok Kr.e. 2-3.000
4. Típusok Kr.e. 2.000

Kerekjarművek Európában:
1. Temelkezési kocsi Kr.e. 3.000.

A halottaskösi legősíbh formája a 3. évezredben a Kárpát-medencében. Fettich N. vázlatai.

Kocsileletek: Budakalásról Kr.e. 2.000; Erdélyből
A sumér kocsikkal egyeznek.

Halottas koesi agyagból. Az első kocsibrázolás Európában (Budakalász, Kr.e. 2.000).

VI. Isteni törvények – emberi törvények

Urukagina kb. 2800-ban időszámításunk kezdőpontja előtt Lagas királya volt. Lagas, vagy ahogy a régi okmányok írják, SIR-BUR-LA "a hollóváros" a Satt-el-haj nevű Eufrát-csatorna baloldalán feküdt. Mai neve Tel-loh, írja Kmoskó Mihály (1913:7). Majd vázolja a helyzetet: Az előtte lévő uralkodók alatt a közállapotok fokozatosan lezüllettek. Ennemena után fia II. Enannatum következett, akit rövid idő alatt három pateszi váltott fel Lagas trónján; Ene-tarzi, Enli-tarzi és Lugalbanda. A pateszik hatalmának hanyatlásával a hivatalnokok valósággal kiszípolyozták Lagas népet. Úgy látszik, hogy a belső elégedetlenség forradalomba torkollott és Urukagina e forradalmi mozgalom révén lett királyá. Valószínű, hogy Lugalbanda eltávolítása simán ment végbe, főpapi méltóságát megtarthatta, a fejedelmi hatalmát át kellett adnia. Ez magyarázza meg azt a lagasi fejedelmek gyakorlatában szokatlan körülményt, hogy Urukagina ösz-szes felírataiban királynak (lugal) címzi magát, míg elődei, Ur-nina kivételével, a főpap (pa-te-si) címmel érték be. Szinte érthetetlen, hogy Hammurapi híres oszlopa mellett, Urukagina sokkal korábbi felíratairól a művelt világ alig vett tudomást. Pedig Urukagina három kúp-felírata és a "tojásdad lemez" szövege a világirodalom egyik legbecsesebb terméke, az emberiség legelső írott szabadságlevele! Kmoskó ezután ismerteti a szövegek hátterét. Mindenütt külön adószedők álltak a dolgozó emberek mellett és termékeikhez zsarolással olcsón hozzájutottak. Az egynejeséget sokan elhagyták, mert kellő adó lefizetése fejében új asszonyt vehettek. Urukagina mindezt megszüntette és az egyszerű dolgozó népet sanyargatókat eltávolította. A feliratok elmondják, hogy a reformok során az adó fejében fizetendő juhok és bárányok váltásdíjának ellenőrzését a király beszüntette és az egész ügyet a pateszi, vagyis az ország főpapja magánügyének minősítette. A pateszi háztartása Ningirszu égi udvarának képe kell, hogy legyen. Ennélfogva a pateszi birtokainak valódi ura Ningirszu. Bau istennő (szent nő), Nin-

girszu felesége (női megfelelője) a pateszi nejének birtoka felett uralkodik.

Íme néhány részlet a szövegekből, melyet Thureau - Dan-
gin alapján Kmoskó továbbfejlesztve közöl.

A) A "C" jelzetű kúp-felirat szövege

URUKAGINA ÉPÍTKEZÉSEI.

*Ningirszu,
Enlil isten vitézének
Urukagina,
királya
Lagas városának
Tiras templomát
építette,
az Antaszurrát
építette,
Bau istennő
templomát építette,
nagyszerű kőmedencéjét
alapítványos áldozatai
házában
építette,
a juh kopasztás épületét (?)
szent városában
építette,
Nina istennőnek
Nina földje felé haladó
csatornáját
kedves csatornáját
kiépítette,
farkát
a tenger belsejével
kötölte össze:
Girszu falát
felépítette.*

VISSZAÉLÉSEK

*Ősrégi idő óta,
az (emberi) magzat eredése óta,
abban az időben
a tengerészek embere
hajók mellett időzött,
szamarak mellett pásztor
időzött,
birkák mellett juhász
időzött,
a rétek, a zöldséges földek mellett
az adószedő időzött;
a pasisu papok
a felhalmozott gabonát
a mezőn mérték;
a gyapjas birkák pásztora
fehér bárány helyett
pénzt hozták el.
A . . . (pap)
a főszolozsmás,
a jós, a szeszfőző,
az írástudók
nőstény bárány helyett
pénzt hozták meg.
Az istenek szarvasmarhá
hagymás földjét
a pateszinak öntözték;
jó földjei az isteneknek,
hagymásföldek, uborkaföldek
a pateszi részére lőnek.
A négyes számárfogatokat,
a szép marhákat
a papok befogták;
a gabonát a papok
a pateszi szolgaseregének
kiosztották;*

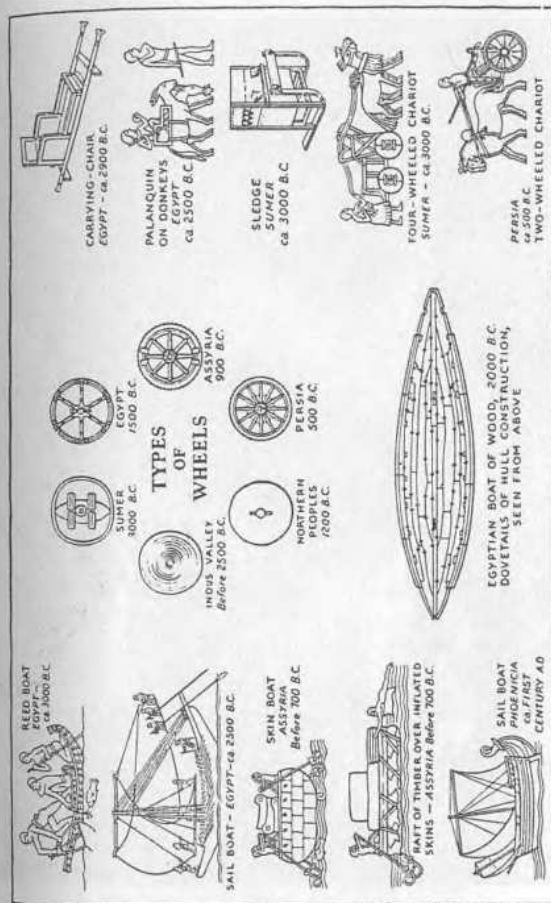
A kincstár papja

A szegény anyjának kertjében
 a fákat megdézsmálta,
 a gerendéket elszedte.
 Halott ember sírba tétetvén
 itala gyanánt 7 korsót
 kenyere gyanánt 420-at
 2/5 gur-gabonát,
 1 ruhát,
 1 kövér gödölyét,
 1 ágyat
 az uhnini pap
 vett a maga részére;
 1/5 gur gabonát a sivatók embere
 vett a maga részére.

A pateszi háza
 a pateszi földjét,
 a hárem háza
 a hárem földjét,
 a hercegség háza
 a hercegség földjét
 kerítette hatalmába.
 Területén Ningirsu Istennek
 a tengerig ellenörök voltak.
 A király jobbdágya
 lankás szántóföldön
 kútját megépítette:
 a felügyelő odatelepedett;
 az egészséges vízhez,
 mely a szántóföldön volt,
 a felügyelő odatelepedett.
 Rabszolgaság abban az időben járta.

URUKAGINA REFORMJAI

Midőn Ningirsu isten,
 Enlil isten vitéze

korszi - és keréktípusok

Ishtar istenasszony. Tell Amar.

Püzesabonyi edény a születő Istennyermekkel
(Földtch. N. megfelfedése).

Lagashi főpap kö díszablója (Kr.e. 3.000).

Urukaginának királyságát
Lagusnak adományozta,
36 000 ember közé
hatalmát helyezte:
Az elődök sorsát
megváltoztatta.
Szava királyának
Ningurszu isten,
amelyet hozzá intézett
érvényre emelkedett.
A hajókról a hajós
embereket eltávolította.
A szamarak mellől,
a birkák mellől
a juhászokat eltávolította,
a rétek s a zöldséges
kertek mellől
Felhalmozott gabonájától
az adószedőket eltávolította.
A pasisu papoknak
a magtárselvigyázót
eltávolította.
Fehér birka helyett,
nőstény bárány helyett
pénzzel fizetni —
annak ellenőreit
eltávolította.
Annak az adónak,
melyet a papok
a palotába beszállítottak,
ellenőreit eltávolította.
A pateszi házát illetőleg
a pateszi földjén
Ningurszu istent
királya gyanánt behelyezte,
a hárem házát illetőleg
a hárem földjén Bau istennőt
úrnője gyanánt behelyezte;
a hercegség házát illetőleg
a hercegség földjén

Dunsaggana istent
ura gyanánt behelyezte.
Területén Ningurszu istennek
egészen a tengerig
semmiféle ellenőre nem volt.
Halott ember sírba tételekor
itala gyanánt 3 korsót,
kenyere gyanánt 80-at,
1 ágyat, 1 kövér gödölyét
az uhnini-pap
vett a maga részére;
3/30 gur gabondt
a sírató embere
vett a maga részére.

A kincstár papja
a nép anyjának kertjébe
nem járkal.

A király jobbbágyának
szép szamara
ha születik és
feljebbvalója:

"hadd vegyem meg"
ha neki mondja,
amikor elad:
"árának jó pénzt
fizesd meg nekem"
mondja neki;

ha el nem adná,
a feljebbvaló haragosan
ellene ne forduljon!

A mágnás háza
a király jobbbágyának
házához

van építve s
az illető mágnás:
"hadd vegyem meg"
ha neki mondja,
amikor eladja:
"árának jó pénzt

mérd le nekem",
házzam ...
a gabonát tedd nekem
teljessé", ő maga
mondja neki;
hogyha el nem adná,
az illető mágnás
a király jobbbágya ellen
haragosan
ne forduljon!
Mondá és
Lagas gyermekeit
uzsorás vevőktől,
a mérők felhalmozóitól (?)
gabonával való fizetéstől (?)
lopásoktól,
orgyilkosságoktól,
betörésektől
megtisztította.
Ilyen szabadságot
csinált ő!
Az árúdnak és özvegynek
a hatalmat bíró
semmi rosszat sem tett.
Ningurszu istennel
Urukagina
ezt a szerződést kötötte!

BEFEJEZÉS

Annak az évnek a közepén
a csatornát, melyet Girszu
fiai
bírtak,
Ningirszu isten számára
kiepítette,
egykori nevét
beszüntette:

"Ningirszu isten, Nippur
városából uralkodó"
Urukagina így
nevezte el nevét s
a Nina városán áthaladó
csatornával
összekötötte . . .

B) A tojásdad lemez felirata

pénzt
a pateszi,
a nagyvezér,
az olajos
nem szednek többé.
A nép gyermeke
halastót (?)
ha csinál,
a halakat senki el nem viszi.
A tolvajt
...ról dobják le.
Az orgazda (?)
a tisztulás vizével
tisztítja meg magát.
Ha a nő férfinak
"... " mondja
azt a nőt vádlója
a mezőre vigye;
azon a mezőn
a tisztulás vizével
tisztítsa meg.
A régi idők női
2 férjít birtak;
a mai nőket
...-ról ledobják.
Az álomfejtő

SARGON — MÓZES PARHUZAM

Kmoskó Mihály (1911) a kialakuló sémi birodalmak egymásutánjáról írva megállapítja, hogy "az első nagyszabású sémi birodalmat Sargani-Sar-ri (Sargon) alapította, ki A-ga-ti (Akkád) városát emelte birodalma középpontjává. Sargont a megmaradt emlékek tanúbizonysága alapján az ókor legnagyobb hódítói közé kell sorolnunk; nem csoda tehát, hogy alakját legendás nimbuszsal vette körül az utókor.

Legyen szabad a király születésének legendás történetét ideiktatnom, melynek Mózes születésére emlékező részeit kölcsönöznek bizonyos érdekességet.

"Sarru-GI-NA A-ga-ti hatalmas királya vagyok én Anyám papnő volt; atyám ismeretlen. Anyám testvére a hegyek között lakott. Városom Azupiranu, mely az Euphrat partján fekszik. Anyám, a papnő, megfogant, titokban megszült, sásszékrenybe helyezett és ajtómat szurokkal elzárva a folyóba vetett, mely nem... A folyó Akkihoz, a vízöntőhöz vitt. Akki, a vízöntő felszedett... és felemelt. Akki, a vízöntő fia gyanánt nevelt. Akki, a vízöntő kertészének tett meg. Kertészkedésem alatt Istar megszeretett... évig gyakoroltam a királyi hatalmat... évig uralkodtam a feketefüek fölött..."

Mint hogy Sargon birodalmának fővárosa A-ga-ti volt a későbbi Akkád és egy nem régen kiadott két nyelvű (sumir és sémi) ékírásos szöveg tanúsága szerint Akkád nyelve a Babelben használt sémi nyelvjárással azonos; e körülményből Ungnad azt következteti, hogy Sargon birodalma előtt más régebbi sémi állam aligha létezett, mert máskülönbén Észak-Babylonia nyelvét nem Akkad, hanem más város után nevezték volna el...

Sargon nagy fejedelem volt. Régebbi okmányokon alapuló assyr és babyloni omen-szövegek és krónikakivonatok szerint egész Mezopotámiát nemcsak leigázta és jogara alatt egyesítette, de hatalma állítólag a Perzsa Öböltől a Földközi Tenger partjáig ért." (18-19. l.)

A szerző ezután a további sémi hullámokat mutatja be. Részletesebben szól Hammurabiról, aki "Sumér és Akkád ki-

rályá" - nak nevezi magát nagy hódításai végén s aki törvénygyűjteményéről lett híressé. A törvényeket saját szavai szerint "abból a célból vésette emlékoszlopára, hogy az árvákat és özvegyeket megvédje... hogy igazságot mondjon az országban, a pörököt eldöntse s a bajokat gyógyítsa."

Kmoskó azután így folytatja: "Hammurabi óta Babelben az emberi kultúra haladásáról alig lehet szó. A későbbi korok mind a régi műveltség nagyszerű maradványaiból éltek. De még tovább menve, azt is elmondhatjuk, hogy már maga a Hammurabi korszak is a szellemi decadencia jegyében áll.

Senki sem vonja kétségbe, hogy az általános műveltség érzékeny hőmérője a művészet. Tessék már most a Louvrebba menni és összehasonlítani a Sarzec által kiásott sumir tel-loh-i emlékeket a Hammurabi korszakával és azt fogjuk tapasztalni, hogy a bábéli szemiták egyszerű mesteremberek voltak a híres stéle des vautours reliefjeinek megalkotóikhoz képest. A modern ember lelkesedve emlegeti Hammurabi törvénykönyvének humánus szellemét. Kérem, erre is van kadencia Gudea lagas-i pateszi feliratai között, aki elmondja, hogy minekutáni királyi várost megszentelte és Ningirsu templomát szent helyen felépítette, "senkit ostorral nem ütlegeltek, szíjakkal meg nem vertek; az anya nem kegyetlenkedett gyermekével...". E-ninnu templomának felavatása alatt hét napig minden ember teljes egyenlőséget élvezett: "a rabnő úrnőjéhez lett hasonlóvá, a rabszolga ura oldalán haladt és városában az erős a gyöngye oldalán aludt." (30 - 31. lap.)

VII. A babiloniai szellem

A sumér őstörténet irodalmi emlékei után a királylisták ama dinasztiai szerint tájékozódhatunk pontosabban, melyek királyainak a zöme a mi mértékeinknek megfelelő időkhöz ült trónon. Az ország feletti főhatalom ezekben az időkben is városról-városra szállt. "Nagyon fontos következtetés azonban az — írja Dávid Antal (1926: I. 61 sköv.) —, amit az uralkodók nevéből levonhatunk. A kezdettől folyó sumér néváradatban először bizonytalanul és el-eltűnődéssel, később egyre gyakrabban megjelennek a sémi nevek, amelyek azt bizonyítják, hogy a sémiék már nemcsak benn vannak az ország területén, hanem egy-egy városban a hatalmat is a maguk kezébe kaparintották.

Az igaz, — folytatja Dávid —, hogy a történeti ismereteink bővülése során szerzett tapasztalataink arra intenek, hogy pusztán a nevekből ne akarjunk a részletekbe menő megállapításokat tenni. Idők folyamán sok sumir nevet viselő és suméruul író uralkodóról derült ki, hogy minden látszat dacára, sémi fajú; másrészt az sem lehetetlen, hogy hamisítatlan sumér uralkodók rejtezkednek egyik-másik — talán divatból felvett — sémi név mögött. A részletekben való bizonytalanság dacára azonban egészen vége kétségtelen, hogy a negyedik és a harmadik évezred is, mint Mezopotámia egész története, a fajok — ezidőszert a sumér és sémi fajok (helyesebben: népek. — Szerk. megj.) — harcának a jegyében áll. Előfordulhat ugyan, hogy e harc folyamán egy-egy hódító sémi az utána következő sémi hullámmal szemben a sumérség védelmezőjévé válik; lehetséges, hogy sumér uralkodó sémi segítséget vesz igénybe sumér testvére ellen; e kétezeréves mozgalmas történelem sarokpontja mégis az a kérdés: melyik fajé legyen a Tigris és Eufrát mívelhető síksága, a suméré-e vagy a sémié?

Tudatosan vagy öntudatlanul erre a nagy kérdésre a karnak feleletet adni azok a helyi érdekű s a mi szemünkben legtöbbször kicsinyesnek látszó harcok is, amelyekről legelső — körülbelül a negyedik évezred végéről eredő — egykorú feljegyzéseink tudósítanak bennünket."

A város királya (suméru lugal) hűbéres fejedelmeket (suméru pateszi vagy iszak) gyűjt magának és igyekszik az egész ország (suméru asag vagy mada) királya lenni. Az első "húsból és vérből való" uralkodó Kisben Meszilim (kb. K. e. 3100). Feljegyezték róla, hogy egy Umma és Lagas közötti határvillongásnál mint döntőbíró szerepelt s határozóként egy sztelét állított fel. Az uruki dinasztiaéről 3085 táján győzelmes hadjárat van feljegyezve, melyet Kis ellen vezetett.

Talán a marii vagy a kisi dinasztiaának volt hűbérese az aksaki Zuzu, aki megtámadta Lagast, de vereséget szenvedett Eannadutól (kb. 2950). Ez utóbbi számos feliratot hagyott hátra, többek között az Ummával vívott harcokat megörökítő híres keselyű-sztelét és megszerzte Kis királyának a címét is. Minthogy ekkor Kis a királylisták szerint az egyeduralom birtokában volt, e feljegyzés annyit is jelenthet, hogy Eannadu Délmezopotámiának, az "országznak" törvényes és teljhatalmú ura lett. Tény, hogy változó szerencsével dinasztiaja a hatalom birtokosa volt s annak utolsó tagja, Urukagina, nagy társadalmi reformokat hozott létre. Az előzőekben már szó volt a sumér jogtörténetekben s egyben az emberiség jogtörténetében alapvető törvénygyűjteményéről, mely előző kisebb jogalkotás eredményére épült.

Urukagina s a kisi dinasztia után a harmadik uruki dinasztia Lugal-zaggiszi nevű egyetlen uralkodója következett (2662-2638). Az ő huszonötéves uralma alatt nemcsak egész Délmezopotámiát hajtotta uralma alá, hanem a Perzsa-öböltől a Földközi tengerig is "tiszteletet szerzett fegyverekkel." Közben azonban északon I. Sarrukin (Szargon) Akkádban megszervezte birodalmát és 2638 táján legyőzte Lugal-zaggiszit. Az akkád birodalom határait Sarrukin délen a Perzsa-öböl, keleten Elámig, északnyugat felé Libanonig és a Taurusig terjesztette ki. "Apró jelekből úgy látszik, joggal következtethetünk arra is, hogy Sarrukin volt az első öntudatosan sémi uralkodó, aki Mezopotámiában sémi fajtestvérei — a "fekete fejűek" (szemben a tarkoponyájú s talán szöke sumérok) — uralmát akarta állandósítani. Hogy közte illetve a birodalma magvát alkotó Akkád és a sumérság közt az ókorban is ellentétet éreztek, kétségtelenül bizonyítja az irodalmi álláspont, hogy Mezopotámia sémi lakóinak és

sémi nyelvénék a megjelölésére — szembeállítva a sumérral — éppen az akkád nevet választották" (66-67. 1.) Dinasztiaja mintegy kétszázéves fennállás után elpusztult. Egyik legkiválóbb tagja volt Narám-Szin (2557-2520), halála után a dinasztia a hanyatlás útjára jutott.

Most a negyedik uruki dinasztia megalapítója, Ur-nigin (2456-2450) következik. Az ő uralomra jutásával az észak és dél harca, amelyet Sarrukin indított meg, a dél javára dönt el s a hatalom súlypontja ismét az ország sumér felére helyeződött át. Az átmeneti időbe esik a lagasi sumér fejedelmek, Gudeának az uralkodása. Hadat viselt Elámmal. A föllendülés időszakának gyorsan véget vetnek a gutuk, más néven a "hegység sárkányai." Mint későbbi elűzőjük mondta: "elrabolták a feleséget a férjtol, a gyermekeket a szülőtől s a sumér királyságot a hegyek közé vonsozták. 125 évig (2426-2302) tartó rablógazdaságuk olyan válságot okozott, hogy abban a sumérságnak talán még élő erői véglegesen elsovadtak. A rettenetes csapásnak, amely betörésükkel érte az országot, két évezreden át megőrizték emlékét a panaszkodó zsoltárok" (Dávid 1926: I. 69).

Utó-hegálnak (2301-2295) sikerült megdöntenie az idegen uralmat. Ő az ötödik Uruki dinasztia egyetlen tagja. Hét évig terjedő uralma után az ország feletti főhatalom Ur városára száll "melynek uralkodói már, úgy látszik, csak nében — s abban is csak részben — sumérok" (U.o.). Dávid Antal forrásokban megindokolt álláspontja alapot adott arra a főtételezésre, hogy elhurcolt illetőleg elmenekült sumérok nagy számban ekkor húzódtak fel a hegyekbe, a zagroszi felföldre. Sok nyom mutat arra, hogy észak felé, a kisebb ellenállás felé, az Urmia és a Káspi tó irányába tovább haladva (Lurisztán) megtalálták a kapcsolatot a szkíta népekkel, melyekkel maguk is népi közösségben álltak ősi időktől kezdve. Ezt nemcsak a nyelv szerkezeti és szófértélemzése mutatja, hanem, sok egyéb mellett, a fémtechnikának, ötvösművészetnek olyan páratlan magas foka, mely abban az időtájtban kezd délről megjelenni a Káspi tó vidékén s tovább húzódik az ún. aranyeletek népének lakhelyéig.

Minden jel arra vall, hogy a harmadik uri dinasztia meg akarta szüntetni a dél és észak közt dúló harcot. Ennek a törekvésnek a külső kifejezésére első tagja, Ur-Nammu

(2294 - 2277) új politikai fogalmat hoz be a köztudatba; az egyesített sumér-akkad birodalomét. Mivel a birodalom fővárosa délvídeken fekszik s a dinasztia mint a régi ország jogutódja akar szerepelni, az akkádi birodalom sémi hivatalos nyelve egyidőre háttérbe szorul a sumér javára. A sumér újraéledésnek azonban sok nehézsége van. A gutu uralom alatt az ország elnéptelenedett és a sumér utánpótlás hiánya valamint a sémiei állandó beszivárgása következtében a lakosság úgyszólván teljesen kicserélődött. A sumérság létéről jórészt csak a hivatalos nyelv tanúskodik, egyebekben pedig a hosszabb ideig ellenállt dél is egyre jobban elveszti ősi sumér jellegét. Az azonban, amit sumér műveltségnek, sumér szellemnek nevezhetünk, tovább él, sőt nagyszerű alkotásokat hoz létre. Ez pedig azt mutatja, hogy ha Sumér etnikuma fel is hígul, a bevándorlók, a beházasodók igyekeznek ezt a magasabb és értékeesebb örökséget minél hamarabb a magukévá tenni.

A dinasztia két első tagja, Ur-Nammu és fia, Sulgi (2276 - 2231) hatalmasan megerősíté Sumért. Birodalma, minden jel szerint, nem igen állt mögötte Sarrukinéak. A megváltozott területi és hatalmi viszonyok kifejezésére uralma későbbi éveiben Sulgi a "Sumér-Akkad" királya cím helyett általában a "négy világtáj királya" címet használja.

Körülbelül ebben az időben kezd észrevehetőbb szerepet játszani a később oly rendkívüli hatalomra jutott Asszírria is Akkádtól északra. Dávid szerint "eredetire vonatkozóan ez idő szerint még bizonytalan tapogatózásokra vagyunk utalva. A reánk maradt legrégebb uralkodósobrok — legalább az öltözködésben — kétségtelenül sumér jellegű árulnak el, a legrégebb uralkodónevek — Ititi, Uspia, Kikia — pedig mitanni hangzásúak. E sovány adatok és az általános helyzet alapján a kezdetet körülbelül olyanformán képzelhetjük el, hogy a sumérság — bizonyára még a Sarrukin előtti időkben — a középső Eufrát és Tigris vidékén, mitanni őslakosságtól lakott területeken határvédő kolóniát szervezett, amelyekben a központi hatalomnak alárendelt fejedelmek uralkodtak. E kolóniák közül való volt a Tigrismelletti Assur is, amely az idők viszontagságai során nem sorvadt el, mint az Eufrát menti fejedelemségek, hanem — valószínűleg kedvezőbb földrajzi helyzete következtében

— nagyhatalom kikristályosodási középpontjává vált.

E folyamat megindítója valószínűleg sémi telepesek voltak, akik a — sumér kultúrával átítatott — mitanni-sumér keverékből álló lakosságot magukba olvasztva, Assurnak sajátosságos és az egész történelem folyamán maradandó sémi jelleget adtak.

Az assziri fejedelmek hatalma ez időben Sumér-Akkad mindenkori királyainak a gyöngeségétől függött. Az uri AMAR-Szinnek kétségtelenül vazallusai voltak, mert fejedelmük, Záriqum (kb. 2224), asszír emlékeink tanúsága szerint, az ő nevében uralkodik. E függőviszony és a dél felé való terjeszkedés nehéz volta azonban nem akadályozta meg Assurt abban, hogy északnyugati irányban szinte lehetetlen távolságokra éreztesse hatalmát. Ugyanez időkből a kisázsiai mai Kültepe vidékéről nagyszámú ékírást tábla — főleg jogügyleteket tárgyaló okmányok, az ún. kappadókiai táblák — maradtak reánk, amelynek tanúsága szerint az uri dinasztia idején Kisáziában viruló asszír kolóniák éltek" (Dávid 1926: I. 71 - 72).

Legújabb hírek arról szólnak, hogy Szovjet Közép Ázsiában a Karakorum sivatag határán ötezer éves városok romjait tárták fel a szovjet régészek. (Namazga-tepe és Altün-tepe). A Mezopotámiához hasonló lépcsőzetes toronytemplomokat, ékszereket, agyagszobrokat, edényeket stb. tártak fel. (Az "Északi Babilon". Élet és Tudomány. Budapest, 1971. 13: 621.)

Szklapokban megjelentek tanulmányok azzal kapcsolatban is, hogy Mezopotámia és India közötti félúton Irán délkeleti részén hatalmas domb alatt föltárták a mintegy 5500 éves Tepe Yahyát. Ezzel fontos összekötő kapocs vált ismertté Sumér és az Indus völgyének két sumér műveltségű ósvárosa, Harappa és Mohendzso-Daro között (V.ö.: Delta, 1971. 8. 27 - 29).

Kramer (1963: 290) ezt írja: "A technológia területén a fazekas - korong, a kerekes jármű és a vitorlánhajó valószínűleg sumér találmány. És bár a fémművesek biztosan nem sumér eredetű, a sumér fémművesek termékei mindent elterjedtek az ókori Közép - Keleten, s némely példány még olyan messze is eljutott, mint Magyarország, és Közép - Európa." Ehhez a nem kis jelentőségű megállapításhoz

rendelkezésre álló alapokat szakszerűen foglalta össze dr. Bobula Ida "Sumerian technology" c. munkájában (Smithsonian Institution, Washington: 1959).

Dávid helyes gondolatmenete különösen értékes az erdélyi tatárlaki sumér leletek felfedezése után. Ezek ugyanis azt bizonyítják, hogy sumér telepések a nyugati irányban is messze északra jutottak (Makkay 1970).

Vlassa kolozsvári régész legújabb fölfedezései tovább növelik Torma Zsófia múlt század utolsó harmadában gyűjtött és részben publikált leleteinek értékét.

A még egymástól meglehetősen független sumér városkirályságoknak egyáltalán nem volt szükségük Sarrukin ideje előtt "határvédő" kolóniákra a mitanni vidéken, a későbbi Asszírria területén. Miért mentek tehát oda? Hogy kereskedelmi kapcsolatokat létesítsenek távoli vidékekkel s közben állomáshelyeket, telepeket szervezzenek meg. Alapvető jellege a sumér műveltségnek, hogy nem katonai hódításra és területszerzésre törekszik, hanem arra, hogy magas színvonalának megfelelő anyagi eszközöket, nyersanyagokat (obszidián stb.) biztosítson és írásos kultúrájával, tudásának eredményeivel emelje a helyben lakó nép élet-színvonalát, magasabb szintre emelje társas életüket, munkamódszereiket, termelésüket stb. A tatárlaki leletek nagy kora (i. k. e. 4000 körül a C 14 alapú keltezesek alapján) azonban azt a második kérdést is fölveti, hogy hogyan kerültek mezopotámiai sumér területre a sumér piktografikus írások első emlékei? Anélkül, hogy ennek a kérdésnek mélyebb vizsgálatába bocsátkoznánk, csak utalunk Laky Kálmán tanulmányaira.

Új veszedelem jelentkezik a sumér-föld számára Elám felől. Szuza fejedelme, Elam helytartója nem nyugodott bele, hogy Akkád hanyatlása után is annak hűbérese maradjon. Annál kevésbé, mert Sumérban is egyre több helyet töltöttek be az idegen akkádokkal. Az utolsó sumér király, Abbiszin, nem volt képes egyszerre védekezni a nyugatról betörő sémi amoreusok és a keletről támadó elámiak ellen és elbukott. "Sumérből elvitték a királyságot". áll az utolsó sirató énekek egyikében.

Egy pillanatra meg kell most állnunk, hogy az időszámítási rendszerről egy megjegyzést tegyünk. Dávid Antal

adatai — mint ő maga megjegyzi munkája előszavában — a Neugebauer-Weidner féle számítás alapján vannak számítva. Megjegyzi azonban, hogy valószínűleg helyesebb a Fotheringhammal és Langdonnal együtt meghatározott Schnabel-féle számítás. Ez a számítás Vénusz-megfigyeléseket tartalmazó följegyzéseken alapszik, mely szerint az első bábéli dinasztiához tartozó Ammisaduga 6. éve csillagászati úton megállapítható. E szerint bizonyos kisebb ingadozások lehetősége mellett az I. bábéli dinasztia első éve 2169. Ez volt a helyzet 1925-ben. Ma pontosabb adatok birtokában ez is helyesbítésre szorul. A rövidebb és hosszabb időszámítás között ma mintegy 170 év távolságot kell felvenni s eszerint a rövidebb időszámítás szerint — mely szerint ma számolunk — I. Sarrukin 2400-2345 között uralkodott. Az az időpont, amikor Sumér függetlenségének vége lett, amikor "Ibbiszin, Ur királya megbilincselve Elamba vonult és sírt és elesett" — amint egy korabeli szöveg mondja, a mai, rövidebb időszámítás szerint 2016. Ezután ezt a rövidebb időszámítást követjük.

"A teljes pusztulástól csak két város menekült meg, amelyeket a győzők még az Ur eleste előtt elfoglaltak: Iszin és Larsa, írja Zamarovszky. Az első a Mariból jövő Isbiera amoreus hadvezér foglalta el, a második Naplánnum elámi hadvezér. Kis királyságokat alapítottak a városokban, és utódaik is itt uralkodtak. Az időszámításunk kezdete előtti tizenkilencedik század elején Szumuában amoreus vezér Babilonban új királyságot alapított. Sorrendben az ötödik utódja, Hammurabi időszámításunk kezdőpontja előtt 1791-1749 között elfoglalta Iszin és Larsa városokat, és Dél-Mezopotámiát Babilónia néven egyesítette.

Igy az időszámításunk kezdőpontja előtti tizennyolcadik század közepén Sumér az "Óbabilóniai birodalom" részévé vált. Hammurabi fiának, Szamszuilunának uralkodása alatt kb. időszámításunk kezdőpontja előtt 1748-1711-ben, Urban a közelebről nem ismert Narámszin felkelést kísérelt meg; neve után ítélev akkád volt, de a babilóniai katonaság megerőltetés nélkül legyőzte (Zamarovszky: 204). Ur városát is földig rombolta és felégette 1737-ben az a hatalom, amely előbb a politikai vezetést ragadta el tőle.

Az eszközt illetően jegyezzük Wolfram V. Soden szavait

(1960 : 79) Hammurabi "Elámtól Asszírrián keresztül Szíriáig terjedő más hatalmakkal kötött változtatott koalíció kihasználásával ezeket egymásután nagyobb részt kikapcsolta úgy, hogy birodalma egész kis kezdetből végül is egész Babiloniát, Asszírriát és Mezopotámiát magába zárta." A babilóni szellem kiváló tömör jellemzése!

Von Soden ezt az eljárást igen ügyesnek nevezi ("geschicktester"). Mások kijátszását, megtévesztését, kihasználását a csaló szempontjából lehet esetleg ügyességnek nevezni, de ha ellensúlyozásként nem képviseljük a megtévesztettek és megkárosítottak jogos érdekeit is, vétünk az igazságosság ellen. Érdekes és egyben szomorú jelenség korunkban, hogy erre sokan azt mondják: A politikában ilyen eszközökkel élnek, miért nem volt a másik még ügyesebb, miért hagyta magát becsapni stb. Pedig valamennyi kultúrállam törvénykönyve nem azt bünteti, akit becsaptak vagy megkárosítottak, hanem a csalót és a károkozót. Egy törvénykönyv van, amely a kívülálló szempontját elvben és gyökerében nem képviseli ma sem ez a Babilóni Talmud. Nem is vesszük észre, hogy mennyire átjárta gondolkodásunkat és mennyire hatása alatt vagyunk tudatosan vagy tudatlanul annak a gondolkodás- és beszédmódnak, mely a talmudi másokkal való nemtörődés szellemében a fent idézett s ahhoz hasonló megjegyzések útján segíti elő a Talmud követőinek világnézeti tévútrétekeit.

Ez a talmudi szellem egyesek számára egyáltalán nem egy rég letűnt babilóni gondolatvilág túlhaladott álláspontja. Josef Tekoah, Izrael állam képviselője 1969 július 1-én terjedelmes beszédében a Talmudból vett idézetekkel próbálta igazolni Izrael "jogát" Jeruzsálem "mindörökre" szóló birtoklására. Tekoah-tól nem várható más annak ellenére sem, hogy állama annak idején aláírta az ENSZ deklarációt az alapvető emberi jogegyenlőségről. A babilóni szellemnek épp ez a lényege: mindent elfogad s ha kell mindent elfelejt, amint azt saját érdeke, kifejezetten földi, evilági, anyagi érdeke és pillanatnyi haszna kívánja, — és ezt állandó programként, alaptörvénykönyvében "szentesítve" hol hangoosan, hol titokban hirdeti. Az a tény azonban, hogy az ENSZ üléstermében senki sem állt fel, hogy erre a babilóni szellemre való hivatalos hivatkozást visszautasítsa, mutatja,

milyen fokot ért el a talmudi megtévesztés. A "nemzetközi együttműködés," a "leszerelés," az "üzleti és kereskedelmi kapcsolatok," a "tárgyalások szelleme" stb. jó, helyes, sőt szükséges jelszavak, a talmudisták kezében — az egyenlőtlen, a diszkrimináció alapján — kiváló eszközök lettek a diplomácia meghípotizálására az elítéltek, a gyengék, elnyomottak, elszegényítettek és becsapottak elnyomása érdekében.

Zamarovszky az előbb idézettek után így folytatja: Az időszámításunk kezdőpontja előtti "tizenhetedik és tizenhatodik században, mielőtt Egyiptomban létrejött volna az Új birodalom és Görögországban az achájak elkezdték volna első királyságaik kialakítását, a sumérok már kihaltak. Városaikat az új uralkodók részben felújították, de akkád népességgel. Az akkád nyelv végül a sumér nyelvet is kiszorította úgy, hogy csak a vallási szertartásokban és az írnokok szótáraiban maradt fenn. Így konzerválódott egy évezreden át anélkül, hogy akár egyetlen szóval is gazdagodott volna. Majd végkép a feledés homábjába merült.

Ezalatt az idő alatt Sumér csak mint földrajzi elnevezés szerepelt a mezopotámiai uralkodók címei között. Használták az "Óbabilóniai birodalom" amoreus királyai (kb. az időszámításunk kezdőpontja előtti 1893-1594. években), utánuk a kaszita és asszír királyok, végül az "Újbabilóniai birodalom" kaldeus királyai (az időszámításunk kezdőpontja előtti 625-539. években). Majd Babilónia perzsa meghódítója, Kúrosz is átvette, és még három utóda is "Sumér és Akkád királyának" nevezte magát. Ezt a címet csak Xerxes hagyta el időszámításunk kezdőpontja előtt 482-ben. Ezzel Sumér hagyományainak utolsó maradványa is eltűnt.

Amikor a görögök megismerkedtek Mezopotámia történelmével, a sumérokról még legendákból sem szereztek tudomást. Ezek a legendák éltek ugyan, de asszíroknak vagy babilóniaiaknak tartották őket. A sumérokról a régi egyiptomiak és a régi perzsák, de India régi lakosai sem jegyezték föl semmit.

A zsidók, akik magukat a suméri Urból való Ábrahám ősatyától eredeztetik, a sumérokról semmit sem tudtak. Még országuk nevét is elfelejtették — és Kaldeának nevezték!

Volt azonban egy ókori történész, aki írt Sumérről, még pedig görög nyelven: ez a babilóniai Bérosszosz nevű pap az időszámításunk kezdőpontja előtti harmadik századból, "Babiloniak" (azaz: babilóniai dolgok) című művében még néhány sumér király nevét is közölte. De a babilóniai papokat csak mint jószokat vették komolyan nem mint történettudósokat. . .

Így a sumérok nemcsak a történelemből tűntek el, hanem az emberiség tudatából is (204-205. 1).

Biztos, hogy ennek oka volt emberi nemtörődömség, sőt hanyagság is, húzódozás a különleges erőfeszítésektől, emberi hibák és bűnök a szomszéd népek részéről. Úgy véljük azonban, hogy a legfőbb oka a babilóni szellem volt, mely sok vonatkozásban is bizonyítható módon minden erővel arra törekedett, hogy — ha át is vett sok sumér értéket, magát a sumér népet és a neki járó tiszteletet mielőbb elfelejttesse. Lehet azt a megjegyzést tenni, hogy hiszen minden nép alapjában önző s nem sokat törődik azzal, amelyik elgyengül a küzdelemben és végül elbukik. Még talán sietteti is ezt a folyamatot annál inkább, minél inkább értékeesebb és nemesebb története van a hanyatlásra indult másik népek. Kényelmetlen érzés, ha adósai vagyunk másoknak, legjobb ha mielőbb eltűnik a porondról. És éppen ezt az érzületet foglalta jogszabályokba Hammurabi. De nemcsak az érzést, hanem ennek a nyíltan ki nem mondott vágnak és óhajnak megfelelő intézkedéseket is. Mindezeket világosan tanulmányozhatjuk a babilóni Talmud hiteles héber kiadásaiiban s ennek kiváló hebraisták által készített teljes fordításaiban.

Hammurabi kezdetben a larszai Rim Szin hűbéreseként inkább északra és északnyugat felé tört s csaknem kiért hatalmi köre a Földközi tengerig. Uralkodása 29. évében — mint egy felirata jelzi — "összegyűjtötte csapatait és Rim-Szin, Ur királya ellen vonult, Urt és Larszát meghódította és vagyonukat Babelbe vitte. "Mikor Délmezopotámia korlátlan ura lett, megkezdte birodalma teljes átszervezését. A helyi hagyományokkal, külön történelmi múlttal rendelkező országrészeket egységes birodalommá szervezte át s így megszüntette hosszú időre birodalma szétesésének lehetőségét. Ez az átszervezés legsúlyosabban a sumérságot sújtotta.

"Az ország — írja Dávid (I. 81. 1.) — valójában sohasem volt összeüggő kultúrterület, hanem egyes megművelt oázisok meglehetősen laza csoportja. Az ilyen szétdarabolt ország természetesen a legkedvezőbb talaj különböző helyi hatalmasságok kitenyésztesére s nyelvi, jogi, vallási életmódbeli dialektusok keletkeztetésére. Ezenfelül a birodalom detén a sumérok — még nem teljesen elsémisedett — ivadékaik is éltek, akik országuk és kultúrájuk ősiségének tudatában mélységes megvetéssel néztek a jött-ment, barbár hódítókra s hajlandók voltak minden alkalom megragadni arra, hogy a betolakodóktól megzavart világrend újra helyreállítható legyen. Mily nagyfontosságú tényező Mezopotámia történetében a délnek e különleges lelki alkata, mutatja az a feltűnő körülmény, hogy a történelem folyamán — a sumérság elveszte után is — csaknem minden Babilónia vagy Asszírja ellen irányuló belső támadás a délvidekről indul ki s a délre támaszkodik."

Az egységes modern birodalom érdekében nagyarányú telepítéseket végez, műutakat épített, hogy a központi hatalom parancsai mielőbb eljussanak a birodalom legtávolabbi sarkába is. A népek előkelőit Babelbe viszi és a birodalom kormányzásának tudományára taníttatja, hogy majd az ország egyik vagy másik végében kiváló hivatalnokok legyenek belőlük. Megbízható amurrita harcosainak a részére az egész birodalom területén tettekét hasít ki és törvényes kedvezményeket biztosít állandó hadkötelezettség ellenében. Az egész birodalom területén hivatalos nyelvvé az akkádott teszi meg, amelyet Mezopotámia sémi lakóinak legnagyobb része anyanyelvének vall. "Felforgatja a mezopotámiai mennyországot: átdolgoztatja az egész mitológiát s Babel istenét, Mardukot teszi az összes istenek fejévé. Természetesen arra is volt eközben gondja, hogy a megfejtelt mitoszok, époszok és egyéb vallásos szövegek sémi nyelven terjedjenek el birodalmában. Hogy a különböző helyeken különbözőképpen fejlődött törvénykezési gyakorlat se emlékeztessen a partikularizmusra, összegyűjteti az ország területén divatos — jórészt sumér nyelvű — törvénygyűjteményeket s ezek alapján jogtudásaival egységes birodalmi törvénykönyvet készítet — természetesen sémi nyelven" — (I. 82-831.).

Valójában mindenkitől áldozatot követel, lemondást ősi

vallásáról, hagyományairól, jogairól a közösség érdekében, — kivéve a semitáktól. A nemzetközösség meghirdetése minden "nacionalizmust" túlhaladottnak és károsnak bélyegez, — kivéve a semita nacionalizmust. Ezt törvényes jogokkal bátyázza körül, biztosítva számukra mindazt, amit eddig a sumérok élveztek saját földjükön saját munkájuk, tudásuk, műveltségük eredményeképpen. A föld ősi népe, amely befogadta a szegényen érkező vándorokat, munkához juttatta, kitanította őket, a vendégeket szívesen látta, törvény erejével a vándorok és vendégek szolgáncja lett.

A törvénykönyv számos lehetőséget adott az országra fokozatosan betelepülő semitáknak, hogy az ősi, egységes sumér nép részére megalkotott ősi törvények segítségével átjásszák a maguk javára az ország vagyonát, szellemi és politikai irányítását. Erdemes volna mielőbb a törvénykönyvet ilyen szempontból részletesen áttanulmányozni. Kmoskó általános érvényű megállapításait már előbb idéztük. Néhány részlet ezeken túlmenően a törvénykönyvből. A sumér idők óta érvényben maradt az egynejűség, ami annyit jelent, hogy egy férjnek csak egy törvényes hitvese lehet. Ha azonban a feleség magtalan, joga van kijelölni egy, esetleg több mellékfeleséget, rabszolganőt. A semiták beházasodásának megnövekedésével könnyű volt a hódításra törekvő idegen népelemnek a mellékfeleségek révén fajuk népszaporodását ugrásszerűen megnövelni. Ha egy vagyonos papnő ment férjhez — és a semiták nagyszámban küldték gyermekeiket a templomok szolgálatára — akinek nem volt szabad gyermeket világra hozni, a házasságba, mint "nővér" mindjárt egy pótfeliséget vitt magával. Ez tett azután eleget helyette az örökös - állítás kötelezettségének. Nem nagy idő elegendő volt ahhoz, hogy a nagy földekkel és kincsekkel rendelkező templomok vagyona a semita népelem kezébe kerüljön, minden különösebb feltűnés nélkül, hiszen "törvény" volt rá, hogy így történjen. Ha rabszolganő urának gyermeket szül, a tulajdonos halála után gyermekével együtt felszabadul. Ha rabszolga szabad nőt vesz feleségül, a gyermekek már szabadok.

Hammurabi törvénykönyvének azonban mindezeknél súlyosabb következményekkel járó hatása az ún. talio - büntetésből ered. Amíg az ősi sumér törvények pl. nem vonták

egybe a gondatlanságból és a rosszakaratból eredő károkozást, Hammurabi nem tesz különbséget a kettő között. Amíg pl. a sumér törvény szerint, ha valaki gondatlanságból megsérti társa kezét vagy lábát, öt ezüstpénzt fizet, addig Hammurabi törvénye kimondja, hogy ugyanolyan büntetéssel kell sújtani a vétkest. Ez a "szemet - szemért, fogat - fogért" elv tulajdonképpen az ősi ösztönökre alapuló önvédelemnek első egyetemes törvényre emelése. Nem küzd az ösztönöség ellen, hanem törvényes utat biztosít, sőt követel a számára. Alapvetően kimondja a rosszhiszeműség vélelmét. A babiloni törvénykezésnek ez a vonása a legsötétebb visszaesést jelenti az emberiségnek még a sumér időket is megelőző vadságába, ha egyáltalán volt ilyen. Nagy a valószínűsége azonban annak, és a sumér történelem és kultúra ezt bizonyítja is, hogy minél régebbi idők adatai kerülnek elő, annál tisztább erkölcsiséget találunk az emberiség egyik vagy másik csoportjánál a krisztusi erkölcs meghirdetése előtt.

Igaz, ez az emelkedettség nem általános, a sumér időkben sem volt ismeretes más tájakon (legalább is nincs eddig bizonyítékunk rá). De az a tény, hogy — amennyire a történelmet ma ismerjük — minden időkben voltak rendkívül magasra emelkedett kultúrák, amelyek valamilyen isteni gondviselésre és beavatkozásra utalnak (természetesen főként az emberi léleknek a kegyelem által történő megvilágosítására és megerősítésére gondolunk). Ugyanakkor azonban ítéletet mond azok felett, akik nem emelkedtek ilyen magasra, vagy éppen a nyilvánvaló értékek lerombolására és elpusztítására törekedtek.

Hammurabi törvénykönyve jelenlegi tudásunk szerint egy ilyen világos bizonyíték: a magasrendű sumér erkölcsiséggel szemben tudatosan a rosszakaratot tételezi fel minden esetben, amikor egy vétkes a bíró elé kerül. 15 - 20 ilyen "ugyanazzal bűnhődjék, amivel vétkezett" paragrafus van Hammurabi törvénykönyvében. Meltz Balambér (1913: 58—59), aki ezeket összegyűjtötte és jogi szempontból megvizsgálta, kijelenti: "Már ebből a néhány, vagy túlságosan sok talio-szakaszból is kitűnik, hogy Hammurabi törvénykönyve éppenséggel nem "humánus", hanem egy nagyon kegyetlen törvénykönyv!"

Miért döntött így Hammurabi, aki ugyancsak jól ismerte

a sumér törvények szellemét? Csak azt felelhetjük: mert hódítani akart és hódítását "örök időkre" meg akarta tartani és ennek érdekében bármilyen eszközt igénybe vett. Semmilyen jóindulatot, gondatlanságot, véletlent, stb. nem akart elismerni, hanem a törvénnyel sújtott le mindenkire, aki kedvezményezettjeinek útjában állt. Minthogy pedig minden ember hibázik, csak kellő idő volt szükséges ahhoz, hogy ellenfeleire — hibázásuk esetén — kíméletlenül lecsapjon, míg hívei számára a kegyelem mindig biztosítva volt.

Ezt a hátrányos megkülönböztetést, diszkriminációt, a törvénykönyv több helyen ki is mondja. Egy példa erre: "251. §. Ha valakinek az ökre öklelés s amennyiben öklelés, hibáját az illető értésére adta, de azért szarvait be nem köti, ökrét meg nem köttözi, úgy, hogy az ökr szabad ember fiát felökleli és ezzel halálát okozza, 1/2 mane ezüstöt ad."

Ez az egy paragrafus jól mutatja a törvénykönyv megkülönböztetési szellemét. Csak a szabad-embert védi, rabszolgával nem törődik. Viszont a szabad embert magának a törvénynek erejével kivonja az ugyanazzal való megtorlás törvényei alól, mert a halálra öklelő ökr gazdáját nem sújtja halálbüntetéssel.

A szabad ember a sémi honfoglalók leszármazottaiból, az őslakosság szabadnak elismert ivadékaiból és a felszabadítottakból adódott. Fogságba kerüléssel, bizonyos bűntények elkövetésével és eladósodással a szabad-állapotot el is lehetett veszteni. Egy hódításra törekvő nép vezetői tehát "törvényes" eszközökkel rövid idő alatt, ilyen törvények mellett, biztosítani tudták uralmukat, összetörve magasabb műveltséget, tisztultabb vallást, igazságosabb törvénykezést képviselő népeket.

Valaki azt mondhatja, hogy a rabszolgaság akkoriban másutt is szokásban volt, a görögök és rómaiak is éltek ezzel a kizsákmányolási formával. A döntő azonban, hogy Hammurabi jól ismerte a sumér világot, annak vallását, irodalmát, stb. Mindezek nem tudnak sumér rabszolgákról, legfeljebb — a későbbi időkben — hadifoglyokból lett rabszolgákról. Már a jól ismert sumér időkben is, — ezrével vannak erre vonatkozó agyagtábláink, — írásos szerződésben volt lerögzítve, hogy a földművesek milyen bérért milyen szolgáltatással tartoznak. Később ezek szabad közösségekbe tömörültek érde-

keik védelmére (Zamarovszky: 172). Az iparosok, kézművesek hasonló szabadságban éltek, anélkül, hogy valami nyomunk lenne arra, hogy ezt elnyomók elleni forradalommal érték el. Az államnak, mint elnyomó eszköznek szerepe egy osztály kezében, Sumérban csak későn kezd jelentkezni. "Úgy tűnik — mondja Zamarovszky (173. l.), hogy ... a tipikus "keleti despotizmus" Sumérban csak körülbelül i. e. 26—25 században alakult volna ki és végleges megszilárdulására csak akkor került sor, amikor Sumért az akkádi Szargón elfoglalta i. e. 24. században)".

Urukagina törvényei a mezőn dolgozó földművest, a kisiparost kifejezetten védelmébe veszik jogtalan zsarolási kísérletekkel szemben, — de szó sincs itt még rabszolgákról. Szargoné és főként Hammurabié az "érdem", hogy a mások hódítására törő hatalom nevében a meghódítottak számára a jognélküliség jogállapotát találja ki, ember és ember közötti hátrányos megkülönböztetés alapját teremti meg. Sumér úgy kerülte el ezt a sorsot, hogy nem törekedett emberek meghódítására erőszak útján. Városi közösségekbe szervezett, társadalmilag tagozott szabad emberek a maguk szorgalmából és tudásával teremtették meg szükségleteiket. Tudjuk az ékírásos táblákból, és már történet említés róla, hogy mindezt azzal a hittel formálták ki, mely szerint a király Isten helyettese s mindnyájan Isten munkatársai. Ezzel a szellemmel szemben Hammurabinál jelenik meg a királyközpontú állam, melyben mindenki a király szolgája. Itt is szerepel egy istenfogalom, de ez árnyképe, helyesebben torzképe az ősi istenfogalomnak: ez az isten minden alattvalót a király szolgálatára spedig a királynak istenként való kiszolgálására kényszerít az eltorzított hit szerint. Ez a király mondja meg, mi a jó és mi a rossz. Ezzel a királlyal kezdődik meg azoknak az államhatalmaknak és legkülönbözőbb szervezeteknek "törvényekben" megfogalmazott elvek szerinti uralma, amelyek már nem az emberiség Istentől eredeztetett alaptörvénye, hanem hatalmi önkény ötlete szerint igazodnak.

A külsőség azonban megmarad. Es ez a Hammurabi-féle törvénykönyvek legsötétebb vonása: a hatalmi önkény az általános emberiség igazságosságának és jóságának köntösebe öltözik, hogy teljes legyen az örök isteni törvényekkel való szembehelyezkedés ("Lucifer").

“Hammurabi, a tökéletes király vagyok én — szólnak a törvénykönyv befejező sorai. — A fekete fejűekkel szemben, akiket Enlil ajándékozott s akiknek pázsatorságát Marduk adta nekem, éppen nem voltam hanyag; karjaimat sohasem eresztettem le. A boldogság helyeit kerestem ki számukra, szorongató szükségüket elhárítottam s fényt derítettem fel rájuk. A hatalmas fegyverrel, amelyet Zababa és Innanna bízta reám, a bölcsességgel, amelyet Enki osztott ki részemre, s a tehetséggel, amelyet Marduk adott, az ellenségeket fenn és alant kiirtottam, a harcokat elcsendesítettem, az ország húsát feljavítottam, a népeket megerősített lakóhelyeken telepítettem le s nem engedtem, hogy nyugtalanító hozzájuk férjen. Mivel a nagy istenek hívtak el engem, azért én vagyok az üdvöt hozó pázsator, akinek kormánypálcája egyenes. Jóságos árnyékomban városomra borul, ölemben Sumér és Akkad népeit tartom. Örangyalom és fivéreinek segítségével békében vezéreltem őket és bölcsességbe zártam őket.” (Dávid: I. 83—84.).

Kmoskó már idézett művében (1916) részletesen, magyarázatokkal ellátva közli Hammurabi egész törvénykönyvének szövegét. Utána függelékben mutat be sumér törvénykönyvrészletet, amely valószínűleg szintén érvényben volt Hammurabi törvénykönyve mellett — a sumérok számára. Ezzel tovább lehetett mélyíteni a hátrányos megkülönböztetést, mikor már nem a sumérok kezében volt a törvényalkalmazás hatalma. Az atyját és anyját megtagadó fiú, illetve a fiat megtagadó atya és anyja esetében kiszabott halálbüntetés a politikai hatalom kezében arra szolgált, hogy lesújtson arra a sumérira, aki a számára kijelölt társadalmi helyzetbe nem akart belenyugodni s elnyomottságából ki akart emelkedni.

A Hammurabi törvénykönyvben jelenik meg először az átok és minden rosszat kívánó fenyegetés arra a személyre, aki a törvénykönyvben a legkisebb változtatást meri tenni, ahhoz hozzáad vagy abból elvesz. Ezek az átkok fokozva, ismételve sok soron keresztül a rémület és terror szellemét voltak hivatottak meghirdetni azokkal szemben, akik a fejlődés visszatérthetetlen erejétől üzve, ezeket a törvényeket jobbakkal, emberségesebbekkel akarták volna felcserélni. Ez a babiloni szellem a félelem légkörével minden kritika és fejlődés ellenében az örök maradiság, az örök reakció szellemét hirdeti meg.

Hogy milyen sikerrel? Arra csak egy példa. A Babiloni Talmud egyik legrégibb része, a Misna, tartalmazza azt a törvényerejű előírást, mely a Hammurabi-féle törvénykönyvnek már idézett ökörközléssel kapcsolatos paragrafusát a “fejlődés” mai fokán így fogalmazza meg: “Ha egy izraelitának az ökre egy nemzsidónak az ökrét felöklelte, akkor ő (az izraelita) nem tartozik kárterítéssel. Ha azonban egy nemzsidónak az ökre felökleli egy izraelitának az ökrét, akkor annak (a nemzsidónak), az egész kárt meg kell fizetnie, akár élt előzőleg a figyelmeztetéssel, akár nem.” (Lazarus Goldschmidt: Der Babilonische Talmud. Berlin: Jüdischer Verlag. 1930—36. VII. kötet, 128. lap). Ez a Talmud még az ószövetségi könyveket is a legerőszakosabb sovinizmus szellemében magyarázza, megengedve a nemzsidó megtévesztését, megrablását és megölését zsidó érdekből. Mindezt pedig az Isten nevében hirdeti meg, túlszárnyalva ezzel minden nacionalizmus, fasizmus és náciizmus gonoszságát.

Azt is meg kell állapítanunk azonban, hogy a talmudisták bőven találhattak alapot minderre magukban az ószövetségi könyvekben. Ezek sem mentesek ugyanis — abban az irodalmi köntösben, amelyben előtünk állnak — a babiloni szellemnek a torzításától. “Ne járjatok más istenek után, semmi-féle körülöttetek levő nép istenei után” — szól Mózes Isten nevében (Deut. 6, 14). Az “idegen istenek”-kel, a “más istenek”-kel szemben szükségképp kialakul a “saját isten”, a “zsidó isten” nacionalista, sovinizsista fogalma. Ma már megállapítható, hogy izrael népe körüli népek — torz — istenfogalma sokkal kevésbé volt nacionalista, mint ez a torz “saját isten”, amelyik nem istene más népeknek, Baál, Astarte, Mithras stb., nem is szólva az egyiptomiak, a sumérek istenfogalmáról, nem zárt ki senkit sem nemzetbeli hovatartozása miatt követői táborából. Mindezek az egyetemes emberi testvériségnek és az egész emberiség közös istenfogalmának megtévesztői voltak, bár torz formában. Az ószövetségi szentírás végső szövegének megalkotói — a szóferimek is — nacionalista túlzásaikkal tulajdonképpen a nemzetiségi istenek, faji bálványok megalkotói lettek, mintha minden népnek saját istene volna. Ugyanakkor azonban a kinyilatkoztatás szövegei bőven adtak alapot az egy igaz Istennek helyes ismeretére vonatkozóan is, aki minden népek közös ura és teremtetője. Ezt a szemléle-

tet azonban csak azok az "igazak" tették magukévá, akik befogadták lelkükbe Isten szavát és a kegyelem vezetésére bízták magukat.

A nacionalista külső irodalmi keretekre való hivatkozással az ószövetség korában alapvető törvénnyé válik a minden más néppel szembeni diszkrimináció, valamint a nyílt és titkos eszközökkel való pusztítás szelleme. "Pusztítsd el tehát mindazokat a népeket, amelyeket az Úr, a te Istened a kezdedbe ad, meg ne szánja őket szemed s ne szolgálj isteneiknek, hogy romlásodra ne legyenek..." (Deut. 7, 16). — "Rontsátok le oltáiraikat, törjétek össze oszlopaikat, vágjátok ki berkeiket, égesseitek el faragott képeiket..." (Deut. 7, 5). — "Ne köss velük szövetséget s ne könyörülj meg rajtuk; ne lépj velük házasságra: leányodat ne add oda fiának s leányát el ne vedd fiadnak, mert eltéríti fiadat, hogy ne engem kövessen, hanem inkább más isteneknek szolgáljon..." (Deut. 7, 2-4), ugyanúgy, mint a "modern" Apertheid-politika hirdeti.

Nem arról van szó — és ennek hangsúlyozását nem lehet elég sokszor megismételni, — hogy mások nem követnek el ilyen gonoszságokat, csak a Hammurabi-féle kódexnek vagy a Talmudnak a hívei. Az a lényeges különbség, hogy mások nem hivatkozhatnak törvényes oltalomra vagy éppen az igaz Isten parancsára, ha ilyen gonoszságokat megtesznek, azok azonban, akik akár vallási, akár nemzeti alapkönyvnek tekintik ma is a Babilóniai Talmudot, ilyen gonoszságok elkövetését vallási parancssal vagy nemzeti hagyománnyal "törvényesen" igazolják.

Felmérhetetlen jelentősége van azért Jézus Krisztus állásfoglalásának, — merőben társadalomtudományi szempontból is, — mert ő az igaz Istennek a nevében illetékes volt visszatartani olyan törvénykönyveket és olyan paragrafusokat, melyek az örök isteni parancsokkal szemben álltak. Visszatartott minden mesterkedést, ami az alapvető emberi testvériséggel, az alapvető emberi jogegyenlőséggel szemben embertelenségeket, hátrányos megkülönböztetéseket, megtévesztéseket akarna akár vallási, akár nemzeti hatalommal meghirdetni.

Ezzel Jézus Krisztus az emberiség fejlődése szempontjából örök időkre útmutatást adott, melyet az ő akaratából, az ő Egyháza köteles minden idők minden nemzedékének hir-

detni minden üldözés és szenvedés árán is.

Az elgondolkoztató azonban az, hogy ősi időkben úgy látszik mindig is voltak, akik ezt a szellemet megérezték, képviselték, és hirdették. Jézus maga is utal arra, hogy már Ábel óta voltak igazak, akik vérüket ontották ezért és a farizeusokkal szemben meghirdette, hogy helyreállítani jött, ami elveszett, mert "kezdetben nem így volt."

VIII. Melkizedek – mágus vallás

Mózes első könyve Noé történetének és a vízözönnek a leírása után Noé gyermekeinek leszármazottait sorolja fel. Részletesebben ezután Noé legidősebb fiának, Sémnek családjáról szól. Sém nemzedékéből eredt sok idő után Táré. Ezután következik ez a szakasz:

“Táré nemzetsége pedig a következő: Táré nemzét Ábrahámot, Náchort és Áránt. Árán pedig nemzette Lótót. De Árán meghalt, atya színe előtt szülőföldjén, Káldeus Urban. Ábrám és Náhor pedig feleséget vettek: Ábrám feleségének neve Sára volt, Náchor feleségének a neve pedig Melka; ez Aránnak, Melka atyjának és Jeszka atyjának volt a leánya, Sára azonban meddő volt s így nem volt gyermeke. Vette aztán Táré Ábrahámot, a fiát, meg Lótót, Aránnak a fiának a fiát és Sárarit, a menyét, Ábrámnak, a fiának a feleségét és kivezette őket Kaldeus Urból, hogy Kánaán földjére menjenek” (Gen. 11, XX. 27-31).

“Az Úr pedig mondta Ábrámnak: Eredj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából s menj arra a földre, amelyet majd mutatok neked” (Gen. 12, 1).

Az Urból való kivándorlás parancsa Ábrámnak (a későbbi Ábrahámnak) szól. Ábrám engedelmeskedett és mivel a család feje Táré volt, Ábrahám atyja, ő vezette a vándorlást. Náchor és családja nincs említve az elvonulók között. Megjegyzésre méltó az is, hogy Árán valószínűleg más anyától származott, mint Ábrám. Minthogy a szentírás hangsúlyozza, hogy Árán a szülőföldjén, Urban halt meg, lehet, hogy fivéréi, Ábrám és Náchor még nem Urban születtek. És így szól a szöveg: “El is jutottak Háránig és ott megtelepedtek. És lett Táré napjaiból kétszázötven esztendő és meghalt Háránban” (Gen. 11. 32.)

“Hetvenöt esztendő volt Ábrám, amikor elindult Háránból. Vette ugyanis a Sárarit, a feleségét meg Lótót, testvéreinek fiát, s minden vagyonukat, amijük volt, meg azokat a lelkéket, akiket Háránban szereztek és elindultak, hogy Kánaán földjére menjenek. Mikor azután oda jutottak, átvonult Ab-

rám az országon, egészen a szichemi helyig, egészen a Hires-völgyig” (Gen. 12, 4b-6a).

Ebben az időben Szodomát és Gomorát megtámadta őt király; Kodorlahomor az elamiták királya, Tádál a nemzetek királya, Amrafel Sennaar királya és Airók Pontus királya (V. ö.: Gen. 14, 9.). Woolley ezt az Amrafelt Hammurabival azonosítja. Így szilárd támpontot kapnánk a pontosabb időmeghatározáshoz.

Nem tudjuk mennyi vagyonnal indult el Táré és családja Urból, Háránban azonban már vagyonuk volt, mikor onnan tovább indultak. Rabszolgáik nem voltak Urban, legalább is nem hozták azokat magukkal, viszont Háránban “szereztek” rabszolgákat s ezekkel együtt indultak azután tovább Kánaán felé.

Ábrahám születési évének pontosabb megközelítése az egyiptomi fáraók uralkodási idejéből állapítható meg. Több ilyen vonatkozású elmélet között a legvalószínűbbnek látszik az, hogy a zsidók Egyiptomból való kivonulásának idején II. Ramszesz uralkodott (1301-1234) aki 1296-ban az Orontes melletti Kadesnél legyőzte a hettitákat. A kivonulás az 1270-1260 közötti időre tehető. 1230-ban az izraeliták már Palesztinában vannak, vagy a vándorlás végén a pusztában (V. ö.: Ádám-tól Krisztusig.).

Most tehát két eset lehetséges. Az első szerint, ha az 1270. évhez hozzáadjuk a 430 évnyi egyiptomi tartózkodás idejét (ennyit mond u. i. a héber szöveg és a latin fordítása, Ex. 12. 40), valamint a 290 esztendőt, az Ábrahám születésétől a zsidóknak Egyiptomba vonulásáig eltelt időt, akkor az 1990. esztendőt kapjuk Ábrahám születési időpontjául. Ha azonban a görög fordításra támaszkodunk, — ez a második lehetőség —, akkor az izraeliták Egyiptomban való tartózkodása csak 215 évre terjedt s így az 1270 + 215 + 290 = 1775. esztendőt kapjuk Ábrahám születési évéül.

Az első esetben a 75 éves Ábrahám 1915-ben indult el Háránból, tehát semmiképpen sem lehetett Hammurábi kortársa. A második azonban mintegy félévszázadnyi pontossággal lehetőséget ad arra, hogy Ábrahámot valóban Hammurábi korában képzeljük el.

A XVIII. század második felére tehető tehát mindenképpen az a jelenet, amelyről Mózes első könyve (14, 17-20) szól. A Szodomát és Gomorát kiraboló és Lótót is magukkal

vívó egyesült királyokat Abrahám szolgálival üldözöbe vette, meg is verte a visszavonulókat és az egész vagyont Lóttal együtt visszahozta miután egészen Damaszkusz vidékéig üzte őket. Mikor Abrahám a győztes csapattal "visszafelé tartott, kiment eléje Szodoma királya a Sáve völgybe, vagyis a Királyvölgybe, Melkizedek, Sáleem királya pedig kenyeret és bort hozott eléje, mert a felséges Isten papja volt és megáldá őt és mondá: Áldja meg Abrahámot a felséges Isten, ki az eget és földet teremtette és áldott legyen a felséges Isten, ki nek segítségével kezdedben vannak ellenségeid. Erre ő tizedet adott neki mindenből" (Gen. 14, 17-20).

A jelenet rendkívül gazdag értékes adatokban. Akár kanaániták (Sém öccsének, Kámmak leszármazottai), akár szkíták éltek a közvetlen környéken, pap-királyuk az eget és földet teremtő felséges Isten papja, igaz ember volt és nyilván alattvalói ill. hívei is ezt a hitet vallották. Az a légkör fogadta itt Abrahámot, mely az ősi sumér műveltséget is jellemezte. Nagyon valószínű, hogy ugyanolyan ural-altaíi családba tartozó népek éltek itt is, mint annak idején Sumérban. Sőt, nagyobb békében, mint a Folyamközben, ahol ebben az időben már Sumérra nagyon nehéz idők jártak s maga Ur pompás városa is romokban hevert. Lehet, hogy éppen onnan húzódtak el észak-nyugat felé az évezredek semita nyomás elől, egy szigetet alkotva a sumér városok ill. telepek messze északra továbbvonuló láncolatában. Galiléában tudunk Skythopolis városáról, melytől délre 8 római mérföldre feküdt egy Salem városa. Szent Jeromos említi ezt a várost, mely görögös írással Salumias (Epist. ad. Ev.-Op. I.) Bár lehet ez a Salem város a későbbi Jeruzsálem is, attól függően, hol rögzítjük a Sáve*-völgyet, más néven Király-völgyet.

Melkizedeknek nagy és kiterjedt tisztelete volt még a keresztény ókorban is, ezt Epifániusztól is tudjuk, aki "melkizedekista" szektáról tesz említést (Adv. Haeretic. II. 5.). Az ősi szittyá népek (sumérban is fellelhető) napkultuszának az az ősrégi hagyománya, mely egyszemélyben egyesítette a fővoti és királyi méltóságot, a fiatalabb ároni pap-ság nagy tekintélye ellenére is nagy hatást gyakorolt a zsi-

* * *

* Save = Sabe = Szabir (?)

dó népre. Ennek sok nyoma található meg az Ószövetségi szentírás könyveiben, magával a jeruzsálemi templommal kapcsolatban is.

J. Fitzgerald-Lee (170. 1.) és többen, Josephus Flavius, Plutarchos és Eusebius nyomán, úgy vélik, hogy a hikszoszok a Nilus alsó táján, Avaris városa körül éltek, míg Amenophis fáraóval össze nem ütköztek. A fáraó előbb kitért és Etiópiába húzódott hatalmas seregével. A hikszoszok azután elhagyták Egyiptomot és Jeruzsálem vidékén telepedtek le. George Ádám Smith (261. 1.) szerint Josephus, aki az ő hellenista módján állandóan Hierosolyma formát használja, azt többször Solyma alakból származtatja, elvégre neki jobban kellett tudnia. Ez pedig Melkizedek Sáleme. Görög írók már használták ezt a formát. Idézi azután Choleirios görög költőt, aki szerinte az i. k. e. V. században beszélt a judeai hegyvidékről, mint a "Solymai hegyekről" Maneto pedig szól a zsidókról, akik szintén elhagyták Egyiptomot, mint előbb a solymaiak. Azonosítani szokták ezt a nevet a Homérosnál található Lycian Solymi-val is. Maga Josephus Flavius (1948:397) ezt mondja: a városnak "régente Solyma volt a neve".

Ezekután nem nehéz összefüggést találni a lovas kultúrájú fémműves szkíták (szittyák) Szent Sólyom tisztelete (számos egyiptomi emlék ábrázolja) s ennek Kánaánba átültetett fővárosa, a későbbi Szent Sólyom — Hierosolyma között. A szittyák után a kanaánita népek is folytatták Jeruzsálemben a Nap tiszteletét, sokáig még párhuzamosan is a zsidó istentisztelettel is. Erről érdekes részleteket közöl Ijjas Antal legújabb munkájában. Az 1968. évi jeruzsálemi ásatások során a várfal felszín alatti részén, zsidó régészek szkíta rovás-feliratokat találtak. Ekkor azonban a kutató-árkokat sietve visszatették.

Valószínű, hogy a hikszoszok (szkíták) Egyiptomra mért súlyos csapásai tették lehetővé a zsidó nép Egyiptomból való kimenekülését és az elpusztított városokban talált aranytárgyak magukkal vitelét. Ezt a lovas szittyá népet követték azután a zsidók a pusztai vándorlásuk után Kánaánba is, ahol már addig a szittyák jól berendezkedtek, városokat építettek. Hogy miképpen irtották ki fokozatosan a zsidók a szittyákat, arról elég bőséges adatokat közölnek a szentírás könyvei.

Ezután a kis kitérés után térjünk ismét vissza Melkizedek személyére.

Az Újszövetségi szentírás is elég részletesen foglalkozik Melkizetek személyével. A zsidókhöz írt levél, idézve az Ószövetségi könyvek utalását az Ádámnak és Evának megígért Megváltóra, hangsúlyozza, hogy az "Melkizetek-rendje szerint" való lesz. Ez a Melkizetek -féle papi rend az egész ószövetségi papság felett áll. A zsidókhöz írt levél szerzője ezzel egyben alázatosságra és szerénységre inti azokat, akik a mózesi -törvények és az azokhoz függesztett hagyományok iránti ragaszkodásból készek voltak kijátszani az Isten törvényét: az irlalmat és az igazságot (az egyetemes emberi testvériség nagy igazságát). A hasznosságra, a másokon való uralomra épülő erkölcsi magatartás ugyanis azzal szeretné magatartásának helyességét igazolni, hogy ő volt az "ügyesebb," mert a másik nem vette észre, hogy megtévesztés áldozata lett, röviden, hogy sikerült testvérét becsapni. Azt a nagy távolságot, amit épp ebben az időben és Hammurabi és Melkizetek személyében világosan szemléltethünk, jól mutatja a közös Ószövetségből leszármaztatott Újszövetség es a Talmud szellemisége. Az egyiket a Melkizetek -rendi Krisztus pap - király, a másikat a babiloni szellemiség lelkülete élteti. Az első az örök teremtetlen Jóságból árad, a második egyszerűen ennek a hiánya.

A Zsidókhöz írt levél

Így jellemzi Melkizetek lelkületét: "Ez a Melkizetek, Sálem királya és a felséges Isten papja volt, aki a királyok legyőzéséből visszatérő Ábrahám elé ment és megáldotta. Ábrahám ezért tizedet adott neki mindenből. A neve azt jelenti: az igazság királya, Sálem királya pedig: a békesség királya. Apa, anya és nemzetségrend nélkül, napjainak kezdete és életének vége nélkül lép fel. Így Isten fiához hasonlóan pap marad mindörökké. Nézzétek tehát, milyen nagy ember ő, akinek Ábrahám, a pátriárka tizedet adott a zsákmány legjavából. Lévi fiainak, mivel a papi tisztet viselik, szintén megvan a törvényes joguk arra, hogy tizedet szedjenek a néptől, bár ők is Ábrahámtól származnak. Ez viszont, aki nem az ő nemzetségükből származott, tizedet vett Ábrahámtól, s megáldotta az ígéret hordozóját. Afelől nincs kétség, hogy a nagyobb áldja meg a kisebbiket. Itt halandó emberek szednek tizedet, ott pedig az, aki a tanúság szerint él. Sőt, Ábrahám miatt

mondhatjuk, Lévi is, aki tizedet szed, szintén fizetett tizedet, hiszen jelen volt már atyja személyében, mikor eléje ment Melkizeteknek" (7, 1-10).

Melkizetek tehát "nem az ő nemzetségükből származott", nem Ábrahám vagy Lévi nemzetségből való, sőt valószínű, hogy nem is Sém nemzetségből. Ez a tény ismét alátámasztja, most már etnikai oldalról, Melkizetek sumér származásának lehetőségét.

A Zsidókhöz írt levél így folytatja: "Ha a levita papság, melynek vezetése alatt a nép a törvényt kapta, tökéletességre vezetett volna, mi szükség volna még arra, hogy más lépjen fel, aki Melkizetek rendje szerint és nem Áron rendjéből való." (7, 11.) A levita papság tehát nem vezetett el a tökéletességre, csupán Isten törvényeinek, köztük sok, csupán meghatározott ideig érvényes törvényének hirdetésére és szolgálatára lett rendelve. Amikor az idő beteljesedett, Krisztus eljött, megjelent az új törvény, mely már tökéletességre visz. "A korábbi törvény ugyanis megszűnt, mert hatástalanná és alkalmatlanná vált" (Zsid. 7, 18). Az idézet azt is jelzi, hogy a Melkizetek -féle papság is tökéletességre vezetett a levita papság előtt, legalábbis abban az értelemben, hogy a papi rendben, a papi karakterben valami örök vonást — talán épp az egyetemes emberi testvériség vonását — hirdetett meg, mely a Krisztusi papságban tovább él, nem csupán bizonyos örök igazságokat hirdetett.

A Melkizetek -féle papság lényeges jeleiről és áldozatáról részletesebben van szó egy előbbi munkámban, itt csak néhány vonást emelek ki. Ahol van papság, van áldozat és vannak kegyelem -követítő jelek vagyis szentségek. Ezek megvoltak a Levita papságnál is és a Melkizetek -féle papságnál is. Ebben az utóbbi esetben "természeti" szentségeknek vagy a "megváltás előtti" szentségeknek hívhatnánk ezeket. Az a többlet azonban, ami a Melkizetek -féle papságot az Aroni -papság fölé emeli, az valamilyen személyes szentség, személyes és nem legális, előírások szerint igazodó, rubrikális szentség. Az ószövetségi papság már a közelgő és magát egyre jobban megismertető isteni Küldött felé irányítja az emberi tekinteteket. Ha azonban maga a pap nem tesz életével is tanúságot róla, a vele lélekben kapcsolódó hit és eszerinti élet révén, alatta marad a személyes élet-szentséget megkívánó, tanító és sugárzó Melkizetek -féle

papságnak. Ez utóbbi ugyanis olyan, melyre áll, hogy "nem a testi leszármazás törvénye szerint lett azzá, hanem a halhatatlan élet erejéből" (Zsid. 7, 16).

Ilyen Krisztus főpapsága is, sőt még inkább, mert ő maga a halhatatlan Elet. De ezért tökéletes — a megváltás előtti lehetőségek között — a Melkizedek-féle papság is, mert: "hiszen a törvény nem vezetett tökéletességre, hanem csak annak a jobb reménynek bevezetése volt, amellyel közel jutunk Istenhez." A jobb remény, az "első evangélium" ígérete az eljövendő isteni Küldöttre vonatkozólag azonban tovább élt a Melkizedek-rendi papságban, mint az első kinyilatkoztatásnak nemzedékről nemzedékre továbbhagyományozott magva. Az Isten nem hagyta magára még az Ószövetség előtt élő emberiséget sem. Az első szövetség erejében Jézus Krisztus, az isteni Közvetítő, már megtestesülése előtt kegyelmeivel megérintette a választottak lelkét, "mert Jézus mindenkor él, hogy közbenjárjon értünk" (V. ö.: 7, 25).

"Nem szabad azt gondolni, hogy a körülmélés megadása előtt Isten szolgálói, akikben meg volt a Közvetítő hite, ennek a Közvetítőnek semmiféle szentsége által nem nyújthattak kisdedeiknek segítséget, bár az írás valami súlyos ok miatt tudatlanságban akar hogyni bennünket annak hívta felől" — mondja Szent Ágoston (Contra Juliánus V. 11, 45. v. ö.: Schütz, II. 392. l.).

"Szent Tamás nem minden valószínűség nélkül azt is tanítja, hogy a bukkott természet állapotában más szentség is volt, így legalább egy a nagykorúak személyes bűneinek eltörlésére. Hisz a bűnbocsánat elnyeréséhez szükséges az Isten részéről a biztosítás, hogy a bűnbocsánatot és elégtételt elfogadja; tehát nem elég a merő személyi teljesítmény" (Schütz: u. o.). Az ősi sumér költészet megrendítő bűnbánati imádságokat mutat fel és megőrizte a pap feloldozást kérő imáját is. A kinyilatkoztatásból szintén kitűnik (Gen. 14, 17—20 stb.), hogy volt papság ("a felséges Isten papja volt"), volt áldozat ("kenyeret és bort hoz elő") és áldás ("megáldotta őt"). A Zsidókhoz írt levél szerzője mindezt megismétli és még azzal is megerősíti, hogy kimondja: ez a fajta papi rend "a halhatatlan élet erejéből" vagyis Isten kegyelméből született.

Az ősi kultúrfokon a legutóbbi időkig megtalálható titkos avatási szertartások erősen valószínűsítik a bérmlálás és há-

zasság szentségének az Első szövetség idejében való meglétét is. A magyar mágusok családjában, ill. a hetedik gyermekben öröklődő mágus hivatásra-adásban még a XIII. században is felfedezhetjük bizonyos papi szolgálat — megváltás előtti állapotra szánt — szentségének nyomait.

Tést azért tehát, a törvény szerint, Jézus Krisztus Sém családjába tartozik, papsága viszont az erkölcsi tökéletesség szerint Melkizedek-féle. Vagyis jelenlegi tudásunk szerint a legmagasabb műveltség, erkölcs és tudás ősi alapjára épült, nem külön kegyelmi segítség nélkül: sumér jellegű. Így helyreáll az az egyensúly, melyet emberi igazságérzetünk is sugall. Jézus egyesíti magában az emberiség minden értékét és vállalja veszi, hogy kiengesztelje, az emberiség minden vétékét. Melkizedek-rendi papságon keresztül vezet az emberiséget, melyet a sátán a babiloni szellemmel megtevesztésekbe és pusztulásba visz. A jóval győzi le a rosszat, az ajándékozás szellemével a rablását, a tanítással a butítást, szeretettel a gyűlöletet, az önfeláldozással a gyilkolást, áldásmondással az atkozódást, a fejlődést élesztő erővel a visszahúzó maradiságot.

Mindaz, ami a Melkizedek-féle papságban érték: mentesség szűklátókörű emberi szempontoktól, Isten akaratának teljesítésére kész kegyes lelkület, minden ember hátrányos megkülönböztetés nélküli igaz szolgálata, étellel való tanúságtétel mindarról, amit hisz és hirdet, — és mindezt a halhatatlan élet erejéből: az isteni kegyelem irányításával és segítségével megvalósítva, — ez mind beleépült és belenőtt Krisztus főpapságába. A megváltás előtti, az Első szövetség idejének papságát (s ezen belül az aránylag igen kis időre szóló Áron-féle papságot is) a természetfeletti krisztusi papság megfeleltette, megkoronázta. Ezért meri mondani a Zsidókhoz írt levél, hogy a Melkizedek-rendi papság, ennek a papságnak lényeges karaktervonásai miatt, "Isten Fiához hasonlóan pap marad mindörökké". A Krisztus által alapított papságban is tovább élnek, tovább is kell élniök, mindörökké az ősi Melkizedek-féle papság karaktervonásainak, most már azonban megerősítve, megszentelve és felemelve a természetfeletti rend intézményesített rendjében Krisztus titokzatos testének, az Egyháznak kiépítésére.

Az Ószövetség könyvei egyre részletesebben szólnak az eljövendő Messiásról, az isteni Közvetítőről, akiben az egész világ Isten egész különleges áldását, a kiengesztelődést nyeri

majd el. Még Urban, az ősi sumér fővárosban hangzott az isteni hívás Ábrahámhoz, folytatólagosan a már előbb idézett rész után: "és benned nyer áldást a föld minden nemzetsége" (Gen. 12, 3). Majd később Izsákhhoz szólva az Úr, már részletezi, miképpen jön az áldás Ábrahámától: "Ivadékokban nyer áldást a föld minden nemzete" (Gen. 26. 4). Izaiás már pontos adatokat közöl erről az Ivadékról:

*"Gyermek születik ugyanis nekünk,
És Fiú adatik nekünk,
S a fejedelemség az ő vállára kerül,
és lesz az Ő neve:
Csodálatos, Tanácsadó,
Isten, Hős,
Az örökkévalóság Atyja,
a béke Fejedelme.
Növekszik majd uralma,
s a békének nem lesz vége..."* (Iz. 9, 5-6).

Ábrahámnak és családjának azonban hűségesnek kell lenniök nagy hivatásukhoz, meg kell tartaniok az Úrral kötött szövetséget, tökéletesnek kell lenniök.

Tudjuk, hogy Ábrahám családja sokszor megszegte ezt a szövetséget, lázadott az Isten ellen, bünt bűnre halmozott a nép is és egyesek is. A nép hitetlenkedett a pusztában s az Isten azzal bünteti meg őket, "hogy mindazok a férfiak, kik látták dicsőségemet... s mégis próbára tettek már vagy tízszer s nem engedelmeskedtek szavamnak, nem látják meg azt a földet, amely felől megesküdtem atyáiknak" (Num. 14, 22—23). Visszautasították az Isten királyságát felettük és olyan királyt követeltek maguknak, mint a többi népeknek van. (I. Sám. 8.). Átadták magukat a bálványimádásnak már a pusztában való vándorlás idején s később saját hazájuk földjén is. Az Uristen azért a babiloni fogságba vitette el nagyrészüket. Onnan csak egy kis részük tért vissza s a régi házában a kezdeti lelkesedés után a lelki élet megmerevedik, a törvények külsőleges megtartása, túlzó nemzeti érzés veszi birtokába a szíveket. De a legnagyobbak között is mennyi kishitűség, bűn és paráznaság. Az Isten azonban végtelenül jó és irgalma örökkévaló. A nép egészében véve egyre jobban

elhajlik attól az úttól, amire Isten hívta. Mindig csak egy kis rész bizonyult hűségesnek, az isteni büntetés elsöpri a hűtleket. Megrázóan szól erről maga a büntető Isten:

"Mint az ellenség ver, úgy vertelek téget rettenetes büntetéssel, mert vétkeid olyan nagy, mert bűnöd olyan sok. Miért kiáltasz romlásod miatt, gyógyíthatatlan fájdalom miatt? Mert vétkeid olyan nagy, mert bűnöd olyan sok, ezért tettem ilyet veled" (Jer. 30, 14—15) és egyéb helyeken (Deut. 28, 49—53; 62, 64—67; Jer. 29, 18; 30, 12—15, stb.). Tehát egyáltalán nincsen biztosítva Isten áldása a bűnösökre is, mintha automatikusan jelentene üdvösséget az Ábrahám családjába való beiktatás. Erre maga Jézus Krisztus figyelmezteti a korabeli zsidókat.

De figyelmeztette erre őket az ószövetségi szentírás is. Mózes parancsa a felebaráti szeretetre nemcsak a zsidókra vonatkozott, mint azt a Talmud szeretné feltüntetni, hanem minden emberre. Egészen kifejezetten kimondja ezt Lev. 19, 18: "Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat" és ki is fejti: Lev. 19, 33—34: "Ha jövevény lakozik földetekben és tartózkodik köztetek, ne tegyetek szemrehányást neki; olyan legyen köztetek mint a bennszülött, s úgy szeressétek mint tenmagatokat, hisz ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén." Az Ószövetség minden isteni külső és belső kedvezmény mellett sem vette el Ábrahám nemzetségének az eredeti bűnből folyó értelmi elhomályosulását és akarati rosszrahajlását. Ezt azután rendkívül kimélyítette a fogság alatt közelről is megismert babiloni szellem. A 136. zsoltár erről a hatásról megdöbbentő képet fest:

*"Babilon leánya, te nyomorult,
Boldog, aki megfizet neked
Rajtnuk elkövetett tetteidért!
Boldog, aki megragadja
És sziklához vágja kisdedeidet!"*

Hasonló lelkületet áruznak el az ú.n. átokzsoltárok, "melyek az Ószövetség felfogása szerint a zsoltárosnak vagy a választott népnek ellenségeire az Isten átkát kérik vagy jövendőlük meg" (Szentírás, 1932. 459. 1. jegyzet). Ilyen lelkületről tanúskodik Kir. IV. 8, 12; Iz. 13, 16; Óz. 10, 14; Náh. 3,

10; stb. is.

Tudjuk jól és a szentírásmagyarázók részletesen ki is fejtik, hogy azért, mert valami benne van a szentírásban, az nem egyszersmind helyes is vagy megengedett Isten szemében. A szentírók leírnak sok egyéni bűnt, gyilkosságot, csalást, szemérmelenséget, leírják a nép sok bűnét is, mert ez is előfordult a történelem során, melyet vázolni akarnak és mert a bűnre következő isteni büntetés megmutatja nekünk, milyen az Isten. Bűnre büntetést küld és bánat nélkül nem ad bocsánatot. Így kell néznünk a nacionalista, sovíniszta kifejezéseket, más népek ellen támadó dühöt, háborúskodást, átkozódást, gyűlöletet is. A szentíró ezeket a kifejezéseket, sokszor költői vagy irodalmi stílus szinten használja, de ezzel nem fejezi ki helyeslését a gyűlölködés felett. Ezt maga az ószövetségi isteni kijelentések sem helyeslik. Az ószövetségi szentírásban csak azt kell keresnünk, mit akart az Isten ezzel vagy azzal a részlettel, történettel, kifejezéssel nekünk mondani, mint igazságot. Ez ugyanis tévedés nélküli igazság. A többi elem mellékes jelentőségű és ezért gondos irodalmi-, műfaji- és stílusvizsgálatok, kortörténeti ismeretek stb. szükségesek ahhoz, hogy helyesen értsük meg a szentírást. Ezért is helyes csak olyan részleteket olvasni a szentírásból, amelyeknek ez a háttere kellően föl van tárva, és egyidejűen megmagyarázásra kerül. Ez nem azt jeleti, hogy csak a tetszetős részleteket olvassuk a szentírásból. Ellenkezőleg, a bűnökre következő büntetéseket, Isten büntető ítéleteit, a büntetés és szenvedés ostrompátságait is olvasnunk kell, mert különben hamis és egyoldalú kép marad meg bennünk az egyidőre kiválasztott népek adott isteni kedvezésekről. Isten sokszor megfenyítette népét s ez az a jelentős torzítás, amit ennek elhallgatásával a Talmud végez és így teljesen hamis hangulatba ringatja híveit. A büntetések elhallgatásával azt a látszatot, sőt tanítást adja, hogy minden, amit zsidók elkövettek, az mind helyes és a zsidó nép számára megengedett, sőt szükséges volt. Így született meg az a talmudista magatartás, mely saját hibáiról sose beszél, mert az szerinte nincs, de mindenkinek óriási vétkei vannak, különösen, aki a választott népet hibáira figyelmezteti. Így történhetett meg az, hogy a német náciizmus már csirájában szembetalálta magát a talmudisták által megszerzett világgal, az izraeliek által megkezdett fegyveres agresszió és az ősi szülőföldjükéről elűzött több mint 1 millió

főnyi arab szenvedése miatt feléjük irányuló megvetés ellenállás láttán azonban úgy tesznek, mintha csodálkoznának. Es az ENSz-ben a Talmuddal próbálnak védekezni.

Érdekes változása az időknek és egy nagy figyelmeztetés rejlik benne: Sumér széttépve és elnyomorítva inkább lassan letűnt mint nép a történelemtől hosszú időkre, mintsem, hogy az elnyomó Babilon erkölcsét és "törvényét" átvegye s ezzel üssön vissza. Az egykor választott nép már sok népkeveredéssel átment utódai viszont azok, akik történelmi-földrajzi folytonosságukat is régen elvesztették, átvették a fogságba hurcolóik erkölcsét és embertelen "törvényeit", csakhogy fenntartsanak egy hatalmat, ami a réginek csupán látszata. Az isteni Közvetítőt, a Megváltót váró és jövetelére felkészült zsidóság elfogadta Krisztust, azok, akik végleg a babilóni földi hatalom hívei akartak maradni, azok magukra vállalták a Talmud szolgálatát. És ma nyíltan megvallják, hogy erejük, fennmaradásuk záloga a Talmud (Lazarus Goldschmidt, hitközségi vezetők, zsidó világszövetség, Izrael állam, stb.). Saját szavaik alapján is tehát most már ők ennek a babilóni szellemnek képviselői lettek. Ugyanakkor az emberiség, a humanitás erkölcs, melyet a világ politikai testülete, az ENSz is elfogadott, ünnepélyesen kihirdetett és tagjainak ajánlott törvénybeiktatásra, lényegében egyezik a Melkizedek-féle papság által fenntartott és hirdetett erkölccsel, Sumér erkölcsével, a Melkizedek-rendi örök főpap krisztusi erkölcsével.

De tekintsük át egészen vázlatosan az eseményeket, amíg idáig értek. A Mari királyság után az obabilóniai birodalom emelkedett fel (1894—1595), Sumér fokozatosan elsemítáződik, végső maradványa 1740 után a "Tengermelléki dinasztia" Dél-Sumérban, 12 uralkodóval. Részben egyidejűen az Óasszír királyság (1850—1780).

Középbabilóniai királyság (1593—1170), a kassziták 36 uralkodójával.

Középasszír birodalom, 9 uralkodóval (I. Szalmanaszár) +19 király (I. Tiglatpilezár), összesen 1380—885 között. Egyiptomban az "újbirodalom" (1555—1090).

Újasszír birodalom (883—612), Szanherib 704—681 között.

Újbabilóniai birodalom (625—539), kaldeus dinasztia 6 uralkodója, köztük II. Nebukadnecár (604—562).

A perzsák uralma Kürosztól (529), I. Dareiosz, Xerxes,

III. Dareiosz, akit legyőzött Nagy Sándor (330), hogy csak a legnevezetesebbeket említsük, az Akhaimenida dinasztia tagjai közül.

Ettől kezdve a makedón uralom következett Mezopotámia felett (330—150), majd a parthusok Kr. u. 226-ig. Ettől kezdve Mezopotámia a szasszanida Perzsia része (266-640). Ezután az arabok törnek Mezopotámiára, mely 640-től 1258-ig a bagdadi kalifátus része lesz. A XIII. században előbb a mongolok, majd a törökök támadása következik. Ennek eredményeképpen 1533—1914 között török uralom alatt áll a Folyamköz. Zamarovszky megjegyzi, hogy kb. 430-ban Urukrol említés történik (Erech) mint keresztény püspöki székhelyről. Ez az utolsó hír sumér város betelepítéséről.

Érdekes idegvágó részlet, Nagy Sándor (1968: 178-79) közlése alapján, hogy "a méd és hun vagy turkfajta lovasnép volt, fejlett állattenyésztéssel és részben földműveléssel foglalkozó törzsek szövetsége. Már Kr. e. a IX. században szó van az asszír feliratokban a médek vagy madajok, madak országáról, ahonnan Tigletpileszár asszír király nagy hadi zsákmánnyal, különösen sok tevével és lóval tért haza."

Asszarhaddon 673-ban Kr. e. hadat vezetett a távoli médek, a "pattusarik", vagyis a pártusok ellen s onnan szintén sok ló és tevé zsákmánnyal tért haza.

A babiloniaiak "ammamandák" néven nevezték a médeket, mikor ezek Kr. e. 614-ben elfoglalták AsszírIA régi fővárosát, Assurt s ezt a vérszopó népet végleg letörték. Az újbabilonai krónikás így írt róluk: "Marduk isten segítőt adott Babiloniának. ... az ammamandák királya, akinek nincs párja... felülről és alulról leterítette AsszírIát mint az árvíz, bosszút állt Babilonért, mindenért megfizetett"...

De később a nagyhatalommá fejlődött perzsa nép Kúrosz királyuk alatt a VI. században Kr. e. a médeket legyőzve országához csatolta. Kr. e. 529-ben a pártusokat is leakarta törni, de az ellenük vezetett harcban életét vesztette."

A perzsák tehát megdöntötték Kúrosz vezetésével az újbabilonai birodalmat Nabonidot legyőzve. Előzőleg Kúrosz már a médeket is legyőzte, de a pártusokkal nem bírt. Az utolsó újbabilonai király [a Bibliában Baltazár (555-539) néven szerepel], azon az éjszakán halt meg, amelyen Dániel próféta könyve szerint a lakoma alatt a falon megjelent írást a próféta megfejtette: "Ugyanazon az éjjelen megölték

Baltazár kaldeus királyt és a méd Dárius foglalta el az országot, hatvankét esztendő korában." (Dán. 5. 30.) Kúrosz királysága kezdetben (539-529) a méd-perzsa sereg Gobrias (Gubaru) hadvezér vezetésével foglalta el Babilont. Baltazár a királyi vár védelmében esett el. A szír fordításban a "perzsák királya"-ként Dárius szerepel, holott I. Dareiosz 421-485 között uralkodott. Lehet, hogy nagy híre és gazdagsága miatt elővételezték nevét egyes írók. Más magyarázat szerint a méd Dárius azonos az utolsó méd királlyal, Asztiagezzel, ismét mások szerint a Babilont elfoglaló Gobriással.

Tehát mindenképpen Asszurt is és Babilónát is valójában a médek foglalták el, de ekkor — úgy látszik — a zsidók Kúroszt segítették hatalomra s ez rövidesen kibukatta méd vetélytársát a királyságból. A drámai és a forrásokban eddig még nem tárgyalt események gyorsan, meglepetésszerűen következtek be, melyben a pénznek nagy szerepe lehetett. Tény, hogy Kúrosznak első Babilóni uralkodási évében megjelent a zsidók fogságából való kiengedésének írásos rendelete. Ezdrás 1, 1 szerint s ez az év az 537. vagy az 536. volt. Kr. e.

A kijátszott médek egy része ekkor húzódtatott tovább észak felé a tűz- "imádók," a parszizmus hazája felé, majd a szasszanida Perzsia északi és nyugati tájaira. A médek másik része nyomban nyugat felé, a Van-tó irányába fordult, ahol a partusok birodalmának volt erős katonanépe. Később az örmény-hegyvidék felé vonultak vissza, ahol a szasszanida uralom alatt találkoztak rokonaikkal. A magyar őstörténetben innen már nyomon követhető a magyar nép részének egymásratalálása az Aral-, Kaspi- és Fekete-tenger vidékén. Egy XIII. századbeli domonkos szerzetesről tudjuk, hogy az örmények királya kérte tőle, küldjön sok hithirdetőt, ha hazatér Magyarországra, mert az ő országában még sok magyar él, aki ősei hitét követi.

A kazáriai államcsiny a 8-9. század fordulóján, melyről Dunlop, Artamonov stb. tudósítanak részletesen, azt mutatja, hogy milyen mélyen belenyúlt a babilóni szellem a népek történetébe. Ehhez hasonló államfelforgatások nagy számban fordulnak elő az ázsiai népek, majd később a világ többi népe között is. Megalakulnak a talmudi erkölcsre épülő titkos társaságok, a kalandosok, szabadkőművesek s legutóbb a

cionisták. Jellemzőjük, hogy működésük egyrésze a nyilvánosság előtt emberbaráti jelleggel folyik. Hogy mégis titkos szövetségük van, ez azt mutatja, hogy munkálkodásuk másik része kivonja magát a közvélemény ellenőrzése alól, társadalomellenes, a szociális és az alapvető emberi jogegyenlőség ellen támad. A tagok korlátlan önkény rabjaiként kénytelenek továbbszolgálni a vezetők által gyakorolt halálos fenyegetések alatt, melyeket meggondolatlan pillanatokban maguk vállaltak magukra. Az Egyházi Törvénykönyv kiközösítés terhe alatt tiltja katolikusoknak ilyen titkos társaságokban való belépését, s ezzel a legnagyobb védelemben részesíti őket és mindenki számára komoly figyelmeztetést ad.

A babilóni fogság idején majd a méd-perzsa birodalomban a zsidóság vezetői már nem a királyok, hanem a papi családok sőt világi férfiak lettek. Dávid sarja, Sherubjabel, a fogságból kiszabadulva, egy kis időre visszatért ősei földjére, de azután ismét Babilonba húzódott vissza, ahol magasrangú udvari ember volt, inkább az akart maradni, írta Ijjas Antal, majd így folytatja:

„Helyette a vezetést egy hatalmas szellemi energiájú babilóni zsidó vette át, I. Artaxerxes király pohárnoka, Nehemiás. Ő az államférfi fölényét, politikai és szellemi messzetehtekintését, lehengerlő tetterejét áldozta népének, fölépítette a Templomot, az egész nép közmunkájával, és össze tudott fogni a másik gigászi (és egyben rejtélyes) egyéniséggel, Ezdrással. Ezdrás nem Dávid vagy Áron sarja, ő is politikus (perzsa királyok államtitkára, államminisztere, kancellárja), de amellet minden idők egyik legnagyobb szentírásudója. A zsidóság a „Törvény írnoke” címmel tisztelte meg. Ő volt az első mintája a világi írástudónak — azoknak a nem papoknak, akik mint a zsidó közösség tanítói és vezetői, a Törvényt és a Tant megőrizték és továbbépítették. Az írástudók — „Szóferim” — ötleme erednek. Az volt életének feladata, hogy a Tiszta Tant átnyújtsa népének, s ezt teljesítette is. Ez a szellemi erejével prófétai tekintélyű tudós: feleslegessé tette Mózes végső formában írásba foglalt könyveivel a prófétákat. Ez a világi ember teremtette meg leg tisztább formában a Teokráciát és nyújtotta át a Főpapoknak, akik a perzsa birodalom kereteiben, az azzal való legcsekélyebb súrlódás nélkül uralkodtak zajtalanul és eseménytelenül, egy olyan nép felett, amely a babilóni fogságban két

nemzedék életideje alatt különben anyanyelvet váltott; a héber helyett a volt asszír birodalom hivatalos nyelvét, az ún. „birodalmi arámi nyelvet beszélte” (99-100. lap).

Természetesen Ezdrás, mint kormányzó egyéniség, csak a gyakorlati igazgatás szempontjából „tette feleslegessé a prófétákat.” A prófétai kinyilatkoztatás nagy titkait őrzik. Izrael népének bűneit ostromozó szavaik azonban útjában állottak azoknak a belső erőknek, melyek a nemzeti öntudat, sőt a nemzeti büszkeség kiépítésén fáradoztak. Tény, hogy ezek az utóbbi erők Krisztus fellépésekor már túlsúlyban voltak a vezető rétegben, fokozatosan kiépítették a nacionalista Talmud-magyarázatok segítségével a zsidóság világalgalmát. Minderről részletesen egy másik munka szól, mely rámutat arra is, hogy a Dávid sarjból való „exilarcha” vagy „király”, aki a talmudisták szerint a világ ura lesz egykor, fokozatosan elhúzódik a nyilvánosság elől és kb. a XII. századtól már ismeretlen székhelyéről irányítja a világalgalmat megszervezését. Tény az is, hogy a zsidóságot ma is világi vezetők irányítják a rabbikon keresztül és ők szabják meg a „hagyományokhoz való hűség” különböző fokaihoz való ragaszkodás mértékét.

Hallgassuk meg, mit ír erről az időszakról Graetz, a boroszlói rabiképző tanára, akit életírója nem tart nacionalista zsidónak:

„Ebben a hosszú időszakban, mely csaknem két évszázadig tart, melyben a zsidó közösségi élet a törvénnyel megszilárdult és a zsidóság kiépítése saját elemeinek megnövekedésével és idegen elemek felvételével megvalósult, Nehemiás halálától a perzsa birodalom lehanyatlásáig, egy személyiség neve sem csendült fel, amelyik ezen a nagy művön dolgozott... Epp így nem jegyezték fel semmilyen említésre méltó történelmi tényt sem. A zsidó közösségnek egész tevékenysége befelé irányult és ez sajátosságában a kortársak előtt nem tűnt elég jelentősnek ahhoz, hogy annak kezdetét, folyamatát és hatását az utódoknak hátrahagyják” (287. lap).

Annál jelentősebb volt azonban az a tény, hogy az ószövetségi szentírás ekkor is bővült, szövegébe ekkor is kerültek bele olyan részletek, melyek kinyilatkoztatott igazságok elemeiként szerepelnek. Az ószövetségi szentírásból kielemezhető hit — és erkölcsi igazságok ugyanis tévedhetetlen ki-

nyilatkozatások. Ha pedig ezeknek az igazságoknak egyik-másik elemét már jóval a szentírás végső szövegezése előtt egybeütt megtaláljuk, akkor joggal feltételezhetjük, hogy ott is kinyilatkoztatás útján jutottak az emberiség birtokába, vagy legalábbis ott is helyesen ismerték fel tévedhetetlenül igaz voltukat. A fenti bizonyítás gondolatmenetének ellenpróbája, hogy az újszövetségi szentírás szövegében s az egyház élő tanításában is mint kinyilatkoztatott igazságok szerepelnek. Ebben a vonatkozásban a méd-perzsa birodalom mágus-vallásának részletes vizsgálata is még sok meglepő eredményt ígér.

Figyelemre méltó, hogy Graetz már 1888-ban ezeket írta:

“A mágusok világától körülveve a zsidók több dolgot tanultak el a perzsáktól. Nem kerülhette el a figyelmüket, hogy némely perzsa tanítás és törvény feltűnő hasonlóságot mutatott saját törvényeikhez és szokásaikhoz, csak más formában, — és ennek hatása alá kerültek” (284. 1.).

“A perzsa vallásból származó egyes nézeteket és szokásokat a zsidók akaratlanul átvették vagy legalábbis nem léleg határozottan tartottak maguktól távol. Úgy gondolták, az istenséget dicsőítik meg azzal, hogy iráni myriádok eljárásának megfelelően készséges, parancsolójuknak akaratát gyorsan végrehajtó szolgákat rendelnek melléje. Az “Isten követői”, akik a bibliai irodalomban mint küldöttek szerepelnek, kik végrehajtják parancsait, a perzsa vallás amesapentái és nazatái mintájára égi lényekké lettek átalakítva, kiknek saját egyéniségük és határozott személyiségük van. Héber névvel és sajátos küldetéssel elgondolt angyalok lettek belőlük: Rafael, a betegségeket gyógyító angyal; Gabriel, a győzelem angyala; Michael, Izrael védőangyala; Uriel vagy Suriel, a világosság angyala; Matatron talán épp a perzsa Mithars átvétele és mása.

Ahogy a babiloni-perzsa környezetből a zsidók átvették az angyalokat, úgy vették át a gonosz szellemek (démonok) elképzelését is, azt a tanítást, amely nem is volt olyan ártalmatlan. A perzsák a sötétség istene mellé, az ő Angro-Mainyusuk mellé, dévák-ból álló kíséretet adtak; ezek ördögi lények voltak, akik az emberekre leselkednek. A Jób könyvben a Sátán ábrázolása, aki kárörömmel vádol minden embert, a legkiválóbbat is, adta az indítást hamis, gonosz

lények megalkotásához. Így álltak elő gonosz szellemek zsidó vonásokkal, a Sátán mint első démon, bizonyos mértékben Angro-Mainyus képmása és emellett még más ördögök is: Asmodai, Samael, egy halál-angyal, aki az ember életére leselkedik, hogy azt elvegye tőle.

Ezek a perzsa mágusvallásból kölcsönzött babonás elképzelések káros hatással voltak, mert szokások és értelmetlen szövegek, melyeknek mágikus hatást tulajdonítottak, behatoltak a zsidóságra és átalakították annak jellemét. Annak az elképzelésnek az elfogadása, hogy gonosz szellemeknek hatalmuk van az ember felett tisztátaian állapotban, alvás után, bizonyos cselekvések esetében, különösen holttest és ravatalozóhely közelében és, hogy ezek mosakodásokkal és szertartásokkal elűzhetők, rendkívüli törvényes előírásokat hozott létre, melyek az életet komorabbá hangolták és kísértet-félelmet ébresztettek.

Az iráni-perzsa elképzelések hatása alatt a zsidóságban egy új elégtételtan is kifejlődött. Ez az egész világmindenséget két nagy birodalomra osztotta, a világosság és a sötétség birodalmára, és a tisztákat, az Ahura-Mazda követőit a világosság országába, a paradicsomba, a tisztátalanokat pedig, az Angro-Mainyus követőit, a sötétség országába, a pokolba helyezte. A halál után az ember lelke még három napig a test közelében tartózkodik, azután a földi életének megfelelően a nazaták felveszik a paradicsomba, vagy a dévák a pokolba cipelik. A halál utáni visszafizetésnek ez az elképzelése is befogadásra talált a zsidóság körében. Az Eden kertje (Gen Eden), amelybe helyezi a teremtéstörténet az első emberpárt az ártatlanság állapotában, “paradicsom-má” lett átalakítva és a Hinnom (ge-Hinnom) völgye Jeruzsálem mellett, melyben Acház óta gyermekáldozatokat mutattak be, adta a nevet az újonnan alkotott pokolnak. A paradicsomba a jámborok és törvénytisztelők kerülnek, a ge-Hinnomba (geena) a gonoszok és bűnösök. Az iráni máguskörből származó ezzel összefüggő elképzelés az embernek a sírből való eljövendő feltámadásáról olyan mélyen befészkelődött a zsidó népnek a gondolkodásmódjába, hogy kötelező hitcikkelyként peccsételődött meg, noha a Jób könyvnek költője ezt a tanítást kétségbe vonta.

A mágusvallás, amelyik a test feltámadásáról szóló tanítást felállította és szilárdan őrizte, azt egy eljövendő i-

dőre rögzítette, amikor majd Ahura - Mazda az ő ellenfelét legyőzi és megsemmisíti; akkor ennek ismét ki kell adnia "a tiszta emberek" elrabolt testeit. Ezt a reménykeltő és a gondolkodásra is kiható hitet a zsidóság a szóferikus időben annál mohóbban fogadta el, mivel írásaiban utalások és megfélemlőségek kéznél voltak erre. A prófétáknak az "utolsó ítélet" napjáról szóló kijelentésében az írástudók úgy vélték, hogy a feltámadásra való utalás van, és ennek következtében ezt a reményt mint hittételt fogadták el. A mindennapi imában Istennek hálát adtak, hogy az elhunytakat egyszer ismét életre kelti. Egy látó abban az időben, amikor a zsidó nép halálküzdelmét vívta, így vigasztalta a szenvedőket: "Sokan a porbahunytak közül fel fognak ébredni, ezek az örök életre, azok az örök gyalázatra és örök elvetésre". Ebből egy sajátos visszafizetés - tanítás alakult ki a jövőnek vagy "az eljövendő világnak" színes leírásával. Csodálatos világ tárult fel a szem előtt, amelyik ezt beitta. Egyszer az élet minden baja kiegyenlítődik, minden csalódás megszűnik. A jámborok és jók, a törvénytisztelők és igazak, akik a földön olyan sokat szenvedtek, felkelnek a sírból és üdén és tisztán mennek be az örök életbe... De, hogy milyen lesz ez a feltámadás és ez a szép és tiszta eljövendő világ? Erről számot adni azonban, ez kívül állt az elképzelés körén" (285-87).

De épp ez megmagyarázhatatlan volna, ha maga a feltámadás és az örök élet ténye is elképzelés lett volna. A mohamedánok Koránja például részletesen, földi képekben változza az öröklét örömeit, magán viselve a földi elképzelések kezevonását. Az ószövetségi könyvek végső megfogalmazói kétségkívül isteni sugalmazás alapján válogatták ki és vetették át a mágus vallás sok tételét, melyek épp ezért a hit és erkölcs dolgát érintő hitigazságok. Az újszövetségben mindezek a részletek még jobban megvilágosodnak és határozott megfogalmazást nyernek. De amint Graetz helyesen megjegyzi, már halvány utalások ezekre vonatkozóan az ószövetségben is voltak. Itt is azt találjuk, hogy az ószövetség népén kívül már jóval előbb és jóval tisztábban a mágusok, vagy legalábbis egy részük, ismerték ezeket a kinyilatkoztatott igazságokat. Lényegében ezek mind az ősi sumér hagyományban is megvoltak. Ezen ismét nincs mit csodálkoznunk, hiszen Isten nem hagyta magára sem az egyeseket, sem a né-

peket az összülők kora óta. Mágusok voltak azok, akik jobban fölismerték és köszöntötték Jézust, mint sok zsidó Heródes királlyal az élükön (Máté 2, 1 7, 16; Magi — Mája). Később már olvasunk olyan mágusról is, aki ellenkezett Jézus tanításával (Csel. 13, 8 és 8, 9), de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy tanításában egyébként semmi igaz állítás vagy kinyilatkoztatott tétel nem lett volna.

Graetz tehát "idegen elemeknek" tartja a perzsa mágusvallásból átvett szentírási részeket, vagyis a szentírást olyan minék képzelet el, melynek tulajdonképpen teljes egészében és minden ízében zsidónak kellene lennie. Ugyanez az álláspontja a többi "idegen elemről" is. Ez az elképzelés a zsidó szellem alkotásának véli vagy akarja elfogadtatni az ószövetségi szentírást, mely elképzelésnek semmilyen alapja nincs, csak a később fokozatosan kifejlődött zsidó nacionalizmus. Az ószövetség sugalmazója az egész emberiség Istene. A ténylek má már ugyanezt tapasztalatilag is igazolják. Szinte valamennyi kultúrnép Istentől kapott megvilágosításai ott állnak az ószövetségi könyvekben, melyekbe zsidó szerzők — Isten sugalmazása mellett — azokat összegyűjtötték és fokozatosan egyre inkább zsidó nacionalista irodalmi köntösbe öltöztették. A Talmudban azután már nemcsak az irodalmi köntös, hanem maga az ószövetségi magyarázott tanítás is zsidó művé, a zsidó világalumal eszközévé vált ártalmatlannak látszó vallási köntösbe rejtve.

Sem Graetz, sem a Talmud nem ismer egyetemesen elfogadott világos elvet arra vonatkozóan, hogy miként kell fölismerni az ószövetségi könyvekben a tévedhetetlen tanítást. A gyakorlatban azért logikusan alakult ki a Talmud: emberi vélekedések gyűjteménye, melyet szükség szerint értelmez a rabbi — és ez az, amit itt és most követni kell.

Ebből ered az az álláspont, hogy a démonok és vezérük, a sátán csupán elképzelés. Ezzel a gonosz lélekkel szembeni ébredlét és óvakodás értelmetlenné válik s ez a Sátán legnagyobb győzelme: a lélek nem hadakozik ellene, sőt szövetségesevé válik. A lélek és a Sátán szövetsége úgy jelenik meg, mint az igaz vallás és igazi istentisztelet mintája, melyet az egész világnak kötelessége elfogadni. A világtörténelem sok titkáról, ennek az alapelvnek ismeretében, lehull a lepel.

Nem arról van szó, hogy mások — akár egyesek, akár

népek, akár egyesülések — között nincsenek hibák, bűnök, gonoszítottak, — sajnos vannak. De egyedül a talmudi szellemmel fűtött egyesülések biztatják tagjaikat "Istentől kapott törvényeikkel" a rossznak az elkövetésére valamilyen "jó" érdekében, legtöbbször a legnagyobb titokban. Ugyanakkor ezt az erkölcsi magatartást a kereszténység rovására írják, hogy ezzel még nagyobb zavart csináljanak. Pedig csak elő kell venni a Talmudot és Krisztus tanítását, amint az az Újszövetségi szentírásban áll. Aki a Talmudra hivatkozik, minden gonosztettre szentséget találhat a bonyolult fogalmazott előírások alapján, de egy keresztény sem találhat gonosztettének megokolására igazolást Krisztus tanításából. Tehát a Talmud fölbujtó.

Rendkívül aláhúzza ezt az értékelést, hogy a keresztény arra törekszik, minél több kézbe juttassa el Krisztus tanítását, a talmudisták viszont amennyire csak lehet, elrejtik a Talmud teljes és hiteles szövegeit, maga a Talmud tilalmazza annak egyedüli olvasását stb. Ha nemzsidók idézik a Talmudot, amíg lehet, a talmudisták nem válaszolnak, nem bocsátkoznak vitába, hallgatnak. Ha azután mégis kell valamit mondaniok, azt felelik, hogy a nemzsidók meghamisították a Talmudot. De egyszer sem lehet hallani azt, hogy ugyanakkor közölnék pontosan, hogy szerintük hogyan van az az idézett rész. Nem is tehetik, mert az eszmei megvitatáskor a nemzsidók a legkényesebb pontossággal idézik a hivatalos zsidó Talmud kiadásokat.

Immár mintegy ötezer év tapasztalata után most már időszerű az egész emberiség egészséges fejlődése érdekében kiküszöbölni minden nacionalista, fasiszta, fajelméletet hirdető és az alapvető emberi jogegyenlőséget tagadó alapkönyvet, melyek között a legmakacsabb a Talmud. Maguknak a zsidóknak és az ő vezetőiknek kell ünnepélyesen és nyilvánosan kijelenteniök, hogy a Talmud minden embertelenséget hirdető és parancsoló részletét egyszer s mindenkorra hatályon kívül helyezik. Ezt különben az ENSZ 1965 december 21-én elfogadott és a tagállamok által törvényhozás útján kihirdetett egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről kötelezően elő is írja. A kifejezetten biztosított vallászabadsághoz való jog nem lehet menteség a Talmud embertelenségeinek fönntartására, mert sen-

kinek nem lehet semmilyen szabadsága arra, hogy a kívülről állókat embertelenségekkel sújthassa. Ezt eleve kizárja az ugyancsak egyetemes kötelezettségű alapvető emberi jogegyenlőség, valamint az ENSZ közgyűlése által 1968. évi november 26-án elfogadott nemzetközi egyezmény a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság alapelveinek egyetemes érvényességéről és az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények elévülhetetlenségéről.*

"Mivel azt mondjátok:

Mi szövetségre léptünk a halállal és szerződést kötöttünk az alvilággal,

*Ha el is jő a suhogó ostor, minket el nem ér,
Mert a hazugságot tettük reménységünkke,
És a hazugság oltalmaz minket:
Azért így szól az Úr Isten:
Íme én egy követ teszek Sion alapjába,
Kipróbált követ,
Szegletkövet, értékeset alapjába beépítve, —
Aki hisz, meg nem futamodik,
És a jogot teszem mérőórná,
S az igazságot mérőösszövé;
És jégeső forgatja fel a hazugság menedékét,
És vizek ávaszítják el mentsvárát.
És semmivé lesz szövetségtek a halállal,
és nem áll meg szerződésitek az alvilággal;
Ha eljő a suhogó ostor,
Összetör titeket.
Ahányszor csak eljő, elér titeket;
Mert eljő majd hajnalonként, éjjel-nappal,
És csak rémületet okoz:
Megérteni a kinyilatkoztatást."*

(Iz. 28, 15-19).

* V.Ö.: 1971. évi I. tv. (Magyar Közlöny 1971, 6. sz.)

IX. Bűn és bűnbánat

KÖNYÖRGÉS FELOLDOZÁSÉRT

Oldozdátok föl,
ó nagy istenek,
istenek és istennők,
ti, a feloldozás urai és úrnői,
oldozdátok föl ezt az embert,
kinek Istene: -----
kinek istennője: -----
ő maga beteg, nyomorult,
megszomorított, megalázott,

Istene - megtiltotta ételt evett,
istennője - megtiltotta italt ivott;
"nemet" mondott "igen" helyett,
"igen" mondott "nem" helyett;
ujjal mutatott felebarájtára,
hazug beszéddel vádaskodván;
sok nagy gonoszságot gondolt,
sok családráságot eszelt ki;
becsmérelte istennőjét,
káromolta Istenét;
nem - jó szándékkal rosszat mondott,
rosszat mondott, másodszer is,
mások szájával rosszat mondatott;
megkönyékezvén bírákat, tanúkat,
vesztegetéssel igaztalan pört nyert;
sanyargatott egy szegény özvegyasszonyt,
egy másikat kiűzött otthonából;
fiút apától elszakított,
apát fiútól elválasztott,
leányt anyától elszakított,
anyát leánytól elválasztott,

nevelt-leányt nevelő anyától elszakított,
nevelő-anyát nevelt leánytól elválasztott,
testvért - testvértől elszakított,
társat a társától elválasztott,
barátot baráttól elszakított;
a legyőzöttet fogságba vetette;
setét, naptalan verembe taszítá
a fogság házának lakóját;
a megkötözött grúzát föl nem oldta,
sőt inkább még szorítóbb hurkot hurkolt;
becsmérelte istennőjét
káromolta Istenét;
lelkét Isten ellen való bűn nyomja,
szívét istennő ellen való vétek terheli;
megsértette nemző-atyját,
testvér-bátyját lekicsinyelte,
megharagította öregapját,
testvér-nénjét elkesevítelte;
nagy helyett kicsit adott vissza;
nem-voltra "bizony volt"-ot mondott,
voltra "bizony nem volt"-ot mondott;
bolondságokat fecsegett,
szemtelenégeket művelt;
hamis mértékkel, hamisan mért,
igaz mértékkel, igazán nem mért;
rossz ezüstöt elfogadott,
jó ezüstöt nem fogadott el;
megtagadta örökösét,
vér szerint való utódját kitudta;
jogtalan határt határvolt,
jogos határt nem határvolt,
odább tolt meggyecöveket;
szomszédja házát elpörölte,
szomszédjának asszonyával hált,
szomszédjának vérélt ontotta,
szomszédja ruháiba öltözött;
a jámbor ifjút elbolondította,
a jámbor ifjút nem ruházta föl;
megdúlta a családi fészket;
bár igaz-szájú, ám hazug-szívű,

nyelve alatt hazugság lakozik,
szája, "igen", szíve pedig "nem";
fenyegetést, rémitést tervez,
pusztítást, elveszejtést, rombolást;
gyűlölködésre, gonoszságra készül,
meglop, megrabol, fosztogat
vagy másokat bír rá, hogy azt tegyék;
kezeit gonoszságba mártja;
szája förtelmességet szól,
ajka indulatosságot;
elméje nem-méltót gondol,
tisztátalan dolgot jegyez meg;
letér az igazság útjáról,
a gonoszság útján halad,
istentelenséget cselekszik,
varázslást, bűbájt s más hasonlót —
mert a tiltott rosszból evett,
mert bűn, temérdek, nyomja lelkét,
mert városa rendjét lábbal tapodta
gyülekezését megosztván,
mert lázított az Isten ellen,
mert szívvel-szájjal hazudott,
mert háromolta Istenét,
mert az áldozatot gyalázta,
mert — gúnyolva égre nyújtotta kezét —
az imádkozót kinevelte,
mert feldöntötte az áldozó-asztalt,
mert Istenét és istennőjét megutálta,
mert másoknak rosszul, rosszat beszélt,

oldoztassék föl ez az ember:
káromolt bár — de tudta nélkül,
esküdött bár — de visszavonta,
fogadkozott bár — meggondolta,
tolvajláson rajt-kapartván, rettenésből esküdött,
nagy szorultságban, szabadulás végett esküdött;
óvó-Istenére nyújtotta ujját,
atyja és anyja óvó-Istenére nyújtotta ujját,
selebarátja óvó-Istenére nyújtotta ujját,
az Isten és a király óvó-Istenére nyújtotta ujját,

az Úr és az Urasszony óvó-Istenére nyújtotta ujját,
s mindezt gyalázkodásnak miatta tette így;
vérontásba tapodott,
arrafelé járt, ahol vért ontottak,
ami tiltott városában, azt ette,
városának ügyeit elárulta,
városának hírnevét bemocskolta,
pártjára kelt a rontással nyugözöttnek,
ágyában aludt a rontással nyugözöttnek,
székében ült a rontással nyugözöttnek,
asztalánál evett a rontással nyugözöttnek,
serlegéből ivott a rontással nyugözöttnek,
s most könnyörög, könnyörög —
ágyban könnyörög,
széken könnyörög,
asztalnál könnyörög,
serleg átvevésekor könnyörög,
köoszlop látásakor könnyörög,
mérőruddal és mérőedénnyel könnyörög,
istállóban könnyörög,
jószág mellett könnyörög,
eke mögött könnyörög,
csatorna szélén könnyörög,
folyó partján könnyörög,
csónak farában, hajó tatján könnyörög,
napkeletkor és napnyugalkor könnyörög,
ég Istenéhez, föld szentségehez könnyörög,
Urunk és Urnőnk templomában könnyörög,
Városkapun belépve, városkapun kilépve,
úton utazván, könnyörög,
házban megszállván, könnyörög,
utcán járkálván, könnyörög —

oldozd hát föl, Samas, te bíró,
"Fönn és lenn Ura," oldozd hát föl!
Te, istenek törvényhozója,
királyok igazságtevője,
legfőbb ítéletmondó oldozd hát föl!
Oldozd föl, fő-fő tisztító pap,

oldozd föl, te, házunk Ura,
bűneink Ura, Marduk, oldozd hát föl!

(Gilgames 239-243. Bűnjegyzék az "Égetés"
című ráolvasás-gyűjteményből.)

A szöveg a Surpu gyűjtemény részlete, a Kr.e. 2. évezred végéről. Az imádság két főrészből áll: az első a bűnbemelés, a másik az "oldoztassék föl..." szavakkal kezdődő földozó imádság. Figyelemre méltó, hogy az első rész főbb tételei nagyjából a Mózes által kihirdetett Tízparancsolat egyes parancsainak sorrendjét követik, a másik rész pedig csupán könyörgés földozásért, amit a pap az Istentől csupán kért (mint az Ószövetségben is még) és nem közvetített Isten nevében és megbízásából (mint az Újszövetségben). A "rontással nyugözött" kifejezésben a "kiközösített" helyezhető, olyan személyről van tehát szó, akiért könyörögni sem lehet földozásért, mert "bűnei meg vannak tartva." Számára előbb a bűnbánati lelkület elnyeréséért lehet imádkozni és csak azután a földozásért.

Külön tanulmányt igényelne annak a kérdésnek a vizsgálata, hogyan jutott a sumér igaz ember a bűn ismeretére, honnan ismerte föl olyan világosan és részletesen, hogy mi bűn, mi nem bűn, mikor még nem volt számára olyan jegyzék, mint pl. a tízparancsolat. A sumér bűnlista alapvetően az emberiség szempontjából elkövetett gonoszságokat említi meg azzal a tudattal — és ez itt a döntő —, hogy ezek ugyanakkor az Isten megsértései is, melyek kiváltják Isten haragját és büntetését. Szinte az a szellem árad ebből a bűnbánatból, mint az igazi keresztény bűnbánatból, mely Jézus szavain tájékozódik: "Amit egynek a legkisebbek közül cselekedtek, nekem cselekedtétek." Ehhez a lelkülethez képest az ószövetségi lelkület még tökéletlen volt. A tételes parancsokat mindig jobban bővítő és magyarázó főtanács sok száz előíráshoz való igazodást követelt meg a tökéletes "igaz" lelkülethez. A babiloni Talmud tovább menve a rabbinak a legtagabb lehetőséget adta meg, hogy a "Törvényt" hogyan magyarázza. Ebből azután kinőtt az evilági érdekekre minden eszközzel szövetkezők társasága az örökkévaló Isten neve mögé rejtözve. Jézus a kezdeti, a Melkizedek -féle vallást és

az emberi testvériség erkölcsét állította vissza, mely lényegénél fogva szociális összetartozást és alapvető emberi jogegyenlőséget hirdet és követel a közös mennyei Atya nevében. Az alapvető emberi testvériséget, melyből a jogegyenlőség származik, valamint a mennyei Atya fogalmát, mely a testvériség oka, alapja és feltétele, Jézus szinte az Ábrahám előtti hitvilág tanításaként veszi át és erősíti meg. A mózesi törvényhozás ezeket nem hirdette meg olyan világossággal és természetességgel, mint ahogyan azt az Ábrahám előtti Melkizedek -féle Papság tanítása tette. (V. ö.: Ijjas Antal).

ISTENE FENSÉGÉT AZ EMBER...

*Istene fenségét az ember igaz szívvel magasztalja,
Istene szavát a férfi fénylő szívvel dicsőítse,
a nyílt Országban lakozó nép elé zsinórmértékül tartsa,
a hársfa csarnokában kedvesét, barátját ezzel buzdítsa,
szívébe ezt plántálja! ...*

*Ha Isten nincs az ember mellett, nem jut neki kenyér,
a férfi elveszti erejét, a pusztulást nem állja,
a sötét kín tör reá,
eléri végzete,
a gyötrellem kavarja föl, a fájdalom borítja el...*

*Férfi vagyok, tudásban gazdag s tudásom mit sem használ:
ha igazságot kimondom, hazugságra fordul,
kicsavarja a hazugság embere, s az ő szennyes művét segíti;
karom, bár öntudatlanul, bemocskol engem a szemedben:
s te a legszörnyűbb kínokat méred ezért reám.*

*Ha belépek házamba, csüggedés a lelkem,
ha én, a férfi, az utcára megyek ki, összeszorul a szívem.
Igaz pástorom haragszik reám, a derékre:
rontó szemmel néz reám;
csordásom, bár nem zsivány vagyok,*

ártó erőket uszít ellenem.
Hütlően szóval rágalmaznak barátaim,
ha igaz szót mondok, hazugsággal viszonozzák szeretteim,
bujtató szót mond ellenem a hazugság embere.

S te, Istenem, nem felelsz meg nekik,
elveszed józanságomat!
A romlás tör reám irgalmatlanul,
fölgerjedsz ellenem, vihárcént tombol,
szívem romlásba dönti.

Miért sorolnak a tudatlan fickóhoz engem, a nagytudású?
Miért számítanak a tudatlan emberek közé engem, a tapasztaltat?
Kenyerő bőven van, s mégis inség az én kenyérem.
Miódon az emberek tömegének osztályrészét kimérted,
kint mértél reám osztályrészül!
Testvérem elsírat, szívem romlásra jut...

Ó, Istenem, hadd álljak meg előtted!
Magamról hadd beszéljek; szavam szívből feltörő sóhaj,
utamról hadd beszéljek, hadd tárjam eléd sötét kinomat,
fölkavaró gyötrelmemet,
törvényemet, tudásomat hadd sirassam, könnyeim nem apadnak!
Mutassál hát fel barátaim előtt,
téríts hát vissza szeretteim közé!

Színéd előtt ne apadjon szülőanyám zokogása, omló könnye,
ne törd, hogy édes dallammal szóljon nővérem hársfája:
mondja inkább szörnyű romlásom gyászénekét;
feleségem komor szóval panaszolja kinomat,
a síralók tudója sötét végzetemről énekeljen!

Istenem, az Országban ragyogó nap süt, s az én napom sötét,
eltűnt ragyogó napom, eltűnt a szép idő,
szívem a könny, a bánat, keserv, csüggedés tölti meg,
kinok kínoznak, mint a zokogó gyermeket,
kezében tart a végzet, szemem elfátyolozza, lehelletem elveszi,
testemben az Ártó fészkel, a rontás hatalma,
utam a sötét szenvedés, romlás szorongat...

Istenem, te vagy nemzőatyám: emeld föl fejem!
Hallgasd meg irgalmadban szívem feltörő sóhaját!
Meddig tart még, hogy nem törődés velem, hogy nem oltalmazol?
Hogy nem emelsz föl magadhoz?
hogy nem irányítasz igaz ösvényre?
Ezt mondják a sokat tapasztalt bölcssek, való s igaz a szó:
"Anyá sohasem szült még büntelen gyermeket,
a munkálkodó nem jut tökélyre,
büntelen a tevékenyek között ősidők óta nem volt."

Istenem, a mulasztásom, mit hatalmaddal szemben vétettem,
hanyagságom, mit szemed előtt elkövettem,
ó, ne bosszuljad meg a férfin, a fénylő tudásún:
szólítsd őt tetszésed szavával!
Karom hozzád esd, eléd borulok:
ami hitvány bennem, ami tisztátalan, arra sújts le,
de akit haragod napján ellaszítottál,
szólítsd őt tetszésed szavával!
akit a romlás napján elvetettél,
mondd annak az örömhírt!

Istenem, bűneimet most a szemem elé tártad;
a gyülekezeti kapujában elmondom őket: a feledésbe merültet,
s azt is, amire most derült fény;
én, a férfi, nyíltan megvallom színed előtt minden bűnömet...

Istene válaszolt a férfinak,
imáit meghallgatta;
sírása könnyörgése Istene szívéhez hatott,
igaz szavát, fénylő szavát Istene elfogadta;
szava, melyben útját megvallotta,
Istenének örömet szerzett.
A pusztító szótól Istene visszahúzta kezét,
szíve szorongató fájdalmát torkonragadta;
kiúzta testéből az Ártót, melynek hatalma volt fölötte,
megszüntette a végzetet, mely ítélete szerint szállta meg.

A férfi kinja öröme fordult.
Istene melléje adta a kegyes Oltalmazót,
hogy őrizze, hogy vigyázzon reá;

*melléje rendelte a hegyes pillantású két Védელmezőt.
Istene fenségét a férfi igaz szívvel magasztalta,
Istene fölszabadító tettét hirdette...*

*"Ime, visszatért hozzám Istenem,
ime, megmentett engem,
ime, visszaadta épségem!"*

(Komoróczy, 320-23)

"Az isteni igazság, a Jób - téma első mezopotámiai fel-
dolgozása" — írja a magyarázó szöveg. Mondhatjuk azonban
azt is, hogy a bűnbánó lelkület, a bűn beismerése és meg-
vallása, majd az ennek nyomán fölfakadó vágyakozás Isten
után, szembefordulás a rossz hajlamokkal s ennek nyomán
az Istennel való kiengesztelődés s a lelki Isten - gyermekség
elnyerésének, a megigazulásnak az öröme egy költemény-
ben együtt itt található meg páratlan költői kifejezéssel és
igaz őszinteséggel a 2. - 3. évezred fordulóján.

A költeményben megénekelt bűnbánó imádság különle-
gesen értékes teológiai igazságai: senkit sem okol és senkit
sem hibáztat szomorú sorsáért, megkevesébbé átkozza rossza-
karóit vagy üldözőit, mint néhány ószövetségi zsoltár még
teszi sokkal később is,

világosan megnevezi az Ártót, a rontás sátáni ha-
talmát, mely befészkelheti magát a lélekbe,
meghirdeti a minden emberre kiterjedő eredeti bűn
tényét,

Istennek tulajdonítja, hogy bűneit igazán felisme-
ri, tanítja, hogy Isten örül a megtérő bűnösnek és nem kény-
szeredetten hajlik a bűnbocsánatra,

hiszi, hogy Isten üzte ki "testéből az Ártót," a ke-
gyelem állapota kiüzte a bűnt,

az Istennel való kiengesztelődés a lélcnek örömet
okoz, a kint örömré fordítja, megmenti a lelket és visszaad-
ja ártatlanságát,

Isten őrző és védelmező angyalokat állít az ember
mellé.

Ez az utóbbi adat különösen értékes, mert a fordító itt
az Oltalmazó és Védელmező szavakat használja maga is és
nem "istenség"-et. Vagyis Istentől rendelt jó szellemekről,
angyalokról van szó.

BŰNBÁNATI ZSOLTÁR AZ ISMERETLEN ISTENHEZ

Nyugodjék meg hát tomboló szíved, Uram!

Nyugodjék meg hát az Isten,

akit nem ismerek!

Nyugodjék meg hát az isteni nő,

akit nem ismerek!

Nyugodjék meg hát az Isten,

akit ismerek, vagy nem ismerek!

Nyugodjék meg hát az isteni nő,

akit ismerek, vagy nem ismerek!

Nyugodjék meg hát az Istenem szíve!

Nyugodjék meg hát az isteni nőm szíve!

Nyugodjék meg hát Istenem és isteni nőm szíve!

Nyugodjék meg hát az Isten,

aki rém haragszik!

Nyugodjék meg hát az isteni nő,

aki rém haragszik!

Nem ismerem a vétket, amit vétkeztem.

Nem ismerem a hibát, amit hibáztam.

Rossz néven tőlem Istenem ne vegye!

Rossz néven tőlem isteni nőm ne vegye!

Rossz néven tőlem az Isten,

akit nem ismerek, vagy ismerek, ne vegye!

Rossz néven tőlem az isteni nő,

akit nem ismerek, vagy ismerek, ne vegye!

Nem ettem tiszta ételt,

nem ittam tiszta italt;

olyat ettem, nem készakarva,

ami Istennek iszonyat,

olyat ittam, nem készakarva,

ami Istennek utálat.

Uram, sok az én vétkem,

nagyok az én bűneim!

Istenem, sok az én vétkem,

nagyok az én bűneim!

Isteni nőm, sok az én vétkem,

nagyok az én bűneim!

Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
sok az én vétkem, nagyok az én bűneim!
Isteni nőm, akit ismerek, vagy nem ismerek,
sok az én vétkem, nagyok az én bűneim!

Nem ismerem a vétket, amit vétkeztem.
Nem ismerem a hibát, amit hibáztam.
Nem akartam az iszonyatot, amit megeltem.
Nem akartam az utálatot, amit megittam.

Reám tekintett az Úr szívének havagjában;
ellenem támadott az Isten szívének gerjedezésében.
Bosszúból beteggé tett az isteni nő.
Az Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
súlyosan reám dőlt,
az isteni nő, akit ismerek, vagy nem ismerek,
fájdalmat okozott nekem.
Senki sem fogott kézen,
hiába kiáltottam;
senki sem lépett mellém,
hiába sirtam!
Jajgattam, sikoltottam,
de senki sem hallotta;
legyőzötve, fájással tele,
jól se merek nézni többé!

Könyörgő szóval kiáltok magasságos Istenhez,
könyörgő szókkal illetem kegyes isteni nőm lábait.
Az Istent, akit ismerek, vagy nem ismerek,
esengéssel szólítom,
az isteni nőt, akit ismerek, vagy nem ismerek,
bűnbánattal kiáltom.
Tekints reám, Uram,
és teljesítsd kérésemet!
Tekints reám Urnőm,
és hallgasd meg könyörgésemet!
Tekints reám,
Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
tekints reám és hallgasd meg imáimat!

Én Istenem, meddig büntetsz még?
Én isteni nőm, meddig gyötörsz még?
Te Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
cállapítsd le már szívedet!
Te isteni nő, akit ismerek, vagy nem ismerek,
szüntesd meg már haragodat!

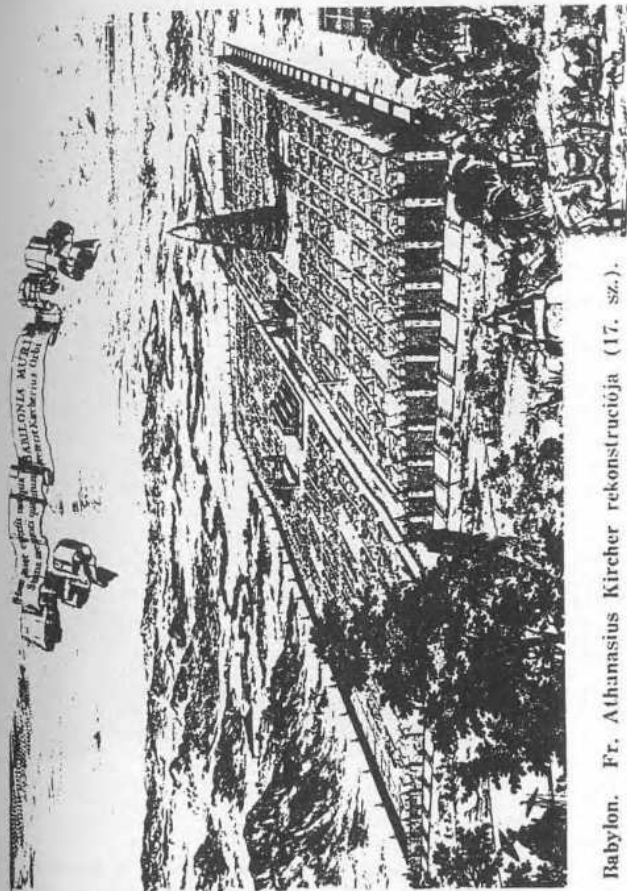
Az ember süket és tudatlan.
Az ember, bárminek nevezzék —
Ó, Uram, mit tudhat az ember?
Rosszat is jót is cselekedhet;
de bármit tesz, mégis tudatlan.
Istenem, szolgálóidat ne sújtsd le!
Ingovány vízébe zuhantam,
merülök, süllyedek, — kezedet nyújtsd ki értem!
A rosszat, amit tettem, jóra változtasd!
Szórd a szélbe bűneimet!
Vétkeimet szennyes ruhaként húzd le rólam!

Istenem, még ha hétszer hét bünt követtem is el,
töröld el bűneimet!
Isteni nőm, még ha hétszer hét bünt követtem is el,
töröld el bűneimet!
Isten, akit ismerek, vagy nem ismerek,
még ha hétszer hét bünt követtem is el,
töröld el bűneimet!
Isteni nő, akit ismerek, vagy nem ismerek,
még ha hétszer hét bünt követtem is el,
töröld el bűneimet!
Töröld el bűneimet, s én hálálkodva magasztallak!
Szülő anyám szívéhez hasonlóan,
nemző atyám szívéhez hasonlóan,
nyugodjék meg hát tomboló szíved, Uram!

(Gilgames 214-217, Bűnbánó zsoltár
valamennyi Istenhez.)

A szöveg eredetije sumér-akkád kétnyelvű szöveg, Assur-
ban-apli könyvtárából, sokkal ősbibb időkre visszanyúló ha-
gyomány alapján, amit a sumér-nyelvű változat jól mutat.

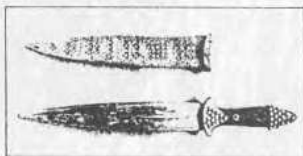
A zsoltár eredeti gondolata "az ismeretlen Isten." A szerző megérzi, hogy a különféle nevekkal illetett Isten igazi megnevezése még előtte ismeretlen, de olyannak kell lennie, aki "atyám szívéhez hasonlóan" nyugodjék meg és hajoljon le bűneit megvalló gyermekéhez. Az a név, amit az ószövetségi könyvek is csak ritkán, példálózva mernek kiejteni és csak Jézus hirdet meg alapvető kinyilatkoztatásként, hogy az Isten: Atya, az kiszakad a sumér imádkozó ajkán kegyelemmel támogatott könyörgése végén.

Babylon. Fr. Athanasius Kircher rekonstrukciója (17. sz.).

Meskalamdug színarany sisakja
Urból. Kr.e. 2.600. Irak Muzeum.

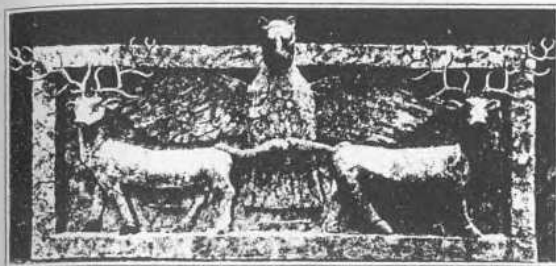
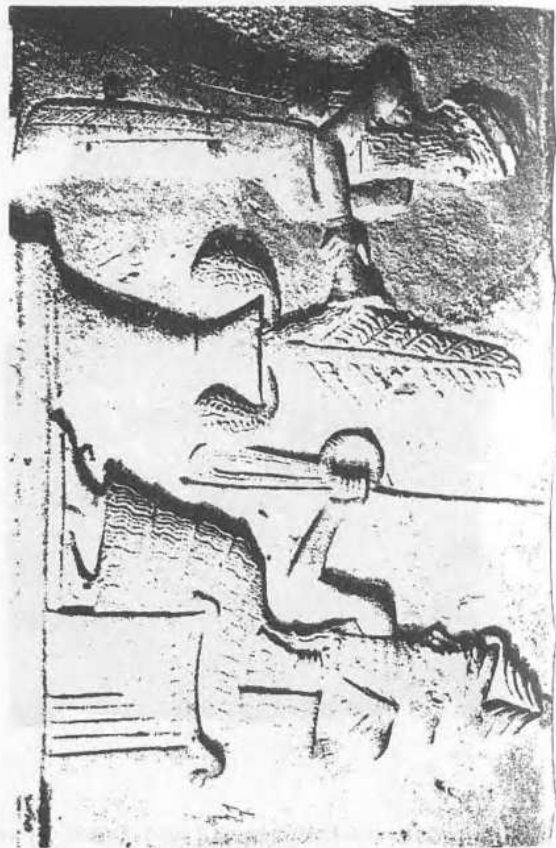

Tör Urból

Vadászoszlop Urukól. Kb. Kr.e. 3.2000. Gránit 78 cm.
Az ősi sumér szobrászat ritka emléke. Irak Muzeum.

Ur - Nammu az élelával

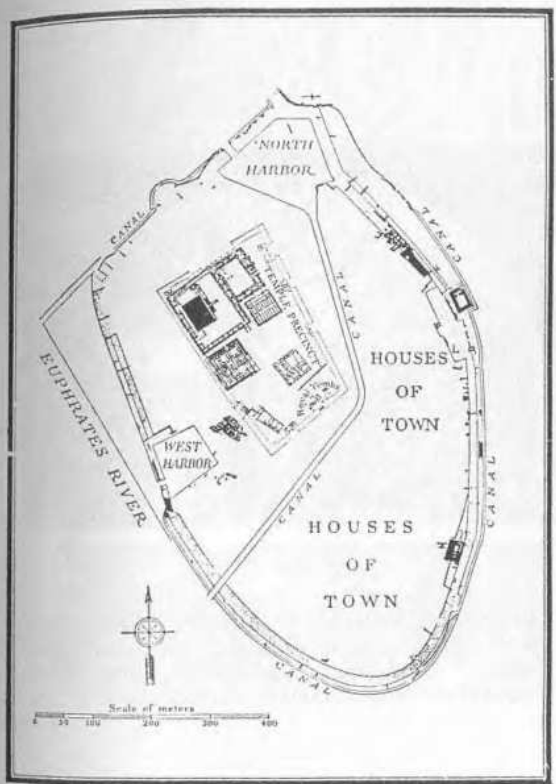
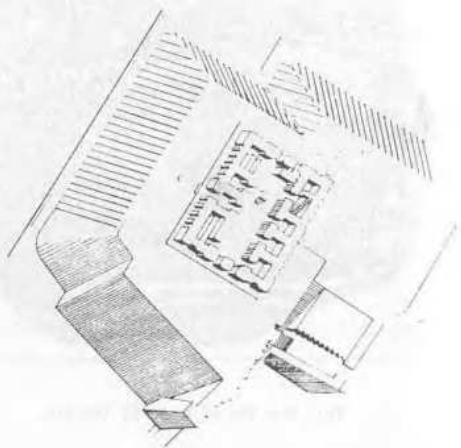

Indugud dombormű Obeidből. 2.600 - 2.100. Rézdomborítás fa-alapozáson. 238 cm. széles. Oroszlánfejű sas védőangyal jelzi az állatok és madarak urát. Valószínűleg a templomkapu felett állt.

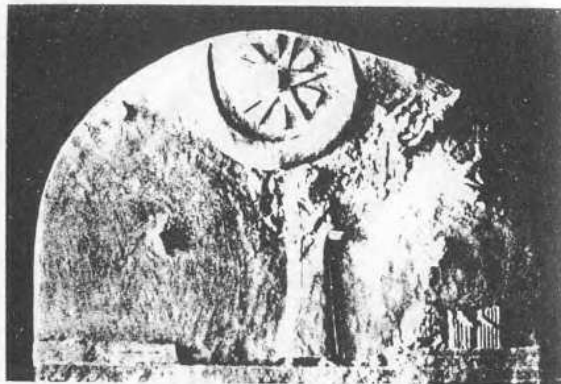

Ibi - Sin fogadja Enlil papját.

Eridu templomának helyreállított képe. Itt találták a legelsőbb szentélyt.

UR város alaprajza. Woolley rajza után.

Ur - Nammu sumér király szelájának felső harmada. Kr.e. 22. századból. University Muzeum, Philadelphia. A Hatágú csillag első ismert használata napábrázolásként Ábrahám szülővárosából Urból.

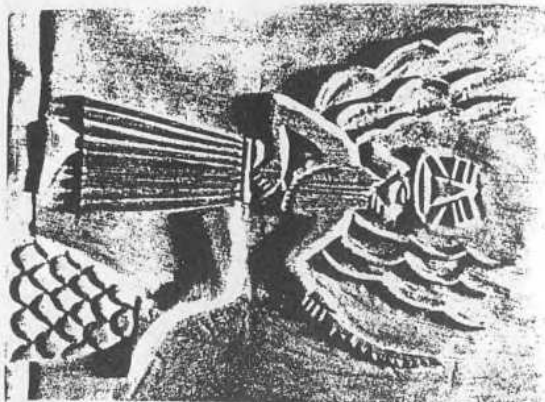
Peaséthenger lenyomatok Urukából. 1. évezred, Irak Muzeum.
 a) egy templom falai előtt állatok és mesebeli szörnyek
 b) Isten mindent látó szeme
 c) Aldozók viszik adományait egy szentélyhez földön, vízen
 d) Állatok a szent nyájból. Három állat fakunyhóból jön ki

Imádkozók. Kr.e. 2.700 - 2.600. 72, 59 cm. Serleget tartanak kezükben, a legmagasabb talpazatán Imdugud dombormű látható. Irak Múzeum.

Váza Urukból. Kr.e. 3.2000 - 3.000. Alabástrom, 92 cm. Az áldozati ajándékok telenete. Legalul életfa ábrázolások.

X. Példabeszédek

*Kevés szóval élj: ne fecsegj összevissza!
Részrehajló embertől sose kérj tanácsot!
Nem érsz célt, ha ügyedet kicsinyíted!*

*Ha bölcs vagy, ésszel élj, jól sáfárkodj a szóval,
okkal nyisd föl a száad, óvatosan beszélj —
igédidet úgy mérd, mint drágaköveket,
melyeknek értéket épp ritkaságuk dá!*

*Sértőt, gyalázkodót messzire elkerülj,
s magad se szólj soha félvállról senkihez!*

Maga fejére hoz az szegyent, aki sokat fecseg!

*Perlekedők közé soha ne vegyülj,
környékét is kerülj el a veszekedésnek!
civódásukban bírjukká tesznek,
viszályukban tanúként megidéznek!*

*Tanúként cipelnek perükbe,
bár semmi közöd az egészhez!*

Veszekedéstől úgy félj, mint a tüztől!

*Ha te veszekedel, oltsd el haragodat;
veszekedés a jog megtiprója;
védősánc — de olyan, amely az ellenség gyöngéjét keriti körül:
csak aki lerombolja, gondol a barát dolgával!*

Ne tégy rosszat ellenségeiddel!

Rossz tett helyébe jót cselekedjél!

Ellenséged iránt irgalmas légy!

Igazságos légy még azok iránt is,
akik bántanak és szorongatnak!

Am hadd örvendjenek csak fölötte azon,
hogy te a rosszat jóval fizetted vissza!

Soha se járj a rosszak tanácsán!

Halld meg a szíved sügársait:
gőgösen fölöttük állván, őket meg ne vessed, —
ott fönn az Isten, Isteniük haragszik,
Samas haragszik — bízd csak rá a bosszút!

Kenyeret szelj az éhezőnek,
lort tölts a szomjúhozónak,
a szűkölködőt fölruházzad,
tiszteld az alamizsna-kérőt —
ott fönn az Isten, Istene örvend,
Samas örvend — jóval fizet a jóért!

Segíts a segítséget-kérőn,
tégy jót mindig-örökké!

Szolgádat túlságosan meg ne terheld!
Feleségül örömlányt el ne végy —
ezer száma volt szeretője;
papnőt se végy —
Istenére ügyel csak;
szajhát se —
bárkiivel bujálkodik;
mindezek csupán bajt hoznak fejedre!

Veszekedés közben megátkoz,
alázat szívében nem lakozik.
Veszélybe jutott a házad,
mutass ajtót a baj-hozónak —
fülével úgysis kifelé figyel,
az idegenek lépteit lesi!

Mocskos beszéddel szájadat meg ne fertőzd:

tiszta legyen szavad, gondolatod!

Gonoszat ne szólj soha senkiről:
csak szépet és jót, bárki kérdez is!

Aki mocskosan beszél, gonoszat szól,
a bosszúálló Samas annak fejére hág!

Nyelvedre bóklyót rakj, szádra lakatot tégy:
a felvobogó szókat tanul meg visszafogni!
Sok hirtelen beszédet örömet visszaszívnál —
csakhogy lyukas diót ér a kései okosság!

(Agyagtáblák 116 - 118, Um - Napisti tanácsaiból.)

Régi példaszó mondja:
Neked is át kell menned az alvilág folyóján.

Mikor a fazekas kutyája az égetőkemencébe szabadult,
mind megugatta az edényeket.

Félrelépett asszony szavát
félje a törvény kapujában hallja meg.

Hogy nyugodt alvásod legyen,
pontosan végezd a dolgodat!

Cifrán öltözik, a köszöntést se fogadja —
nagyon jól mehet a sora!

Az erős munkája bérét,
a gyenge gyermekei árát eszi meg.

Köböl és szurokból épített házban ülök:
s egyszerre csak marék agyag hull a fejemre.

Elmégy és elveszed az ellenség földjét —
eljön az ellenség és elveszi a te földedet.

A szamár önmaga alól eszi az almot.

Akit szeretsz,
annak igáját is húzod.

Gyürközz neki —
Isten is megsegít.

Ha rosszat teszel barátoddal,
mit cselekszel majd ellenségeddel?

Nem dárda, nem fal, nem zár, nem vagyon —
csak Isten óv meg a veszedelemtől.

Az okos egyszerű vászonnal fõdi be magát,
az ostoba pompázó köpenybe öltözik.

Halálos beteg vagyok: "Mindent fölélek!"
Meggyógyultam: "Takarékoskodom újra!"

A legmagasabb fal se tartóztatja fel
az éhes gyomor vakmerését!

Nép kirdly nélkül:
nyáj pásztor nélkül.

Legyen urad, legyen királyod —
de a fõnöködtõl féljél!

Elhagyta a várost,
hogy meglekintse az országot.

Szavam megkülönböztet az emberektõl —
szavam az emberek közé sorol.

Ember — az Isten árnyéka.
Szolga — az ember árnyéka.
De a király az Isten tüköre!

Ragyogó arccal jární-kelni,
vagy épp borús homlokkal, magunkba süppedten kóborolni —
nem emberi, méltatlan hozzánk!

A barátság fölbomlik,
az üzlet örökre szól.

(Agyagtáblák 124-126.)

Bénák városában a sánta: futár.

Amit titkon vallanak meg,
azt könnyörületből selejtsd el.

Túl magasra fészkel: nem tud lejönni,
túl alacsonyra fészkel: nem tud felszállni.

A szegény szavát nem fogadják el.

A szegénynek a kölcsön orrát csavarja.

A vándorlás erõt gerjeszt a szegénységben; aki vándorolni tud,
erõssé válik, többre viszi az életben, mint aki egyhelyben ül.

A szegénynek csak aprópénze van.

Tanuló vagy és neved sem tudod? Üsd arcul magad.

Ha az írtnoknak szájával együtt mozog a keze, akkor igazán írtnok.

Írtnok kéz nélkül: énekes torok nélkül.

Írtnok vagy ugyan felülrõl, de nem vagy ember alulról.

Ha az írtnok nem ismeri a sumér nyelvet, miféle írtnok?

A kis írtnok (a tanuló), ha kenyérrel tömni meg a gyomrát, a
tanulásra nem igen figyel.

Inas ugyan, de tud sumérül!

A rókának viczorog a foga — ám reszket a feje.

Az ökör hosszú életű: örökké hever.

Az ökör a földet rúgta-kaparta: por szóródott a szemébe.

Űri módon építkezel: szolgaként élsz, szolga módon építkezel: úrként élsz.

Kezet tégy kéz mellé, s fölépül a házad; gyomrot tégy gyomor mellé, s elpusztul a házad.

Amelyik házban sok derék gyerek van, sosem hull ki a kapa s a kosár.

A házhoz üres telek is tartozzék, a szántóhoz szérű is tartozzék.

Vita a tudóstársak, pletyka a papok között keletkezik.

A bolhához úgy közeledik, mint az oroszlán; de ha munkát rónak ki rá, úgy surran el, mint az egér.

Ha tudsz valamit, miért rejtegetned?

Fog még marni becézett ebed.

Nagyraldó szíu nem gondol a pénzzel.

Megfogták mások a kígyót, s ő elmondta a ráolvasdát.

Mint az ökör, te sem tudsz megfordulni.

Akit gúzsba kötnek, olyan mint a párduc: ha közelednek hozzá, harap.

Ökör, úgy jársz-kelsz az utcán, mintha te lennél a felügyelő.

Büszkén mondja a szuka: akár sötét kölykeim vannak, akár világos kölykeim vannak, szeretem gyermekeimet.

(Komoróczy 307-312, A tábla házának gyűjteményeiből.)

XI. Sirató énekek

RÉSZLET A SIRATÓBÓL UR VÁROSÁ FELETT

... E napon a városban a fény kihunyt, romokban a város,
Ó, Isten Atya, romokban hever a város, ... — jajgat a nép,
e napon az országban a fény kihunyt, ... — jajgat a nép,
a szemétdombot népe tölti meg, kidobott cserép nincsen rajta,
falain rések látonganak, ... — jajgat a nép,
tágas kapuiban, hol ki-be sétáltak, hullák hevernek,
terein, hol ünnepet tartottak, tetemek szerteszt.
utcáin, hol fel-alá jártak, hullák hevernek,
az Ország ünnepének színhelyén tetemek halmái.
omlik az Ország vére, mint réz, mint ón a kohógödörben,
solyvak szét a hullák, mint juhaggyú a napon,
akit sejsze ütött le, a férfit nem fedi sisakja,
szájjal a porba bukott, mint gazella a kerítőhálóban,
akit nyiluessző talált el, a férfit nem takarja pajzsa.
véreben fekszik, mint a földön, mikor megszülte anyja,
akire huzogány csapott, a férfit nem borítja köpenye,
nem iltak szesz, és mégis tántorognak a férfiak,
aki a segyverek elé kiállt,
azt a segyver verte le ... — jajgat a nép,
aki a segyverek elől megfutott,
azt a vihar döntötte le, ... — jajgat a nép,
Ur városában éhen pusztult a gyenge, az erős,
az anyóka, az apóka a házból ki se lépett, rájuk talált a tűz,
a gyermekeket anyja öléből halként sodorta el a víz,
a dajkák erős emléje elazott,
az Ország esze eloszlott, ... — jajgat a nép,
az Ország elméje megbomlott, ... — jajgat a nép,
anya a gyermekéről leveszi a szemét, ... — jajgat a nép,
apja a gyermekéről elfordítja szemét, ... — jajgat a nép,
a városban az asszony magára hagyva, a gyermek magára hagy-
va, a tulajdon szétszóródva,
a feketé fejűek elkergetve a földről, melyre fejüket lehajtották,
Űrnője, mint riasztott madár, városából elrepült,
Ningal, mint riasztott madár, városából elrepült,

az Ország összegyűjtött kincsébe tolvajkéz markol,
az Ország tele magtárra tűz lobban...

(Komoróczy 266 - 67.)

A teljes Sirató 11 szakaszra (kirugu) oszlik. Ez a rész a feldúlt város leírását tartalmazza. A teljes 435 soros ének közben liturgikus leborulások és litániaszerű könyörgések szerepelnek. A bevezető panasz és Ningal beszédei emesal tájszólásban íródtak, a többi, a fő- vagyis emeku nyelvjárásban.

Igen sok vonást figyelhetünk meg benne, mely a mi ősi siratóénekeinkben is megtalálható. A fémművesség elterjedtségének magas fokát tanúsítja a kohógödör-hasonlat, míg a szülőanya példája a XIII. századi inkvizíció jegyzőkönyvek adatával egyezik. A vallomások szerint a szülőanyához hívott mágusok az anyát a küszöbre helyezik el, hogy az új élet az ajtón érkezzék meg imádság kíséretében. Ningal szó szerint Nagyasszony (Nagy-Néne) és a nevet a fordító most nem "istennő"-vel adja vissza, hanem Úrnővel, ami más hasonló helyeken szintén alkalmazható! A városoknak védőasszonyaik, úrnők, patrónaik voltak Sumérban az Országban. Ningal egyébként Hold-tündér, a Holddal különös kapcsolatban álló szellem.

A költemény keletkezésére utalva ezt írja Falkenstein és Soden (1953 : 377): "Ennél az éneknel is megvan a bizonyosságunk, hogy egy történeti esemény adott alkalmat a Siratóra. Subariak és elamiták is említve vannak a földülők között. A szöveget azonban csak akkor alkalmazhatjuk Urra Ibiszin alatt, ha a bevezetés egy későbbi hozzátoldás volna, mert abban Iszinnek, a győzelmes ellenfél fővárosának a székhelye lerombolásáról is szól a panaszkodás."

Nézzük most ennek a résznek a szöveg- ill. fordítás változatát, amint azt Zamarovszky (1966: 266 - 67) adja:

"Akkor elvitték a jó szelet a városból, és a város rommá lett — ó, jaj, Nannar atya! —, a várost rommá változtatták, a nép sír. Akkor a jó szelet elhajtották az országból: a nép sír. Falába réceket ütöttek: a nép jajveszékell!

A díszes kapuban, amelyen át emberek jártak,

holttestek fekszenek. A tágas utcákon, amelyeken ünnepélyeket tartottak, meggyilkoltak fekszenek. A tereken, amelyeken az állami ünnepeket ünnepelték, a hullák tömegével hevernek. A vér úgy szívódik fel a földre, mint a bronz és ólom ömlik az olvasztókemencébe, a hullák birkafaggyú módjára oszlanak a napon...

A baltával leölt Urbeli emberek fején nincs sisak; mint a dárddával elejtett gazella, úgy túrják szájukkal a port. Lándzsával átszúrt emberek fekszenek bekötetlen sebekkel. Doronggal agyonvert emberek fekszenek födetlen fővel. Ahol asszonyaik, gyermekeket szültek, ott fetrengnek saját vérükben...

Az erős és a gyenge egyaránt az éhségtől pusztul el Urban. Az idős férfiak és idős asszonyok, kik házaikat nem hagyták el, ott égtek el a tűzben. A csecsemőket, akik anyjuk ölében feküdtek, a víz vitte el, mint a halakat. A fiatal férfiakat és nőket, azok fiait és szolgálait kötéllel megkötözték és elhurcolták...

Eltűnt az állami bíróság: a nép sír. Az államtanácsot elnyelte a mocsár: a nép sír. Az anya elhagyta leányát, a fiút elválasztották atyjától: a nép jajveszékell!

A fekete fejűeket kihajtották szülőhelyeikről!

Asszonyuk fölriasztott madár módjára elhagyta városát!

Ó, Nannar atya, Ur megsemmisült, népe szétszórva!"

PANASZOS ÉNEK ENLILHEZ

NEMZETI SZERENCSETLENSÉG IDEJÉN

Fájdalmasan bög az Ur karámja,
az országok Urának, a hatalmasnak karámja
fájdalmasan jajgat,
az Országok Urának, a Hatalmasnak, Mindenhatónak
karámja
fájdalmasan bög és jajgat,
az országok Urának, a Hatalmasnak, Mindenható szava

szilárdan megáll,
nem fordulhat ember Enlil parancsa ellen,
nem fordulhat,
hatalmas és másíthatatlan Enlil parancsa,
mint a hegység!

Enlil Urunk hálót vetett ki —
hálója az ellenség hálója volt!
Enlil Urunk kiáltott —
kiáltása az ellenség kiáltása volt!
Enlil Urunk fölzavarta a vizeket
és a halak megfulladtak!
Enlil Urunk fölkavarta a felhőket
és a madarak aláhullottak!

Országunk Ura, Enlil,
mikor nyugoszik már meg haragos szived?
Országunk Ura, Enlil,
mikor sárad már el haragos tekinteted?
Meddig takarod még sejedet köntösöddel,
meddig akarsz még haragudni?
Meddig rejtetted még sejedet öledbe,
meddig akarsz még haragudni?
Meddig zárod el bensődet lidaként,
meddig akarsz még haragudni?
Meddig dugod süledbe ujjadat,
meddig akarsz még haragudni?
Földre szóvattunk, Enlil atyánk,
földre szóvattunk.
Földre szóvattunk, Enlil Urunk,
személdombra vettünk!

Vemhét a kecske és a juh elvetéli,
mert megelleni nem akarja!
Magzatát az asszony vízbefojtja,
mert fölnevelni nem akarja!

[Ó, a te hü városod!
Enlil atyánk,
mi lett (Babilonból?)

Az apa megtagadja bajbajutott fiát,
a fiú megtagadja bajbajutott apját.]
az elesett hős árvái utcára kerülnek!
Sem az égen, sem a földön —
sehol sem látszik semmi jény.

Enlil Atyánk!
Urunk, te tudod, a Nap sem olyan, mint máskor —
jénytelenül, vakon gördül országunk felett!
Urunk, te tudod: a Hold sem olyan, mint máskor —
jénytelenül, megfogyatkozva gördül országunk felett!
Országunk Ura, te tudod:
Napod és Holdad fölkeltekben is, nyugtukban is
megdültoztak
s nem olyanok, mint máskor, nem olyanok!

Enlil Úr,
te megérleled az embereket, a belül-lévőket —
megérleled és megöled őket!
Enlil Úr,
te megérleled az embereket, a kívül-lévőket —
megérleled és megöled őket!
Enlil Úr,
te megérleled a völgyeket, megtöltöd virággal —
megérleled és elhervasztod őket!
Enlil Úr,
te megérleled a kincseskamrákat, megtöltöd kincsekkel —
megérleled és elpusztítod őket!

Enlil atyánk, mátkád, Ninlil,
hadd lágyítaná meg kérésével szivedet!
Enlil atyánk,
mátkád, Ninlil, Nippur város úrasszonya,
hadd lágyítaná meg kérésével szivedet!
Enlil atyánk,
szeretett fiad, Nannar, az ég hercege,
hadd lágyítaná meg kérésével szivedet!
Enlil atyánk,
szeretett leányod, (Istár), az ég királynője,
hadd lágyítaná meg kérésével szivedet!

Enlil atyánk,
 ég és föld minden szentei
 hadd lágyitanák meg kérésükkel szívedet!
 "Ne vedd el városodat!" mondanák neked,
 hogy kérésükkel szívedet meglágyítsák.
 "Ne vedd el Nippurt és Ékurt!" — mondanák neked,
 "Ne vedd el Enamtila alapzatát!" — mondanák neked,
 "Ne vedd el városodat!" — mondanák neked,
 hogy kérésükkel szívedet meglágyítsák.
 "Te vagy az ő uruk!" — mondanák neked,
 "Te vagy az ő pásztoruk!" — mondanák neked,
 "Könyörülj meg végre városodon!" — mondanák neked,
 hogy kérésükkel szívedet meglágyítsák.

(Agyagtáblák 51-53.)

Az ének sumér eredetű, ránk kétnyelvüként (sumér-akkád) maradt a szöveg. Egyes betoldások sőt szövegváltoztatások ezért érthetők. Hálás feladat lesz itt is az eredeti sumér szöveg helyreállítás. Addig is zárójelbe tettük a valószínű betoldást. Az "isten" elnevezéssel kapcsolatban a Bevezetésben mondtak szerint kerestük ki a legmegfelelőbbnek látszó szinonimát, ugyanígy jártunk el az "istennő" kifejezéssel kapcsolatban is. Ezeket kívül csak néhány helyesírási ill. kifejezési változtatást tettünk a megjelölt forrásokból merített szövegeken itt is és egyebütt is.

Ennek az éneknek forrásmunkája megjegyzi: "Ó, a Te hű városod... — ez és a következő öt sor nincs az eredetiben; a fordító költői invenciója." (194. l.).

Itt is sok részletreminő hasonlóság, gondolatpárhuzam található Jeremiás siralmaival.

SIRATÓ IBBI-SZUEN FELETT

Hogy az időt kifordítsa, hogy a mértéket megmásítsa:
 a gonosz vihar, mint az orkán, mindent elemészt.

Hogy Sumer rendjét följorgassa,
 hogy a kegyes hatalmat félrelökje,
 hogy a városokat dülje, hogy a házakat dülje,

hogy a karámokat dülje, hogy az aklokat elsodorja,
 hogy a karámokban marhák ne álljanak,
 hogy az aklokban juhok össze ne álljanak,
 hogy a csatornák büdös vizet sodorjanak,
 hogy a jó szántók gyomot neveljenek,
 hogy a mezők a kín süvét sarjasszák,
 hogy anya a gyermekét ne gondozza,
 hogy apa a hitvesét ne becézze,
 hogy az ágyas ura ölen örömet ne találjon,
 hogy a gyermekek apjuk térdén ne nőjjenek,
 hogy a dajka a csecsemőt álmomba ne ringassa,
 hogy a királyság székhelye megváltozzék,
 hogy a méltányos ítélkezés megköztöztessék,
 hogy a királyság az Országból idegenbe vitessék,
 hogy az Ország idegemnek engedelmeskedjék,
 hogy An-Enlil szavára a mérték mássá váljék:
 azért, midőn An az országokra bődülten tekintett,
 midőn Enlil az idegen földre vetette tekintetét,
 midőn Ninru a teremtményeire ártó csomót kötött,
 midőn Enki az Idigina, a Buranunna folyását elterelte,
 akkor An-Enlil sorssá tették a sorsot:

hogy a nép ne hajlékában lakozzék,
 s idegen földre hurcolják őket,
 hogy Subur, Elam ellenséges lakói csapjanak le rájuk,
 hogy királya a palotából önként távozzék,
 hogy Ibbi-Szen Elam földjére kerüljön,
 hogy a hegység legbelsőjéig, Ansmig elkerüljön,
 hogy városába vissza se térjen,
 mint a madár, ha feldüliték fészékét, mint az idegen,
 hogy az Idigina, a Buranunna partján mérges fű nőjön,
 hogy az utakra láb ne lépjen,
 hogy karavánútra senki ne induljon,
 hogy a városok, emberek hajlékai, rommá romoljanak,
 hogy a fekete fejűek népe a lakóhelyén megölessék,
 hogy a jó szántókat ne kapálják,
 hogy a pásztor a mezőre juhait ne terelje,
 hogy a tehének a karámban vaját, tejet ne adjanak,
 hogy a tehenektől a fénylő karámban tej a sajtarokban
 ne gyűljék,
 hogy a köpülés vidám dala elhallgasson,

hogy a réten az aprójószág kivesszen,
hogy a nagyjószág ell hulljon,
hogy Szumugan négy lábú barma nyugvóhelyet ne találjon,
hogy a mocsárban a halak neve ismeretlen legyen,
hogy a nádás mérgezett fejű nádat teremjen,
hogy a kertek kiszáradjanak,
hogy az árkos kertek, új vesszők nélkül, kipusztuljanak:

An-Enlil, minden országok királya,
Sumér sorsául ezt rendelte.
Ki merné An szavát söljorgatni?
Ki merné Enlil szavát megtámadni?
Sumér fél, reszket a nép,
a városban a nép sírva sír,
imára emeli kezét...

(Komoróczy 264 - 66.)

Ez a sirató egy nagyobb mű részlete, mely a "Sirató Sumér és Ur felett" címet viselheti. Amint forrásunk magyarázószövege mondja: a sirató énekek egy része közvetlenül a pusztulás után keletkezett, néhányuk azonban valamivel később, az i. e. 20. sz. derekán, amikor az utódállamok már fontosnak tartották, hogy önmagukat a letűnt birodalom örökösének hirdessék. Az i. e. 20. sz. költészetében Sumér és Akkád — a III. uridinasztia birodalma — egysége soha sem hallott erővel hangzik. Mégis ez már nem a régi nemzeti dicsőség, hanem inkább egy közös műveltség és hagyomány dicsérete.

XII. A Bölcesek tanításai

- I. Jöjj hát, ó, bölcesek bölcse, hadd beszéljek veled,
lépj közelébb, hadd valljak neked gondjaimról!
Beszéletem ha meghallgattad,
gondjaimat ha elűzted,
keserű szívem megédesedik,
s én örökkön-örökké magasztallak és áldlak!
Mert van-e bölcesek között oly igen bölcs,
aki bölcsőbb volna nálad?
Mert van-e tiszteltek közt olyan igen nagyon tisztelt,
aki tiszteltebb volna nálad?
Van-e olyan tanácsadó, rajtad kívül van-e még egy,
kivel bímat megoszthatnám?
Balsorsom beteljesedett. Lélegzésem
akadozik, a szív nyomorúsága fullaszt.
Legkisebb fiú vagyok. Jó atyám
rég elhagyta már az élők világát.
Anyácskám, drága jó szülő-anyám is
a "visszatérés-nélküli-földre" költözött.
Atyám, anyácskám elment, itthagytott,
s én gondom-viselő nélkül maradtam.
- II. Megszomorítod lelkenet,
szegény, szegény barátom!
Miért is felhősödik el
ragyogó orcád, fénylő homlokod?
Rosszul gondolkodol,
kedves társam!
Éles ítéletedet
hibbantagytűhöz teszed hasonlatossá!
Nem-változó törvény ugyanis,
hogy atyáink a halál ösvényére lépjenek.
"Atkélnek a Hubur folyón" —
így tartja a régi szólásmondás.
Járj-kelj csak a világban,
nézz csak szét az emberek között:
szerethetik bár a szegényt is,
de vajon tisztelhetik-e úgy, mint a gazdagság márt?

*Az elhizottat, a tejben-vajban fürdőt, ha tisztelik is,
de vajon szerethetik -é?*

*Bizony mondom: aki az Isten kedvében jár,
az szerez védőszellemet,
aki az Istenanya előtt megalázkodik,
az dúskál a vagyonban.*

*III. Ó, barátom, csermely a szíved,
soha ki nem apad forrása;
vagy még inkább áradó tenger,
soha, soha sincs apadása!*

*Kérdést intéznék hozzád,
figyelj szavamra,
hajtsd hozzám füled,
halld meg, amit mondok!*

*Testem megrokkant,
lesodányodott.*

*erőm elgyöngült,
oda régi kedvem!*

*Hamvdba holt ereim tüze is,
derekam keménysége tovatűnt,
tiblábok, nem találok helyem,
árnyékommá lett a sóhajtozás.*

*Szántóföldem bár jó gabonát terem,
nem lakat jól a foszlósbélű kenyér,
gyümölcsösöm bár jó szőlőt terem,
nem oltja szomjamat a vízzel kevert bor.*

*Van-e boldogság? S van-e boldogságban - bizonyosság?
Kérlek, világosítsd meg elmém!*

*IV. Visszafojtom szavaimat,
ajkam zárát vonakodva nyitom ki.*

*Amit beszélsz,
fecsegéshez hasonlít.*

*Gondolataidat felkavarod,
összetöröd vized szép tiszta tükrét.*

*Nem-lohadó vágyakozásod,
meg-nem-szűnő óhajtozásod*

*a szélvédett öböl után, enyhet adó, árnyékos part után
imáid árán teljesül.*

Elfordul tőled az Istenanya?

*Hozzád hajlik újra, ha megköveted?
Kegyelme udvarán kívülrekedtél?*

*Befogad újra, ha megkéreled?
A könyörgőt, a buzgón leborulót,
ki benne igazság jelét imádja,
megsegíti az Istenanya mindenkor,
eldrasztja sokféle jóval.*

*V. Okulok szavadból, barátom,
bölcsséget tanulok tőled.*

*Igéid mélysége megrendít,
erősíti és nyugtatja szívemet.*

*Jőjj hát, hallgass meg, kérve-kérlek,
hadd soroljam el valahány keserőmet!*

*Gondolj csak a gyorslábú vadszamárra,
ahogy le s föl nyargal a pusztaán —*

*vágtatja közben az Isten neve,
vajon eszébe jut-e a Rohanónak?*

*És az ordító oroszlán,
bár a véres húst föl zabálja,*

*áldozik-e vajon belőle,
hogy engesztelje az Isten haragját?*

*Vagy a Szerencsés, a Föld Hörcsöge
gondol-e arra, míg vagyont gyűjt,*

*hogy színaranyban, színezüstben
lerója Mámának adóját?*

*s én nem áldoztam-e naponként?
Nem könyörgöttem Istenemhez?*

*Hányszor kiáltottam nagy fennszóval,
hányszor dicsértem az Isten nevét!*

*VI. Pálmasa vagy, kincset érsz,
ó, barátom!*

*Te minden bölcsséggel ékes,
arany-gyémánt ékszer, teljes Ragyogó te!*

*Megállasz rendületlenül, akár a föld —
ám az Isten szándéka változik.*

*Gondolj csak a gyorslábú vadszamárra,
ahogy le s föl nyargal a pusztaán —*

a gyorslábúnál még gyorsabb nyilvánsszó
a pusztaság rohanóját legyőzi!
Es az ordító oroszlánt,
a véres húst ha fölzabdálta,
várja legott a megásott verem,
és ő tárt sírjába belézuhan.
Vagy a Szerencsést, a Föld Hörcsögét,
míg vagyont gyűjt s nem gondol Mámira —
nem is a sorsra-rendelte napon,
sokkal előbb már, tűz hamvasztja el.
Miért vágyódnál járni útjukon,
ha már nekik is veszítüket okozta?
Szállj magadba inkább s keress az Isten
örökkévaló teljes bölcsességét!

VII. Északi szél az elméd, ó, barátom,
kedvező szél, kellemetes a népnek.
Megköszönve, köszönve köszönöm
a jó tanácsot, amit adtál!
Egyetlenegy szót, egyetlenegy hangot
mégis hadd szóljak meg előtted.
Aki sem Istent, sem embert nem ismer,
bizony, az jár a siker útján,
míg az Isten-magasztaló, ember-tisztelő
elszegényedik, megaláztatik.
Zsenge ifjúságom idejétől
az Isten parancsát követtem,
meghajtott fővel, sóhajtással
kutattam az Istenanyám szándékait.
Mégis, mi jutott osztályrészemül?
Igaponás csak és semmi más!
Szegénységgel vert meg az Isten,
mivel neki, úgy látszik egyre megy!
Feljebbvalóm hóbortos ember,
előljárom is félkegyelmű.
Magas polcra kerül a hitvány,
s én alávettem a porba.

VIII. Barátom! Tágas fülek embere, bölcs szóra figyelmes!
Még állj csak!

Helytelenül gondolkodol!
Illelenséget cselekszel!
Lázadsz az isteni rend ellen, sértegeted az Isten rendelését,
erre visz rá majd működése.
Tagadod az Istenanya kormányzását,
erre buzdít szívved haragos kedve.
De gondold meg, mily távoli az ég —
s még távolibb az Isten terve, gondja!
De gondold meg, mily végtelen a tenger —
s még végtelenebb az Istenanya hatalma!
Ha kedvük tartja,
igazságosak,
s módjukban-jogukban áll
nehézséget forralni is.

XIII. Ó, hadd rontsam le házamat,
veszítsem el vagyonomat,
Isten törvényeit hadd szegjem meg,
hadd hágjam át parancsait!
Levdgok egy szép hizott borjút,
s húsát megeszem mind egymagam!
Űtra kelek,
messzire megyek,
kutat ások, úgy bizony,
és vizét elfolyatom!
Kóborolok tolvajként, titkosan,
az utcákon, a tereken,
besurranok az őrizetlen házba,
s ami megtetszik, elviszem.
Éhesen föl-alá kószálok,
lesben állok a sarkokon,
sötétben véren szerzem meg a zsákmányt,
világosan elköldülöm!

XIV. Barátom, eszed tilosba tévedt!
Miért is tennél úgy, mint mindenki más?
Vágyaidat zabolázd meg erősen,
elméd kantárát fogd rövidre!

XVII. A kirdly fiát

fehér gyolcs fedí,
a koldust meg
fekete rongy borítja.
Bizony mondom, árpakenyéren él
a kincseskamrák őrizője,
bár sáraranyat méreget
és ezüstöt hordoz a vállán.
Lapulevél annak ebédje,
ki másnak ízes pecsenyét süt;
ám a nagyon beteg ura is
többször sovány falattal kell beérje.

XX. Józan eszed
ugyancsak elbolyongott,
megfontolárod
mértéket vesztelt.
Miért nézed le a törvényeket,
a szokásokat miért gúnyolod?
A gazdag süveget visel,
hogy cipelne hát fején kosarat?
Méltóságu súlyát hordja csupán.
Az, akit bölcsnek tartanak,
bár a gazdag után következik,
mégis tisztességet szenvedhet.
Töltsd be hát az Isten törvényét,
tartsd meg parancsait!

XXII. A csirkefogó — — — — —
akit földmagasztalsz,
kinek utcákon, tereken kódorgását dicséred —
a csirkefogó képét távoztsad el!
Istentelen, aki a másét
elkívánja, erővel elveszi;
az ilyen testét halálosztó fegyver
járja előbb-utóbb át.
Neked, ki most Isten nélkül élsz,
jut-e boldogság osztályrészedül?
Bizony, hogy nem! ki az Isten igáját vonja,
örül, dúskál, szerencsésen él.

Hívogasd hát az Isten jó szelét,
s amit vesztettél esztendőök során,
szempillantás alatt visszanyered!

XXIII. Keresztül-kasul jártam a világot,
sok mindent láttam, sok mindent hallottam.
Isten nem állja útját
a gonosznak!
Hajót von az apa,
parti kövek közt meg-megbollik,
míg a fiú bárszony-selyem párnákon
nyújtózik a hajóban.
Oreszlán-lépésekkel jár alá s föl
az idősebb, a rangosabb testvér;
öccsét még az is boldoggá teszi,
ha öszvért hajcsárolni selfogadják.
Bölényként megszegi busa fejét,
bódúlve öklel az elsőszülött,
a kisebbik fiú pedig
jámborul alamizsnát osztogat.
Gyarapított engem az érdem,
hogy Isten előtt meghajoltam?
még mélyebb sorba aláztam magam,
mint ahol tartok igazság szerint.
Aki magát meg nem alázza,
töredelmes szívemmel visszaél.

XXIV. Tiszteletes bölcs,
tudás kútfeje,
tested gonoszkodik,
gyalázod az Istent.
Mondottam már: az Isten szíve
mint a távoli ég;
a halandó ember előtt
megismerése rejtve marad.
Bár mindönket
Aruru keze gyúrt,
az előkelő születésű
különb a többinél.
Az alantas elsőszülött

fia is alacsony sorban él,
de kései sarjúk talán
kétszerannyira viszi majd.
Vagy két testvér közül az egyik
mérhetetlenül ostoba,
a másik meg érdemes, bátor,
ragyogó elméjű, bölcs férfi.
Ezért azt mondom: az Isten szándékát
bárhogy vizsgálja, meg nem érti ember!

XXV. Nyisd ki füled ajtaját,
figyelj szavamra,
oszd meg gondjaimat velem
uram, barátom!
Magasztalják annak nevét, szándékát,
aki a gyilkolást megtanulta,
de kígyót-békát kiáltanak arra,
aki bűn nélkül való tisztaszívű.
Törvénnyel igazolják a gazembert
megerősítik jogtalan jogdban,
de a törvénytisztelőt, jog-nem sértőt
igazában is háborgatják, üldözik.
A gazdag, noha vagyona temérdek,
új rablásokkal gyarapítja folyton,
de akinek nincs betevő falatja,
annak üres kamráját is kifosztják.
A hatalmasnak kést szánnak szívébe
háta mögött, szemtől-szembe dicsérik,
de a rosszra erőtlennel
nem is gondolnak, azt csak eltapossák.
Ímé, engem is, szegény elesettet
üldöz a gazdagság ura.

XXVI. Narru, az istenek királya,
az ember ura-teremtője,
a fejedelmi Zulummaru,
aki az agyagot kigyúrta,
s Mámi királyasszony anyánk,
aki emberré formált bennünket,
bizony, hízkelkedés, képmutatás

magját hintette szívéünkbe.
Hazugsággal s nem igazsággal
töltötték bennünket színiültig.
Ki ne dicsérné a gazdagokat,
jóságosoknak nevezve őket? —
"Ez a király?" "Sokáig éljen!",
mondják és máris hűvéül szegődnek.
Beccsapják, kirabolják, följelentik
az igazi embert, meghurcolják,
rágalmakat szórnak reá,
elvesztésére szövetkeznek.
Gonoszok véle gonoszokodván gonoszoknak,
védelmére kelni senki se mer,
megsemmisítik tüzzel-vassal, erővel-hatalommal,
mint a fényesen föllobogó lángot, kioltják!

XXVII. Beh kedvellek, ó, barátom, beh szeretlek,
mivel oly igen-nagyon érzed fájdalomaim súlyát!
Segíts rajtam! Mert hiszen jól tudom,
nagy sérelem ért engem életemben
Noha bölcs és alázatos szívű,
jóra termett és tiszta vagyok én,
soha, soha nem állott mellém senki,
segítséget, vigaszt sohase kaptam.
Most behúzott nyakkal koncorgok
vdrosom terein, utcáin,
fejem szomorúan lekökad,
tekintetem a földet söpri
Szavam régről nem hallatom,
elfojtom sóhajlásomat is,
imát se mondok, szolgálként lapulok
társaim gyülekezetében.
Segítsen hát meg, ha irgalmat ismer,
az én Istenem, hajoljon le hozzám,
gyógyítson hát meg, ha kegyelmet ismer,
az én Istenanyám, édesítsen magához!
Samas pedig, a népek pásztora,
Istenhez méltó módon pásztorkodjék!

(Agyagtáblák 133-144. Panaszok és nyugtatások — Theodicea).

Közvetlen forrásunk magyarázata szerint "a mű teljes szövege 27, egyenként 11 soros szakaszból áll; ennek jelenleg csaknem háromnegyed részét ismerjük. Egy-egy versszak mind a 11 sora ugyanazzal az ékírásos jellel kezdődik (akrosztikhon). A sorkezdő ékjelek az alábbi szöveget adják:

a-na-ku sa-ag-gi-il-ki- (i-ne-an)

-ub-bi-ib -ma-as-ma-su ka-ri-bu

sa i-li a u sar-ri, magyarul: "Én, Szaggil-kinam-ubbib, masmasu-pap, hódolója az Istennek és a királynak." A legrégebb akrosztikhonos versek Mezopotámiából származnak (eddig öt ilyen szöveget ismerünk). Az akrosztikhon szövege már ekkor is vagy a vers (hymnus) címettjének (valamelyik Istennek) magasztalását, vagy (és), a szerző nevét tartalmazta. Az akrosztikhont valószínűleg az újasszír korszak költői találták fel.

A mű tartalma, tárgya alapján — a külföldi szakirodalomban a theodicea elnevezést kapta. Az ószövetségi "Kóhelet" könyvével (prédikátor) állították párhuzamba; szemléletük valóban több ponton emlékeztet egymásra.

A fordításban a túlságosan töredékes sorokat és versszakokat mellőztük. A szakaszokat római számokkal jelöltük; a páratlan számú versszakokat a panaszos mondja."

A páros számú versszakokban a bölcs tanító, aki lehet, hogy pap, korának tudásanyagát és főként a tapasztalat általános tényeit állítja szembe a lázadó és néha kételkedést kifejező panaszkodóval. Ezen túlmenően azonban egész gondolatmenete jelenségek legvégső okaira mutat rá, és ezzel válik műve lényegében bölcséleti művé. Mikor Istenről, a végső érvről és okról beszél, a meggyőződés szilárd hangján szól s az a biztosság, mellyel "Isten ígájának" felvállalására biztat, még ha Isten szándékát nem is érti meg, nem lehet meg Isten kegyelmi segítsége nélkül. Mégis nem bölcseségével, nem is a száraz meggyőződéssel, hanem a XXVI. versszakban megnyilatkozó együttérzésével nyerte meg a párbeszéd végén barátját. A lázadó fiúból kiszakad a boldog fölismerés: "Beh kedvellek, ó, barátom, beh szeretlek, mivel oly igen-nagyon érzed fájdalmaim súlyát!" Az, aki abahagyta az imát keserűségében, most, hogy valaki mellé állott, ismét imádkozni kezd: "Segítsen hát meg, ha irgalmat ismer, az én Istenem, hajoljon le hozzám!" Ismét az

újszövetségi hang, a baráti sorsközösség vállalása nyitja meg a szemet és szívet az Isten jobb megismerése felé.

XIII. Egyiptom – Kisázsia

Szépén emelkedsz föl az ég látóhatárán, élő Nap,
aki kezdet óta élsz.

Te fölragyogsz a keleti látóhatáron, betöltötted az
egész földet a te szépségeddel.

Szép vagy, és ragyogó, fölemelkedsz az egész föld fölé.

Sugaraid átölelik az országokat teremtesed határáig.

Te, aki Ra vagy, te mindeneket teljesen leigazol,
mindenkit meghódoltatva szeretett fiadnak.

Távol vagy, de a sugaraid a földön vannak.

Az emberek arcán vagy és nem tudjuk a te jöveteleidet.

Amikor elpihensz nyugaton a látóhatár alatt,

A föld árnyékban van, ami a halál árnyékához hasonló.

Az ember alszik jól betakarva szobájában.

Egy szem sem látja benn a másikat.

Az alvóktól ellophatnák mindenüket, ami a fejük alá
van téve, anélkül, hogy észre vennék.

Minden oroslán előjön búvóhelyéről, és minden
vaddílat harapni készül.

Sötét van ... a föld csendben van.

Az, aki a létezőket alkotta, pihen látóhatárán.

Hajnalban újra fölragyogsz a szemhatáron, Te, nap,
megvilágosodol.

Nappal elüzdöd a sötétet, amikor kibocsátod sugaraidat.

A két birodalom ünnepre ébred, az emberek lábra állnak
te miattad.

Megmossák testüket, fölveszik ruhájukat, kitarják
karjukat, hogy hódoljanak fölkelted előtt.

Az egész föld végzi munkáját, minden háziállat örül
eleségének.

A fák és a vetemények zöldülnek és a madarak
kirepülnek fészükéből.

Kiterjesztik szárnyukat dicsérve lelkedet.

Minden kecske lábain ugrándozik.

Minden, ami repül és csapdossa szárnyát, él, amikor
fölragyogsz számukra.

A hajók versenyezve úsznak föl és le a folyón.

Minden út nyitva van, mert te meg-

A halak a folyóban ugrálnak arcod előtt.

Sugaraid lemennek a tenger fenekére.

Te kifejleszted a csírtát a nőkben és a me-
embereket alkotsz.

Oltalmazva az ifjút anyja méhében és megcsena-
dít, hogy ne sirjon.

Táplálsz a méhben, annak, amit teremtsz, lehelle-
adsz, mely élteti.

Amikor a gyermek elhagyja a méhet, az ő születése
napján

Te kinyitod az ő száját ... és te gondoskodsz szükség-
leteiről.

A csibe, amelyik a tojásban van, beszélsz a héjban,

Mert te adsz belsejébe lehelleget, hogy éltesd őt.

Te adtad neki a tojásban a képességet, hogy azt feltörje.

Kilép a tojásból, hogy kiáltson úgy, ahogyan tud és
amikor meg, a lábain jár.

Milyen számosak a te műveid, csodálatosak a mi
szemünknek.

Egyetlen Isten, te, akinek nincsen hasonmása,
te alkottad a földet szíved szerint.

Amikor te egyedül voltál...

Sugaraid táplálják a mezőket, te fölragyogsz s azok
élnek.

Te miattad sarjadnak; te teremtetted az évszakokat,

Hogy életben tartsd mindazt, amit teremtetél.

A telet, hogy felfrissítsd őket és a meleget...

Te alkottad messze az eget, hogy ott ragyogjon.

És nézzen mindent, amit te alkottál.

Te vagy egyedül, aki ragyogsz, az élő nap, a te külső
alakjaid alatt.

Amikor alig, hogy megjelenesz vagy amikor fényességed
teljében vagy,

Ha távol vagy, vagy közeledsz, te alkottad egyedüli
magad millió formáját.

A városokat és falvakat, a mezőket, az utakat és a
folyókat.

Minden szem téged lát előltük.

Amikor te a nappal napja vagy odafent...

A földi lények kezded alatt alakulnak, úgy, ahogyan akartad.

Felragyogsz, és azok élnek, lenyugszol, és azok meghalnak. Te, tenmagadtól van életed tartama, belőled él az ember. A szemek a te szépségeden vannak rajta, amíg el nem rejtőzöl.

És minden munka véget ér, amikor lepihensz nyugaton. . .

(Michaeli 99 - 103, Steinmann, Gilbert.)

Ez a himnusz IV. Aménophis vagy Akhénaton fáraó korából (Kr.e. 1300 körül) került elő a király vejének Tell-el-Amarnában, Egyiptom akkori fővárosában lévő sírjából (Michaeli).

A Nap itt nem egyszerűen mint egy bolygó a tisztelet tárgya, hanem mint a fény, a világosság és így az élet forrása. A tisztelet tehát efelé irányul, közvetve ahhoz "az ismeretlen istenhez," akitől a fény, a világosság és az élet ered. A költemény mindezt részletezi is.

A Nap, mint a fény forrása az őszövségi teremtéstörténet negyedik napján szerepel (Gen. I. 14, 19). A természettudományos magyarázat során rámutatunk arra, hogy a Nap ekkor válhatott láthatóvá a földről, melyet gőzök és gázok, füst és pára szinte áthatolhatatlanná tett a kívülről feléje sugárzó fénynek. A fény, a világosság azonban már az első teremtési nap fő tárgya, a teremtési mű legkezdeté (Gen. I. 3). Mint Isten kezeművének elseje tehát legfőképpen lehet tárgya a dicséretnek, mely kijár Istennek jótéteményei miatt. "Csodálatosak az Isten művei" — kiált fel sokszor a zsoltáros az elragadtatás hangján. (A 104. zsoltár részletezi is a fény és a világosság szépségét és áldásait.) Ez a most idézett mondat sem akar bálványimádás lenni, hanem a képes, költői beszéd megszemélyesítése. Ugyanezt a beszédet nem tagadhatjuk meg az ősi kultúrák költőitől sem, akik eléggé bebizonyították hozzáértésüket a költészet és a mindennapi beszéd stílusának terén.

Helyes irányból és helyes irányba ható sugallat vitte tehát az embert — már az Ábrahám előtti korban is, — a világosság és a fény isteni jelenségeinek csodálatára. Benne helyesen ismerte fel a legelső és legfőbb természeti isteni adományt az emberi élet számára. Az élő Nap, a fogyatkozás nélküli fénylő Nap, létének kezdete óta élő - nek nevezhető.

Mint a fénynek a forrása azonban valóban a teremtés első tényétől már "a kezdet óta élnek" nevezhető: a kezdet óta közvetíti a fényt, bármilyen halmozállapoton, atomfolyamaton, alakon ment is keresztül közben. A három ifjú dicséret éneke (Dan. 3. 57 - 88) ugyanilyen lelkesen szólítja fel a Napot a többi teremtménnyel Istenének, ősforrásának dicséretére. A 104. zsoltár sok részletet és kifejezést átvés az egyiptomi himnuszról, mely minden bizonnyal szintén régebbi keltű.

Figyelemre méltó a Nap egyik elnevezése: Ra, ami annyit tesz, mint ragyogás és így átvitt értelemben lett a Nap neve. Rendkívül eredeti, szinte újszövetségi gondolat, hogy az egyetlen Isten, akinek a Nap pompás megjelenési formája, megnyilvánulása, erejének szónál hangosabb kinyilatkoztatása, a földet "szíve szerint" alkotta. A költemény az Istent és az ő tulajdonságait műveiben szemléli, amint azok a Nap fényében megvilágosodnak, láthatókká válnak. Ezért az egyszerű szemlélő úgy szólhat róluk — ismét költői képpen —, hogy a Nap, a napfény teremt meg bizonyos értelemben őket, ő mutatja be őket annak, aki hálát mond értük.

A mű költői formájában is megelőzi a zsoltárokat. Uralkodó a két részes versszak és a gondolatrímus. Isten minden megnyilvánulása isteni, és isteniek a művei is. Az egész világot átfogó és a részleteit átfogóan bemutató leírás is Isten végtelenségét érzékelteti meg.

Az ősi Egyiptomban is, a legrégebbi halotti feliratok és temetési szertartások szerint, egyistenhit volt az uralkodó. A birodalmak kialakulása során azután az egy Isten a különböző isteni tulajdonságoknak megfelelően különböző neveket kapott, melyek egymás mellett fennmaradtak és tovább éltek (Drioton.) Így született meg a politeista látszat. Az ősi vallás egyszerű igazságainak ismerete később elhalványult, fel lazult és tévedésekkel keveredett. A központi hatalom hódításai során a meghódított népek istenfogalmi és ábrázolási mint különböző istenek kerültek be a birodalmi panteonba. Így a gyakorlatban, legtöbbször a politikai hatalom szolgálatára, a különböző névvel jelölt egy Istent a gyakorlatban hamarosan különböző nevű istenábrázolások és istenelnevezések sokisten-imádása szorította ki az elkorcsosult vallási tudatban.

"Az egész zsidó irodalomban — írja Breasted (1950:334)

— semmi sem hagyott olyan erős benyomást a nyugati műveltségre, mint a helyes életre intő figyelmeztetések, melyeket Salamon bölcs mondásainak nevezünk... Kik voltak ezek a "bölcsek," ezek az erkölcsstanítók...?" A szerző azután részletesen elemzi a Példabeszédek könyvének (Mislé) részleteit, melyekről már régebben ismert volt, hogy Egyiptomból eredtek. Ennek kapcsán kitér más nem-zsidó szerző művének az ószövetségi szentírásban található nyomaira is:

"Ma már minden jelentős kutató megegyezik abban, hogy ez a szakasz (Példab. XXII, 11 - XXIII, 11) legnagyobb részt szóról szóra Amenope bölcsességéből van átvéve. Más szavakkal: a zsidó szöveg az egyiptomból való csaknem szöveg-hű fordítás. Nyilvánvaló továbbá, hogy az Ószövetségnek más részei is, mint Numeri, Jób, Sámuel és Jeremiás könyvei, gondolatokat, képeket, erkölcsi szabályokat és ezenfelül még a részt vevő emberi jószág lelkületét is szintén egyiptomi forrásból vették át."

Már rámutattunk arra, hogy Salamon Mondásai külföldi elemeket foglalnak magukban, melyek eredetére a régi kiadók közbeszúrt címekkel utaltak. Agur, a bölcs férfi, akinek mondásai alkotják a 30. fejezetet és Lemuel király, aki az ő mondásait a 31. fejezetben anyjától tanulta, kétségtelenül nem volt zsidó. Azt a nemzetközi légkört, melyben Salamon Mondásai keletkeztek, a Királyok Könyve 4, 30 - 31 jellemzi: "bölcsebb volt minden embernél, bölcsebb, mint az ezrahita Etán, meg Hemán, Kálkol és Dorda, Máhol fiai s hírneve volt minden népnél, köröskörül."

Úgyhogy Salamon bölcsessége meghaladta az összes napkeletiek és egyiptomiak bölcsességét.

Mindezeknek a bölcseknek a nevei úgy jelzik őket, mint akik külföldiek a zsidó álláspontból nézve. Régóta ismert volt, hogy Salamon híres ítéllete keletindiai eredetű. A kutatás számára mégis mindeddig ismeretlen volt antik keleti szöveg egy nem palesztinai nyelven, melynek fordítása egy egész fejezet terjedelemben felvételt kapott az Ószövetségbe; íme néhány részlet Amenopé szövegéből:

Amenope szövege a British Muzeum papyrusán

*"Hajtsd füledet mondásaim meghallgatására,
Értesd meg őket szívedben,*

*Mert hasznos azokat befogadni szívedbe,
De jaj annak, aki ellenük cselekszik.*

(III. 9-12).

Jelentés adása végett annak, aki ezt küldte.

(I. 6).

*Ne mozdítsd el a határjeleket a földeken,
Ne légy sóvárgó sok föld után,
És ne lépd át az özegek határárt.*

(VII. 12-15).

*Ne fáraszd magad, hogy többet szerezz,
Ha szükségleted biztosítva van.
Ha neked gazdagságot rablással hoznak,
Nem fognak nálad maradni az éjszaka hosszat.
Amikor a reggel jön, már nincsenek többé a házában.
Szárnyat csináltak maguknak, mint a ludak,
És az égbe repültek.*

(IX. 14 - X. 5.)

*Fogadd lelkedbe ezt a harminc fejezetet,
Hogy azok megnyugásra és tanulásra legyenek.*

(XXVII. 7-8).

Példabeszédek könyve

*"Hajtsd füledet és hallgasd a bölcsek mondásait,
Vedd szívedre tanításomat,
Mert gyönyörűségedre lesz,
ha megőrzöd bensődben,
És kiárad majd ajkadra.*

(22, 17-18).

Hadd felelhess meg velük azoknak, kik téged küldöttek.

(22, 21).

*El ne mozdítsd a régi határt,
Melyet őseid megvontak.*

(22, 28).

*El ne mozdítsd a kiskoriák határkövét.
És be ne hatolj az árva földjére.*

(23, 10).

*Ne törd magadat a gazdagság után,
És mérsékelj élelmességedet.
Ne emeld szemedet oly javakra,
Melyek a tied nem lehetnek.
Mert azok szárnyra kapnak, mint a sas,
És az ég felé repülnek.*

(23, 4-5).

*Nemde harminc mondst írtam le számodra,
Megtörlődéssel és tudományjal,
Hogy tudodra adjam az igazságot és az igaz ígéket.*

(22, 20-21 a).

Amenope a bevezetésben műve egyik céljának említi, hogy adjon: "Tudományt, miképpen kelljen megfelelni annak, aki valakit küldött." Ugyanez a gondolat áll — mint láttuk — a 22, 21 - ben. Most a végén újra olvassuk egybe ezt a részt (22, 20-21) s íme előttünk áll Amenope gyűjteményének eredeti címe és a bevezetésben megadott célja.

Egyiptom hatóköre messze vidékre kiterjedt. A Ciprus szigetével szembeni kisázsiai parton Ras-samránál (kőmennyfok) feltárt település a 3. évezredbe nyúlik vissza és többször került egyiptomi hatás alá. Ezen az úton is bizonyítottan érte egyiptomi hatás a kanaánita népeket. A sokszoros ősi kultúrhatások értékes emlékeket őriztek meg számunkra. A Ras-samrai leletek egyik első kutatója és a feliratok elolvásója, Aistleitner József így ír ezzel kapcsolatban (1935: 97-103): "A sumér-akkád írással írt szövegek közül a legnagyobb érdeklődést az a hatkolumnás szöveg váltotta ki, amely a Har-ra-hubulum szöveg egyik részének, sumér szó-

jt nem akkád nyelvre fordítja, hanem egy eddig még eléggé nem ismert agglutináló nyelvre, amely valószínűen a Mezopotámia északnyugati részén ez idő tájt használatos mitanni nyelvvel azonos. Ezt a nyelvet az r.n. hurri nyelvcsoporthoz szokás számítani, amely ekkor Előázsiában eléggé nagy területen volt használatos. Említésével és nyelvével a Kis-Ázsia belsejéből származó boghazkőjii ékiratos táblákon találkozzunk, hatását a Tigristől keletre talált kerkuiki és nuzi táblák akkád nyelvezetén lehet megfigyelni (Némethy) és valószínű, hogy az Ószövetségből (pl. Deut. 2, 12, -22; Gen. 14, 6; 36, 20 stb.) Fdóm és Palesztina őslakói gyanánt ismert hóriták is idetartoznak. "Ez a nyelv — elemzi tovább Aistleitner — a főnik (az ószövetségi héber nyelv közeli rokona) vagy mások szerint egy eddig ismeretlen sémi nyelv (ugariti?). Tény, hogy a héber, arab, akkád szókincs még sok közös vonást mutat, ugyanakkor — eléggé távol Úrtól — a sumér a szótárkészítő nyelv s a művelődés átfogó, irányító nyelve. "Abban az időben, amikor az ószövetségi irodalom íródott, a héber, az akkád és az egyiptomi művelődésnek útjai már régóta elkülönültek egymástól s önálló fejlődést vettek. A babilóni vallást pl. a sumér hatás alaposan kiforgatta eredeti mivoltából" — írja Aistleitner (1935: 301). A tények ismeretében ma már mondhatjuk, hogy a sumér hatás jelentékenyen felemelte és megtisztította a babilóni vallást, de gyökerében nem tudta megszüntetni annak a hátrányos megkülönböztetés-szellemét.

Úgy látszik, hogy ezeknek a semita népeknek a vallása és gondolatvilága, valamint ennek megfelelően irodalmi stílusa az emberi testvériség nagy gondolata előtt már sokkal régebben is meglehetősen el volt zárva. A most napvilágra kerülő sumér, egyiptomi hatások éppen azt bizonyítják, hogy az ószövetségi lelkület és stílus épp ezeknek az emberséges külső hatásoknak eredményeképpen is válik fokozatosan fogékonyá az emberi testvériség nagy igazsága iránt. Aistleitner megállapította ebben a tanulmányban azt is, hogy csak a környező népek irodalmi emlékeinek föltárásával érthetjük meg az ószövetségi irodalom és kifejezésmód sok kérdését. Bizonyos azonban: az ószövetségi kinyilatkoztatás igazságai örök nyelvűek, csak nem mindig könnyű szétválasztani a költői nyelvestílus és népi jellemvonások sajátosságait az Isten üzeneteitől. A költői kifejezésmód a sumér és egyipto-

mi alkotásokban azonban sokkal tisztábban hirdeti meg az egész emberiség egy családba tartozását és testvériségét. Mondhatjuk úgy is, hogy nem is merül föl ezzel kapcsolatban kérdés, még ha vizsálykodások vannak is városok, országok között. A semita emlékek viszont még a sok magasabb erkölcsiséget hirdető részlet átvétele mellett is, sajátos szűkeklültséget, elkülönülést, bezártságot ugyanakkor erőszakoságot is mutatnak egymás irányában is. Ezt akkor is meg kell állapítanunk, ha tudatában vagyunk annak, hogy az emberiség vallásai általában a történelem előhaladtával és bonyolódásával kapcsolatban fokozatosan degenerálódnak. Az ószövetség népénél sok írásos emlék jól mutatja ennek a folyamatnak ellenkezőjét, mely az isteni beavatkozás hatására fokozatosan tisztulás felé segíti a népet azt a kis részét, mely ezt a segítséget őszintén befogadja a szívébe. Az ószövetség népe ősi idők hagyományainak hatása alatt még sokáig hajlott Baal, Aséra, Dágon Zabul (Belzebub) illegitim héber népies vallásnak a bikával szimbolizált istene tisztelőtére, a test-meghasogatásra, mint a gyász jelére, a felhőkön nyargaló Baal előtti hódolatra, a tilos szarvas és számáráldozatokra. Az ősi sumér vallási világban több ezer évvel ezelőtt ilyen nyomokat nem találunk.

Úgy gondolom, hogy hasznos, ha most hosszabban idézünk Némethynek Aisleitner által is idézett művéből, mert érdekes képet ad a rejtélyes Közép-Mezopotámiáról és munkája nehezen hozzáférhető (1934: 3-7):

“Már a múlt század végétől kezdve ismeretes volt néhány ékíratos emlék, melynek lehelye a kurd hegyek lábánál épült Kerkuk (Arrapha) város és környéke. E táblák főként nem sémi tulajdonnevekkel tüntek fel és vonták magukra az érdeklődést. Ennek az érdeklődésnek köszönhetette Kerkuk környezete, hogy a város szomszédságában lévő romhalmazok feltárására 1925-ben expedíció indult. A kísérletek kedvező eredménnyel jártak és ezért 1927-ben még nagyobb felkészültséggel indultak meg az azóta is néhányszor megismételt ásatások. A romok a leletek tanúsága szerint a Kr. e.-i második évezred közepe táján tűzvész következtében elpusztult Nuzi (ma Jalchantepe) romjai voltak. Egyes házak romjai alatt bőséges mennyiségben találtak kereskedelmi ügyleteket tartalmazó akkád nyelvű ékírások táblákat, melyek ugyanazon jellegzetes tulajdonságokat mutatják, mint a kerkukiak.

E tulajdonságok közül a legszembeötlőbb, hogy az okmányokban nagy számmal szereplő tulajdonnevek sem sémi, sem indogermán, hanem valamely másfajta nyelvhez tartoznak. Okmányaink azonban arról, hogy milyen nép volt e nyelvnek hordozója, sajnos, nem tudósítanak, de ez természetes is, hiszen okmányaink magánszemélyek helyi érdekű magánügyeivel foglalkoznak. Erre a kérdésre tehát csak a történelem és a nyelvészet adhat feleletet.

Ismeretes a történelemből, hogy körülbelül erről a területről törtek Sumér-Akkadra a IV. uruki dinasztiaát megdöntő gutuk, kiknek ötnegyedszázados uralma évezredekken keresztül emlékezetes marad pusztításairól. Mikor az asszír I. Samsi-Adad függetleníti magát a babilóni amurrita dinasztiaától és megszerzi magának hódításaival a mindenség királya büszke címét, Nuzi és Kerkuk vidéke asszír fennhatóság alá kerül. A pusztító hatti támadás azonban megdönti a hirtelen fejlődésnek indult Asszírria hatalmát és az asszír királyok hatalma újból csak Assur közvetlen környékére szorítkozik. Az Assurtól északra elterülő mezopotámiai területeken új birodalom alakul, a Mitanni-birodalom. Egyelőre azonban a Mitanni-birodalom nem lehet túlságosan jelentékeny hatalom, mert nem tudja fennhatóságát Asszírriára kiterjeszteni, pedig ez oly gyenge ez idő szerint, hogy uralkodói még a tehetetlen kassu vezetés alatt a belső gyengeség szomorú napjait élő Babilónia fennhatósága alól sem tudják magukat kivonni. Valószínű tehát, hogy Kerkuk és vidéke szomszédjainak gyengeségét kihasználva érvényesítette — úgy látszik meglevő — szeparatista hajlamait és független királysággá alakult. Erre vall, hogy okmányainkban... több királyról történik említés. Még gyakrabban szerepelnek a tanúk között a királyi fiai, ami egyrészt azt mutatja, hogy az okmányainkban előforduló Nuzi-vidéki városok valamelyike (így Arrapha) királyi székhely volt, másrészt pedig arra utal, hogy e királyságban meglehetősen patriarchális viszonyok uralkodtak, ami nyilván az ország csekély arányaival van összefüggésben. Akármilyen jelentéktelen államocska is lehetett azonban a Nuzi-vidék, a függetlenségét mégsem vonhatjuk kétségbe. A sarru-n ugyanis független királyt kell értenünk: éppen ezidőtájt nem nevezik magukat Asszírria királyai sarru-nak, mégpedig babilóni függőségük miatt. A helyi érdekű államocska függetlensége azonban rövidéletű volt. Mitanni ha-

marosan Egyiptommal félig-meddig egyenrangú nagyhatalommá nővi ki magát: királya Sattuarna, II. Amenophis kortársa, Assurt is kirabolta. E nagyhatalommal szemben azonban a még kétségbeesetten nem gyökeresedett új ország függetlenségét nem tudta megőrizni. Valószínűleg az ez idő tájt leégett Nuzi pusztulásáért a szerencsésebb utóállam támadását kell okolnunk. Ezzel megtudtuk azt is, hogy okmányaink melyik korból származnak: terminus ad quem a II. - ik évezred közepétája; az írás külső jellege pedig arra mutat, hogy csak a közvetlenül megelőző kor jöhet számításba.

Igen fontos még a terület nemzetiség hovatartozóságának megállapítása. Minthogy azonban a politikai hovatartozóság magában véve semmit sem jelent, új adatokra van szükségünk.

Az archeológia mai állása szerint a sémi népek beköltözését megelőzően egész Előázsiai művészetük és vallásuk egybevetéséből megállapíthatólag egymással kulturális rokonságban lévő népek lakták. Fennmaradt tulajdonnevek tanúbizonysága szerint pedig bizonyos, pontosabban még egyelőre meg nem határozható fokig nyelvileg is rokonságban voltak. Ez általános megállapítások Nuzi és Kerkuk vidékét is magukban foglalják, de minthogy okmányainkban tekintélyes mennyiségű tulajdonnév áll rendelkezésünkre, megkísérhetjük, hogy ezeket az előázsiai őslakosság történetileg is fogható népeinek tulajdonneveivel összehasonlítsuk és ezáltal az általános megállapításokat lehetőség szerint kézzelfoghatóbb formában fejezzük ki.

Tudván, hogy a IV. uruki dinasztiát megdöntő Gutí birodalom ezt a területet is magában foglalta, másrészt pedig nem lévén tudomásunk oly adatról, mely arról tanúskodnék, hogy e terület etnikuma kicserélődött volna, az összehasonlításnál elkerülhetetlen a gutium - i dinasztiától képviselt kétségtelenül guti nevek figyelembevételére. Az első gutiumi király nevét, Imbia - t megtaláljuk a Kerkuk - i okmányok tulajdonnevei között, az utolsóét, Trigia - t mind a kerkuki, mind a nuzi nevek között. Ez az egyezés, mely véletlennek nem minősíthető, felbátorít, hogy további egyezéseket keressünk ott is, ahol ez már nem oly szembeötlő...

A Mitanni - birodalom területéről előkerült különböző korbeltől nem sémi - nevekkel még nagyobb számban találunk

egyezéseket. Az uri dinasztia idejéből való (2474 - 2358) Drehem - i táblákon szereplő Ari - b - ari, Duhi - s - ari, Nam - b - ari, Nanvar - sen nevek mindkét eleme sűrűn előforduló összetétel elem a nuzi - kerkuki nevekben is sőt a dreheimi Dubkisar a leggyakrabban előforduló nuzi nevek közé tartozik. Ugyanezen a területen is jórészt ugyanebből a népességből alakul ki valamivel később Assur városkirályság, melynek első királyai Uspia, Ititi, Kikkia. Ezeknek nevével a tudományos közvélemény már régóta azt tartotta, hogy mitáni hangzásúak. Uspia - t azonban megtaláljuk a kerkuki nevek között, Kikkia - t a nuziak között is.

Kétségtelennek látszik tehát, hogy a Kerkuk - Nuzi - vidék lakossága és a Mitanni - terület őslakossága összetartozó népesség volt, habár a történelem folyamán különböző államalakulatok emberanyagát is szolgáltatva. Hogy e népet minő összefoglaló névvel lássuk el, miután sem ők maguk, sem pedig a történelem erre a kérdésre feleletet nem adnak — már csak megegyezés dolga. Politikai nevek természetesen — mivel az elnevezésre váró népség egy területileg és időbelileg meghatározott részének jelölésére vannak lekötve — gyűjtőnévül nem használhatók. A Palesztinából ismert hurri (horita) név ellenben, azonkívül, hogy minden zavaró politikai és történeti mellékiz nélkül való, főképpen azért alkalmas még a Középmezopotámiai őslakosság jelölésére, mert az antropológia megállapítása szerint a palesztinai hurri őslakosság a Középmezopotámia - Nuzi - vidék nem sémi lakosságával népfajlag minden valószínűség szerint azonos."

Ezzel kapcsolatban rendkívül nagyjelentőségű adat került elő, melyről a szem - és fülantú így számol be samarkandi, buharai és khivai utazása során:

"Khivában is megismerkedtünk Vámbéry Ármán műveinek egy alapos ismerőjével: Szereda asszonnyal, a múzeum tudományos igazgatójával. Ő volt az, aki elkérte tőlem Vámbéry arcképét, s azonnal elhelyezte a múzeumban. Mint a város és Üzbegisztán, s különösen a khivai kánság, ősi néven Horezm történetének alapos ismerője, sok érdekes dolgot mesélt. Ezek közül számomra a legérdekesebb a következő:

"A horezmi mondák szerint ezer évvel ezelőtt népünk egy része, akiket 'kavaroknak' neveztek, elhagyta Horezm határait és Közép - Ázsiából Közép - Európába vándorolva, Ma-

gyarországon telepedett meg. Királyukat Aba Sámuelnek hívták.”

Ennek a mondának mély történelmi gyökerei vannak.

Az időszámításunk előtti II. évezredben Mezopotámiában — az emberiségnek ebben a bölcsőjében — élt a 'hurri', 'harri', 'hvarri' néven emlegetett nép. Államukat Mitáninak nevezték. Az áttelepült asszír-babilóniaiak nyomására Mitáni összeomlott, s a hurri (hvarri) nép átvándorolt a mai Horezm területére. Ez az időszámításunk előtti XIII. században történt. Horezmet akkor Hvajrizmnek nevezték, így említi az óperza szent könyv, az Aveszta. Az arabok Hvarizmnek, a rómaiak Horaszmiának nevezik.

Igy kapta földünk nevét a hvarri (hurri) néptől.

A hurr, horr szó óperza nyelven azt jelenti: nap. Így a hvarri törzs neve annyit jelent: a nap népe, és Horezm: a nap földje, vagy a nap országa.

Az i.sz. 712. évben Horezmben fölkelés tört ki Hurzad vezetésével. Kuteiba ibn Muszlim arab hadvezér, akit a horezmi sah segítségül hívott, leverte a fölkelést és megölte Hurzadot. Akkor a fölkelők Buran vezetésével a Kazár Birodalomba menekültek. Ott hamarosan vezető tisztségbe emelkedtek, s a horezmi bevándorlók vezetője a Kazár Birodalom tényleges vezetőjévé vált, és elnyerte a 'bég' címet. Kezében összpontosult minden világi hatalom, s a kazár kagán csak az egyházfő címét és szerepét tartotta meg.

A VIII - IX. század folyamán és a X. század elején a Kazár Birodalomba a horezmiak nagy csoportjai telepednek át, köztük számos kereskedő is, a horezmiak harci alakulatai pedig vitézségük és abban az időben kiemelkedő katonai felkészültségük következtében a birodalom fő haderejévé váltak. A X. században a horezmiak 'Al - Arszia' elnevezésű, 10.000 főből álló különleges alakulata képezte a kazár kagán testőrségét.

A jövevény horezmiak gyors fölemelkedése a helyi lakosság viharos tiltakozását váltotta ki, és a X. század végén a horezmiaknak el kellett hagyniuk a Kazár Birodalmat. Nyugat felé vándoroltak, s ez a magát "kavarnak" nevező népcsoport Magyarországon telepedett le.”

A fent idézett forrás (Magyar Nemzet, 1971. október 22-i számában Kiss József filmrendezőnek Vámbéry nyomá-

ban — Egy filmrendező naplójából címmel a Móra Kiadónak írt könyve alapján) a magyar őstörténetnek újabb rendkívül értékes adatával ismertet meg bennünket. Ezeket az összefüggéseket a magyar mondavilág, a népművészet, a fémművészet és ötvösművészet stb. elemeiből eddig is sejtették a magyar Kelet - kutatók. Most kiderült, hogy Belső - Ázsiában sokkal pontosabb adatok is rendelkezésre állnak azoknak a magyar tudósoknak, akik nem zárkoznak el ezek tárgyilagosság vizsgálatától.

A Horezm távolabbi környékén lejátszódó népmozgalmakról és ezeknek vallási okairól s vonatkozásairól értékes adatokat gyűjtött össze Kmoskó Mihály s ezeknek csupán egy, kisebb része van mindaddig közzé téve. Egyik cikkében, melyet a Magyar Történelmi Szemle 1970. áprilisi száma is közöl, Kmoskó kritikailag vizsgálja Muhammad Al'Aufi perza író könyvét a keleti népekről. Ebben Kmoskó visszapillantást vet "az ujugurok, vagy ahogy őket a kínai források nevezik, a hoei - he történetére, amely az Orkhon és a Szelen-ga folyók mentén több feliraton örökítette meg emlékét.

Kínai évkönyvekből tudjuk, hogy a hoei - he törökök a VI. század vége felé a tu - kiute törökök adófizetői voltak; a VII. század elején függetlenítették magukat, azonban 630-ban a kínaiak fennhatóságát ismerték el és, mint hűbéreseik, Han - hai kormányzójának voltak alárendelve. Ez az állapot ötven esztendeig tartott. 681-ben Qutlug Mecue Altárás kagán a kínaiak igáját lerázta és népe ellenségeit leverve nemzetét hatalmassá tette. Mecue 716-ban bekövetkezett halála után unokaöccse, Bilgä kagán folytatta elődje művét és uralmát egész Középázsziára terjesztette ki. Amint ismeretes, neki köszönhetjük az orkhoni ótörök feliratokat, melyek a kök - törökök történetének egy részét az utókor részére megörökítették.

Az orkhoni feliratokból tudjuk, hogy a kök - törökök vallása a VIII. század elején még pogány volt; néhány évtizeddel később azonban Mani tanait elfogadva manicheusok lettek, mégpedig e vallás kínai híveinek közvetítésével, akik között, Honan tartományban, e tan Caganian királyának követei révén, 719 után terjedt el. Bár a kínai császárok e tan terjedését nem nézték jó szemmel, 732-ben császári rendelet jelent meg, amely megállapítja ugyan, hogy Mo - mo - ni (va-

gyis szíriül mar Mani) tanai hamisak és követői hiába bújnak Buddha híveinek köntösébe, mindazonáltal a manicheusok háborgatását megtiltja, mivel vallásuk a nyugati jövevények vallása.

Ez idő tájt érte el a kők-törökök törzseinek szövetsége hatalma tetőpontját, amiben nagy része volt a thang uralkodóház kebelében dúló belviszályoknak, amelyek Huang - Cong császárt 755-ben lemondásra kényszerítették. Utóda, Sou Cong idejében, a birodalomban lázadások törtek ki. A török kagán azon ürügy alatt, hogy a szorongatott császár segítségére siet, hadaival Ho - nan tartományba rontott, Lo - jang városát 762 nov. 20-án kifosztotta és martalóc seregeivel a következő év tavaszáig maradt az országban, gyilkolva, pusztítva és fosztogatva. A kagán, Lo - jang városában időzve, megismerkedett az ottani manicheusokkal, vallásukat megkedvelte s amikor seregével hazatért, az új hitet népe között terjeszteni kezdte.

Mani tanainak elterjedését az ujugurok között autentikus frott emlék beszéli el: a 821-ben föllállított kínai nyelvű karabalgaszumi felirat, amelynek idevágó részét Schlegel 1896-ban még úgy értelmezte, hogy abban a keresztény vallás behozataláról volna szó. Chavannes és Pelliot azonban a Journ. As. 1913. évf. -ban kimutatták, hogy az ujugurok legnagyobb része Mani tanait követte s a karabalgaszumi felirat vallási műszavai manicheus eredetűek.

A VIII. század második felében s a IX. század elején az ujugurok Kínában egyre jobban elhatalmasodtak s ezzel karöltve a manicheusok templomai és szerzetesei is egyre erősebben elszaporodtak." Az ellenhatás csak alkalomra várt. "Ez az alkalom — folytatja Kmoskó — 841-ben adódott. Ebben az esztendőben ugyanis a kirkiz - kagán, akinek népe a Baikal - tó északi partvidékén tanyázott, a tó déli partvidékén lakó ujugurokra vetette magát, Orkhon-menti fővárosukat elpusztította és szállásaikat elfoglalta. A hazátlanlanná vált ujugurok, a nomád és félnomád ázsiai népek rendes szokása szerint, sátorfájukat fölszedve elvándoroltak új hazát keresni... A kínai kormány 843-ban Mani vallását proscríbálta, híveit száműzette, vagyonukat pedig elkoboztatta. A helytartók a császár parancsát kegyetlenül hajtották végre; a manicheusokra keserves üldözések kora szakadt, amelyek-

nek sok nesztoriánus keresztény is esett áldozatul... Az ujugurok zöme 847 táján nyugat felé vándorolt..."

A további eseményekről az arab és bizánci források számolnak be, szerzőik személyesen is bejárták a Kazária névvel jelölt laza államszövetségbe tömörült turk (tur - ug = töredék nép) népek birodalmát. Az őrmény források viszont a Kaukázus völgyein észak felé nyomuló szubartui magyarkról tudósítanak. Mire a mindkét irányból keresztény színezetű műveltséggel és erkölccsel rendelkező főbb népcsoportok ellen a mindössze kétszáz talmudista család államcsínyt hajt végre, Kazáriában Almos családja már egységbe tudja kovácsolni a sok rokon törzsből összeötvöződő magyarságot. Ösztönszerűen és ősi hagyománytiszteletből is kitért a talmudisták zsoldjában álló besenyők nyomása elől és új hazába vonul, mely szkíta ősei és rokonai földje.

A kánaáni népek hitvilága és a zsidók vallása közötti még kellően nem tárt kapcsolatok szempontjából figyelemre méltó megállapításokat tesz P.E. Cleator, aki az 1962-ben megjelent könyvében a már ismertetett párhuzamok mellett felhívja a figyelmet a következőkre:

1. Mózes I. könyvében, a Genezisben, a föld állapotának jellemzésére ("puszta és üres") használt "tehom" (vizes káosz) héber szó tulajdonképpen Tiamat babilóniai nevének egy másik formája. (Ebben világos példát mutat ő is arra a jelenségre, melyről már előbb említést történt, hogy t. i. az ősi sumér forrásokból is meríthető Biblia tárgyszerűen írja le a földállapotot, amelyet a babilóniai átköltés már megszemélyesít).

2. Hammurabi törvényoszlopát a "mózesi törvény kétségbevonhatatlan forrása"-nak nevezi, a sokszor szóról szóra történt átvételek miatt. [(Kramer tovább menve azt is kimutatja (1963:79-88), hogy Hammurabi törvénykönyve sumér mintákra épült akkád törvénygyűjtemény). (Ur-Nammu az első ismert sumér törvényadó, több, mint 200 évvel Hammurabi, és közel 900 évvel Mózes előtt.)]

3. Az ugariti nyelv — több más kutató véleményével egyezően — különálló egyfelől az akkád, másfelől a kánaáni viszonylatában. Megemlíti azonban, hogy az ugariti és a héber nyelv mások szerint nyugati - szemita tájnyelv, melyre, kellő óvatosság mellett, illik a kánaáni megjelölés. Az uga-

riti irodalom és a héber szentírás rendkívüli és talán másképp nem is magyarázható hasonlatosságokat mutat nyelven, stílusban és világszemléleti tartalomban.

Ilyen hasonlóságok pl.:

"Az ég olajtól csepeg

Mézzel folyók a völgyek".

Mindkét irodalom szól továbbá egy Leviathan nevű szörnyről, melyet egyik oldalon Baal, a másik oldalon Yahve öl meg. Az ugariti megemlíti, hogy a szörnynek hét feje volt (V. ö.: a magyar "sárkány" = sumér "szir+kan", melynek jelentése: szörny, melynek farka van. Ugyanez a kan vagy kany szerepel a pat+kány, cic+kány, boszor+kány stb. szavunkban). Továbbmenően sok kánaáni áldozat neve megjelenik az Ószövetségben: béke-áldozat, bűnökért bemutatott áldozat, egészen elégi áldozat, szepülötlen áldozat, Istennek a kenyere. Hasonlóképpen eddig hébernek vélt kifejezések előkerülnek a korábbi ugariti szövegekből, pl. a "vízforras után vágyakozó szarvas" (41.2 Zs.), "Isten folyója" (65.9. Zs.), "az ég harmatja és a föld kövérje" (Gen. 27.39). Távolabbi párhuzamok pl. "az, aki felhőkön nyargal" (Iz. 19.1), "kettéosztom a tengert" (186, 13 Zs.), "Tudom, hogy Aleyn, Baal fia él" (Jób 19, 25). Utalások vannak a templomban levő "szentek szentjé"-re, egy népi hősré, akinek a neve Dániel és "aki bíraskodik az özvegyek dolgában és ítél az árva ügyekben", Baalra, aki mint Isten fia (bn elm) halálra válik és később feltámad stb.

Bár a kánaáni népek vallása a zsidók honfoglalása idején már sokistenhívő volt, hitük bizonyíthatóan egyistenhitre utaló elemekkel kezdődött. Ha ezeket kölcsönzéseknek nevezzük, nyilvánvaló, hogy egyistenhitet valló ősiabb vallásból történt kölcsönzések, melyek később különleges isteni védelem híján keveredtek a népi képzőlet zavaros alkotásaival. "A kánaániak fő Istene El és az ő fia az isteni Baal — írja Cleator (114. l.), majd folytatja — Rasz Samrénál talált egyik oszlopon (sztélen) El mint szakálás öreg szerepel, aki trónon ülve fogadja Ugarit királyának áldozatát. Úgy van feltüntetve, mint "az évek Atyja" (V. ö.: Izaiásnál "örökkévalóság Atyja" és Dánielnél "napok Öregje"), mint távoli és világfeletti legfőbb Úr, vagyis mint azoknak a tulajdonságoknak birtokosa, melyekkel az izraeliek kezdték felő-

vezni az ő saját istenségüket, akit eredetileg úgy képzeltek el, mint törzsi Hold-istent, akinek a lakóhelye egy sátor volt. Nagyon jelentőségteljes bizonyára mindenki számára, hogy El az a rév. mellyel Jahvét illeti a Genézis (gyakran fenségi többesszámban: Elohim).

Mindenestre világos, hogy a feltételezhetően elveszett kánaáni irodalom nagy része valójában az ő héber hódítói szentírásában megörzödött, bár a kölcsönzések pontos terjedelme még meghatározásra vár. Ugyanakkor a Bet-Sames-i valamint a galileai Tábor-hegyi elszigetelt ugariti írásmélekek fölfedezése arra mutat, hogy ezeknek az útbaigazító okmányoknak más bőséges gyűjteményei, messze Rasz Samra határán túl is, bizonyára még felfedezésre várnak". Eddig Cleator.

Ide kívánczik még két megjegyzés. A budapesti Kossuth rádióadó hat előadásból álló sorozatot indított 1971-ben a "Biblia világa" címen. A kérdéssel foglalkozó szakembereket kértek fel ezeknek az előadásoknak a során a Bibliának, mint művelődéstörténeti emlékeknek a legkülönbözőbb oldalokról való bemutatására. A hallomás után feljegyzett adatok azonban még pontos ellenőrzésre és forrásmegjelölésre szorulnak.

Pákozdy László, a budapesti Református Teológia tanára (augusztus 17.) a bibliai "törvény" és "igazság" fogalmát magyarázta. Megállapította, hogy ez a két fogalom az Újszövetségben csaknem kizárólag vallásos keretben szerepel az alapvető emberi testvériség evangéliumi szellemében. Izraelben viszont a szolidaritást, a törzsi összetartozást és az ahhoz való hűséget jelenti a nomád közösségben. Az Ószövetségben e fogalmak világi és vallási tartalmában nincs különbség. A zárt, kisszámú, kóbor arámi törzs a törvényhez és a szövetséghez való hűségben látta fennmaradása zálogát más törzsekkel szemben a műveltségnek azon a primitív, kezdetleges fokán. Innen van az Ószövetségi törvény zárt, faji jellege és a merev elzárkózás szelleme a kívülállókkal szemben valamint a kegyetlen megtorlás a törzsbeliek hűtlensége és az idegen behatolás ellenében. Maguk a törvények azonban korábbi eredetűek. Itt az előadók rámutattak az emberi nem közösségének tudatában íródott, még ősiabb elemekre felépült, faji megkülönböztetés nem ismerő sumérgyökérű Ur-nammu (2060), Dilaman (1900), Lipit-Istár (1800)

törvényekre.

Komoróczy Géza előadásában (augusztus 4.) megemlítette, hogy az ószövetségi József-történet elődje a 2 fivéről szóló egyiptomi elbeszélés (Lebrevits fordítása) volt. Előkerült azonban ez az elbeszélés hettita levéltárból is (1960). Ez a szöveg kánaáni nevekkel jelöli meg a szereplőket, akik rendkívüli képességekkel vannak felruházva. Egy ugariti eposzban viszont szerepel olyan kultikus szöveg, melyet isteni megjelenéskor énekeltek és ez rendkívül hasonlít a Jézus születésekor felhangzott angyali énekre: "Dicsőség a magasságban Istennek és a földön békeség a jóakarátú embereknek" (Luk. 2, 14). Az ugariti szöveg második része azonban így szól: "és az emberek iránt jóakarát". Komoróczy szavai szerint a Biblia meghaladni akarja a mitológiát. A monoteizmus szemléletében akar felülemelkedni a mítoszra s így idealista elképzelést formál meg, szemben azzal a másik iránnyal, melyet a görög materialisták alkalmaztak hitregéikben. Ez a megállapítás jól jelzi az Ószövetségben megnyilvánuló isteni beavatkozás tényét és irányát az ösztönös emberi hajlandóságokkal szemben. Azt is tudjuk azonban, hogy még az ószövetségi szentírás mai szövegének kialakulása előtti hosszú időkből is bőven vannak sumér forrásokok visszanyúlóan adataink az egylényegű és három személyű istenségre vonatkozóan. Már pedig ezek az elemek vagy ezek nagy része is bizonyára kinyilatkoztatás útján jutott el az Ószövetség népén kívül is egyes "igazak"-hoz az isteni irtalom és kegyelem ajándékaként.

Breasted, az egyik legkiválóbb egyiptomi szakértő, akinek angol nyelven megjelent munkája több nyelvre is lefordításra került, az erkölcsi érzék ősi forrásait kutatta már említett művében. Ebben a vonatkozásban megállapítja (1950: 368 - 369):

"Azok az alapvető belátások, melyek ma is az erkölcsi meggyőződés alapjait alkotják, már az egyiptomiaknál megjelentek. Sokkal előbb, mielőtt a zsidók Palesztinában megkezdtek saját társadalmi tapasztalataikat szerezni. Ezek az egyiptomi erkölcsi meggyőződések ezen túlmenően Palesztinában már írásbeli formában rendelkezésre állottak évszázadokkal a zsidók odaérkezése előtt. Ezeknek a tanításoknak a zsidók élete és gondolkodása által történt gazdagodása felbecsülhetetlen érték az emberiség számára. Mégis, miközben

ezt a tényt elismerjük, nem szabad elsiklanunk afölött, hogy a kultüremberiség erkölcsi értékítéletei egy sokkal korábbi időben vették kezdetüket, mint az úgynevezett "kinyilatkoztatás kora" és olyan időből érkeztek el azok hozzánk, amikor a zsidók írásai még egyáltalán nem léteztek. A mi erkölcsi hagyományainknak a forrásai tehát egyáltalán nincsenek Palesztinára korlátozva, azok átfogják az egyiptomi műveltséget is. Ennek az örökségnek a nyugati kultúrára való áthagyományozása főként a héber irodalom útján történt, amelyben az az Ószövetségben megöröződött. Az ősi keleti kultúrák lehanyagolása, melyekre a zsidó kultúra felépült, és ezeknek a régi kultúráknak nyelvét és írásrendszerét illető ebből eredő tudatlanságunk — annyira, hogy azok kétezeréves hallgatásba merültek — okozta azt, hogy a zsidó uralom, mint egyedülálló világítótorony bocsátotta ki sugarait a környező sötétségbe. A modern tudomány ezeket az eltűnt keleti kultúrákat illető némely ismeretünket visszanyerte, ezáltal a homály egy kissé eloszlott és Izraelt olyan világossággal vette körül, mely néhány ezer évvel korábbi. Ha a mi nyugati világunk a kultúra kezdeteit és fejlődését illető tudását nem veszítette volna el teljesen, akkor senki sem jött volna arra a gondolatra, hogy a zsidó történetet valami másnak fogja fel, mint a vallás és erkölcs régóta folyó fejlődésének csúcspontját. Az a teológiai vélemény, hogy egy nép kizárólag isteni kinyilatkoztatásból élt, akkor sohasem jött volna létre. Ez a vélemény minket évszázadokon keresztül vakká tett nem csupán egyetlen nép történelmében és tapasztalatán, hanem általános emberi törekvéseken és fáradozásokon nyugvó nemes örökséggel szemben.

A legértékesebb tény, melyet az elveszett ősi kultúrák ujralfelfedezése révén kaptunk következőképp egy örökség, mely az egész láthatárt átfogja és az egész emberiség létén nyugszik."

A szerző azonban a továbbiakban túloz, mikor a jó és rossz közötti különbségtétel képességét csupán az emberi társadalom tapasztalatából eredezteti. Minden tapasztalat ellenére az emberiség egyik-másik része olyan gonoszságokat is művel, ami egyben az ész elleni lázadást is mutatja és a gonoszság ördögi hatalmának is erejét az ember felett, ha az nem áll neki ellen. A teljes választ csak a teljes igazságban

tudjuk megtalálni, amit az emberiségnek az isteni kinyilatkoztatás az egész történelmen keresztül folyamatosan adott és teljességét tárja elénk. Eszerint

1. Nem szükséges a szeretet kegyelme vagyis a megszentelő kegyelem állapota bármily jócselekedethez (Hittétel).

2. Nem szükséges a hit kegyelme bármilyen jócselekedethez (biztos).

3. Nem szükséges a segítő kegyelem bármilyen jócselekedethez (Hittétel).

Ahhoz tehát, hogy az ember valamilyen jót tegyen, nem kell szükségképpen sem a megszentelő kegyelem állapota, sem segítő kegyelem, sőt még a hit kegyelme sem. Az emberi kultúrtörténeti teljesítmények létrehozásában hívő és hitetlen ember egyaránt közre tudott és közre tud működni. Hogy azonban cselekedetei az örök életre is gyümölcsözők legyenek, az embernek erkölcsi jótettekkel elő kell készülnie a megigazulás kegyelmének a megszerzésére (hittétel).

Isten a teremtés és a fenntartás révén az egész teremtet világot és benne az embert sokkal jobban és teljesebben áthatja, mintsem azt az ember tudatosítani vagy akár elképzelné is tudná. Ezért merőben történetbölcseleti okoskodással nem juthatunk el a végső feleletekhez. Ezt csak Jézus Krisztustól és az Ő egyházától kaphatjuk meg. Ez a felelet lényegében abban áll, hogy ki kell tárulnunk az isteni sugallatok befogadása előtt, hogy minden jót megvalósítsunk, amit az Isten általunk megvalósítani akar. Az első evangéliumban Isten már jelezte, hogy gondviselésével állandóan ott áll az ember mellett, hogy a jót megismerje és megtegye. A történelemből viszont azt is világosan látjuk, hogy az embernek megvolt a félelmetes szabadsága arra, hogy szembesze-güljön Istennel és a rosszat tegye és romboljon. Végeredményben a jó és rossz küzdelméből szövődik a világtörténelem. Isten azzal mutatja meg, hogy feltétlen ura a világnak és a történelemnek, hogy a rossz nem tudja keresztelni végső céljait és az egyes ember üdvösségét, ha az kitart mellette. Isten minden akarata megvalósul és a sátán elkeseredetten kénytelen beismerni a világtörténelem végén, hogy menthetlenül sikertelen volt lázadása; minden megtévesztése kiderül.

XIV. Zsoltárrészletek, imák

*Az Isten szava befedett vegyítő korsó,
ki ismeri annak tartalmát?*

(Varga 75, Dhorme XV.)

*Az ő szava homályos, mint a korsó,
az ő titkát ki érti?*

(Varga 75, Langdon, Nr.V.T.1.: 15)

Szavad, mint az ég változhatatlan.

(Varga 75, V.ö.: J. Pinckert)

Hatalmaddal egy hatalom se versenyezhet.

(Varga 75)

*A te, a te szavad a távoli ég, az elrejtett föld,
melyet senki át nem lát.*

*A te, a te szavad, ki értene azt?
ki volna hozzá hasonló?*

(Varga 76, Perry: Nr.b.)

*Égen és földön melyik isten volna hozzád hasonló?
magasságos vagy te mindenek felett.*

(Varga 76, Hehn: Hymnen Nr. 3.)

*Az emberek, akármennyien legyenek is névvel nevezve,
ki ismer valamit maga közülük?*

*Ki ne vétkezett, gonoszul ki ne cselekedett volna?
Isten tudja, ah, ki ismeri azt?*

(Varga 76, Hehn: Hymnen, Nr. XXI.)

Az emberek imbolygók, semmit sem ismernek.

*Az emberek, akármennyien léteznek is, mit ismernek ők?
Vajon jól vagy rosszul cselekednek, nem tudják ők.*

(Varga 76, Zimern: BB.Nr. 4.)

Ami jó valakinek, rossz az az Isten előtt,

s ami megvetett emberi értelem szerint, kegyes az Istennél.
Ki értené az Istennek tanácsát az égben,
Istennek tanácsát, a titokzatost, ki nyomozhatná ki?
Hogyan éntenek az Isten útját az ostoba emberek?
Aki este még élt, reggel már halott volt,
hirtelen jutott szükségbe s gyorsan múlt el.
E pillanatban még jár szik és énekel,
a másik pillanatban ordít, mint panaszló.
Nappal és éjjel váltakozik az emberek értelme.
Ha éheznek, hasonlítanak a holttesthez,
ha jóllakottak, Istenükhöz akarnak hasonlítani.
Ha jól van dolguk, az égbe való fölszállásról beszélnek,
ha fájdalommal teltek, az alvilágba való alszállásról
elmélkednek.

(Varga 76, Dhorme. No. XX.)

Kiáltás és meg nem hallgatás gyötört engem,
kiáltás és a felelet elmaradása kínoz engem.

(Varga 73)

Elvette a szilárdságot bensőmből s meghajlított, mint öreget.
Én, én kiáltok hozzád, roskadozva, sóhajtvá, a te fájdalomtelt
szolgád.

(Varga 73, Hehn: Hymnen. No. 21.)

Meddig még az én nyomorult testem,
mely tele van zavarokkal és romlással,
meddig még fájdalmas szívem,
mely tele van könnyel és sóhajjal,
meddig még nyomorult belső részeim,
melyek fel vannak dűlve és meg vannak zavarva!
Meddig még szorongatott házam,
melyet a sívatózsák gyászába horitanak,
meddig még az én kedélyem,
mely tele van sírással és sóhajtozással.

(Varga 74, King: Seven T. App. V)

Meddig néznek még rám, óh Úrnöm, ellenségeim
s igaztással és valótlanságokkal tervelnek gonoszságokat,
leskelődik rám üldöző és ellenség,

meddig jön még reám, óh Úrnöm, a nyomorult és béna?
Lebegek, mint hullám, melyet gonosz szél mozgat,
reped, csaltog szívem, mint égi madár,
búgok, mint galamb, éjjel és nappal,
le vagyok sújtva és sírok keservesen,
jajtól és ahtól fájdalmas kedélyem.

Mit tettem, óh Uram és Úrnöm, hogy úgy van dolgom,
mintha Uramat és Úrnömet nem tiszteltem volna.
Reám jött betegség, aszály, romlás és bomlás,
reám jött szükség, arcelfordítás és haragteljesség,
düh, bosszú, istenek és emberek haragja.
Szomorú napokat, sötét hónapokat, szerencsétlenség esztendeit
kell látnom,

zavar és lázadás itéletét,
elvisz engem halál és szükség.

(Varga 74, King. V.o.)

Tiszta eledelt nem ettem, tiszta vizet nem ittam,
az Úr az ő szívének haragjában gonoszúl tekintett reám.
Az Úrnő megharagudott rám és hasonlóvá tett a beteghez.
Ha segítséget kerestem, senki sem fogta meg kezemet,
ha sírtam, senki se jött oldalamba,
ha kiáltok, senki sem hallgat reám.
Tele fájdalommal, elnyomva, föl nem pillanthatok.
Óh, Úr, szolgádat ne taszítsd el,
az iszap vizébe dobva, fogd meg kezét.

(Varga 74, Zimmern, Busspsalmen. Nr. 4.)

Kicsiny koromtól fogva nagyon a szerencsétlenséghez vagyok
kötve.

Eledelt nem ettem, sírás volt az én kenyérem.
Víz nem ittam, könny volt az én italom.
Szívem nem örült, kedélyem nem lett derült,
méltóságosan nem járok én.

(Varga 74, BB. Nr.2.)

Óh, Uram, sokak az én bűneim, nagyok az én vétkeim!
Én Istenem, ha hétszer hét is bűneimnek száma, óh, bocsásd
meg!

Cselekedetemről akarok beszélni, mely kibeszélhetetlen,
beszédemről akarok nyilatkozni, mely reprodukálhatatlan.
(Varga 76, Zimmern: BB. Nr. 7.)

Sokak az én bűneim, melyeket együttesen elkövettem.
(Varga 76, BB. Nr. 8)

Mikor még kicsiny voltam, vétkeztem én,
Istenemnek határárt elolttam.
(Varga 76, Martin: Textes Rel. No. III.)

Cselekedj velem békességet,
hogy megőrizsem elfeledés nélkül művedet!
(Varga 76, Martin: Textes Rel. VI. 19-20)

(Pap mondja):
Szolgád, ki haragodat hordozza, porral van befedve.
Haragod kapujához vannak kötve karjai, azokat feloldozni
tanácsot nem ismer ő.

A mocsár szájában fekszik szolgád.
(Varga 76, Dhorme. No. XX.)

Hosszú élethez jutottam, az életcél felé kinőttem,
akárhova forduljak, mindenütt rossz rosszra.
Nyomorúságom túlsúlyra jutott.
Jólétet számomra nem látok sehol.
Ha Istenemhez kiáltottam, nem nyújtá felém avcát,
Ha Úrnőmhöz folyamodtam, föl nem emelkedett feje.
A varázsló meg nem fejté
varázslás által a jövődöt, ajándék által helyre nem állítá a
látnok jogomat,
ha a varázslóhoz mentem, nem hallatott velem semmit,
a varázsló meg nem oldá
varázsszerek által átkomat. Minő megfordított dolgok a világon!
Ha hátra pillantottam, fáradtság üldözött engem.
Börtönné lett számomra a ház.
Testem bilincskébe vannak helyezve karjaim,
tulajdon kötelékembe vannak vetve lábaim.

Atszúrt engem botjával. A szúrás erős volt.
Naphosszat üldöz engem az üldöző,

Éjjel sem enged föllélegezni egy pillanatra sem.
Úrülékemben forgolódtam, mint a bika,
ganajommal voltam bepiszkolva, mint a juh.
Istenem nem segített, meg nem ragadá kezemet,
nem könyörült rajtam Úrnőm, nem lépett oldalamba...
(Varga 76, Rawlinson IV² 24. Nr. 3.)

Bűnt követtem el teelőttem, az Isten határárt megváltoztattam.
(Varga 76, Hehn: Hymnen. Nr. 21.)

Bűneimet, kicsinytől fel, akár ismerem, akár nem őket,
bocsásd meg!
A nagy bűnt, melyet kicsinytől fel elkövettem, bocsásd meg!
(Varga 76, King: The seven Tablets. A.V. 81.)

DAL INANNÁHOZ

Az ég nagy Úrnőjét akarom köszönteni,
az Istennek szenteltet, aki az égből jön, akarom köszönteni.
Az Istennek szenteltet, az Úrnőt, akit az angyalok félve
tisztelnek,
az ég hős Asszonyát, aki a teljes fényt árasztja ki,
Su nagy leányát, Inannát akarom köszönteni!
Amikor fenségében, nagyságában, hősi erejében és hatalmában
este ragyogva föltűnik,
amikor az eget tiszta fénnel betölti,
amikor ő, mint Hold és Nap fellép az égre,
megismeri őt minden ország fentről lentig.
Az ég Istennek szenteltje nagyságáról
akarok az ég Úrnőjének dalt mondani...

A Falkenstein és W. v. Soden, akik ezzel a bevezetéssel
induló himnuszt fordították, megjegyzik, hogy a himnuszt
a szerző Dumuzi (sum. "az igaz, a derék fiú," akk. Tamuz)
ajkára adja. Dumuzi mitikus király és pásztor, Inanna oda-
adó hódolója, a pásztorok oltalmazója, "védszentje" (V.ö.
1953: 90-99; 410).

KELJ FEL DUNGUZ

*Kelj fel Dunguz,
Szülj reggelt, Dunguz!
Szülj reggelt, ébredj, terjedj!
Vágjad, üssed Banbuzt!*

Ennek a reggeli imának eredeti sumér szövege dr. Pass László szerint így hangzik:

*Anta Dunguz,
Szur, raga Dunguz,
szur, raga, digi-daga,
Ala-bala Bambuz!*

Aránylag nem nagy szövegromlással jelenleg is így éneklük, mondják ezt a napköszöntő gyermekdalt a magyar vidékeken; legtöbbször kiolvasó versként:

*An tan témusz,
Szóraka témusz
Szóraka tiki-taka,
Ala-bala Bambusz!*

Vannak értesüléseink arról is, hogy így ismerik Ausztria egyes Duna menti vidékein is ezt a dalt. Feltételezhető, hogy ezen túlmenően még ott is fennmaradt, ahol ősi hun és avar népek a frank birodalomban elnémetesedtek (osztrákok) a bolgár birodalomban elszlávosodtak (horvátok) nyelvükben.

A Témusz - Démusz vonalon Dumuzhoz jutunk, összetételben Dumuzi Abzu = Dumuzi vízi-háza, vízi-szállása. Az Abzu az a világóceán, mely a Nap számára éji szállásul szolgált. Pass László szerint a hun korban Dunguz-ként (Dunguzik) szerepel, amely dun-guz értelemben szállás-védő, hon-védő szereppel ruházta fel a napot. — A Bambuz — bar-buz (d) = fénylő, a sötétség szellemeként szerepel még ma is székelyföldön gyermekijesztőként.

Pass Lászlónak az An-tan-témusz kérdését elemző tanulmánya több más helyen is megjelent. Cato jelisével Fran-

ciaországból érkezett hozzászólást érdemesnek tartjuk közölni. E szerint kis változtatással, melyet a szerző megindokol, a helyes magyar fordítás így hangzana:

*Az égre, Dumuz!
Szökkenj fel, Dumuz!
Szökkenj fel, áradj, terjedj!
Vágjad, pusztítsd Bambuzt!*

XV. Jézus a megszabadító

Kramer (1963: 291-296) megállapítja:

„Biztos, hogy a Bibliának még a legrégibb részletei is — általános vélemény szerint — jelenlegi alakjukban nem kerültek leírásra korábban, mint Kr.e. 1000, míg a legtöbb sumér irodalmi emlék kb. Kr.e. 2000 körül keletkezett, — vagy nem sokkal később. Ezért tehát itt nem lehet szó semiféle kortársi kölcsönzésről sumér irodalmi forrásokból. Sumér hatás a kanaanita, hurri, hettita és az akkád irodalmon keresztül vonult be a Bibliába, — különösen ez utóbbin keresztül, minthogy — amint ez jól ismeretes — az akkád nyelvet egész Palesztinában és környékén használták a Kr. e. második évezredben, mint gyakorlatilag az egész irodalmi világ közös nyelvét. Az akkád irodalmi műveknek ezért jól ismerteknek kellett lenniök a palesztinai frást ismerő emberek előtt, beleértve a zsidókat is. Ezekből az akkád irodalmi művekből továbbá nem kevés nyomon követhető visszafelé a sumér alapmintáig, melyek századokon keresztül újra és újra átírásra és átalakításra kerültek.

Mindamellett egy másik lehetséges forrása is volt a Bibliára gyakorolt Sumér hatásnak, mely sokkal inkább közvetlen és egyenes, mint az, amit előbb vázoltunk. Sok tudós megegyezik abban, hogy bár az Ábrahám-történet amint az a Bibliában áll, sok legendás és mítikus részletet tartalmaz, mégis jelentős igaz magot rejt magában, beleértve Ábrahámnak Káldeus Urban való születését, talán Kr. e. 1700 körül, és az ő családi életének korai szakaszát. Nos, Ur az ősi Sumér legfontosabb városainak egyike, valójában Sumér fővárosa volt történelmének három különböző korszakában. Lenyűgöző épületei voltak és az egyesült angol-amerikai ásatások, melyeket itt folytattak 1922 és 1934 között, szép számú sumér irodalmi emléket találtak itt. Ábrahám és ősei bizonyos ismeretekkel bírhattak azokról, a sumér irodalmi termékekről, melyeket saját városuk akadémiajában másoltak vagy alkottak. És egyáltalán nem lehetetlen, hogy ő és családtagjai ebből a sumér ismeretből és

tudományból magukkal vittek egyet s más Palesztinába, ahol azután ezek fokozatosan részei lettek azoknak a hagyományoknak és forrásoknak, melyeket íráshoz értő zsidók a Biblia könyveinek összeállításához és szerkesztéséhez felhasználáltak.

Bárhogyan is legyen, íme néhány bibliai párhuzam a sumér irodalomból, amely kétségbevonhatatlanul sumér hatás nyomaira mutat”. Ezek után a szerző felsorolja a főbeket.

Ilyenek: a világ teremtése, az ember teremtése, a teremtés technikája, paradicsom, özönvíz, Kain-Ábel motívuma, Babel tornya és az emberiség szétszéledése, a földi élet és annak megszervezése, személyes Isten, törvények, étika és morál, isteni visszafizetés és nemzeti szerencsétlenség, a csapás-motívum, szenvedés és alázat: a Jób-motívum, halál és túlvilág.

Mint látjuk, Kramer, korunk egyik legkiválóbb sumér nyelvtudósa és irodalomtörténésze, természetesen szaktudományos szempontból veszi figyelembe a Bibliát, nem hittudományi szempontból, mely az ész érvek mellett a hitigazságok világossága segítségével tájékozódik. Nem veti fel a teológiaiilag döntő kérdést, vajon a párhuzamok a bibliai leírások és a Biblián kívüli, ősi eredetű irodalmi emlékek között mennyiben isteni kinyilatkoztatás eredményei és mennyiben az emberi művelődéstörténet áthagyományozott emlékei; hogyan szövődik össze az Isten természetfölötti beavatkozása az ember természetes értelmi és akarati tevékenységével. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata még sok elmélyülést kíván és kérdés, hogy egyáltalán átláthatjuk-e teljesen azt a titkot: miként irányította és irányítja Isten az embert az isteni titkok mindig mélyebb megismerése felé.

Jézus Krisztus, a valóságos Isten és valóságos ember a hit világának legnagyobb mélységeibe világított bele, amikor hírül adta a tanítását befogadni kész követőinek a mennyei Atya által rábízott titkokat. Az egész emberi nem közös Atyjáról szóló tanításával és a Melkizedek-féle papságának megalapításával tovább folytatta az Ábrahám korától irodalmilag leszükitett alapvető emberi testvériség és az egyetemes papság szellemének kiépítését.

JÉZUSBAN MINDEN KOR MINDEN EMBERÉNEK LEGNEMESEBB VÁGYAI VÁLTAK VALÓRA.

Jézus meghozta mindenki számára a gonosz hatalmától való szabadulás lehetőségét. Ki kell bontanunk az öszvetségi Szentírásból az örökértékű isteni tanítást, főként Jézusnak, a megígért Megszabadítónak személyére vonatkozóan. A zsidó nemzeti vágyakozástól és ennek irodalmi köntösétől, amennyire lehet, szabadon kell szemlélnünk az emberiség vágyódását az Asszony Ivadéka után, hogy még a látszata se legyen annak, mintha ő csak a zsidó nép megszabadulását hozta volna el. A zsidóknak is szabadságot hozott a gonosz rabságából, ha felismerik és követik azt az utat, melyet Jézus mutatott, de ezt az utat minden embernek mutatja. Az új liturgiai szövegeknek ez néha szépen sikerül, pl.: "Szétrombolt minden csapdát, melyet az öskígyó állított" (Prefáció nagyböjt 1. vasárnapján). "Ő megtestesülésének titka révén a hit világosságára vezette az embert, hogy ne tévelyegjen a sötétség útján, és mindazokat, akik szolgaságra születtek az ősbűn által, az újjászületés fürdőjében tisztára mosva, Isten fogadott fiaiként szívébe zárta" (Prefáció nagyböjt 4. vasárnapján). "Meggzánta az emberiséget is velünk érző szíve, és titokzatos szentségek által új életre szólítja híveit" (Prefáció nagyböjt 5. vasárnapján) stb.

A magyar hittudományos irodalom számára ezért nagy jelentőségű munka Ijjas Antal legújabb könyve, mert felhívja a figyelmet azokra az ókori utalásokra, melyek — sok esetben még az Ábrahám előtti korban — a nemzedékekről nemzedékekre továbbadódó Asszony Fianak eljövételére s az ő megszabadító művere mutatnak. Sumér és egyéb ősi emlékek idézését nem találjuk ebben a munkában, de érdeklőnk sokszor rámutat a Szentírás egyes részeinek ókori eredetére. Így megéreztetni Krisztus alakjának és művének szinte kozmikus jelentőségét. Ezért helyénvalónak látszik a könyvének egyik, szinte összefoglaló jellegű fejezetét, befejezésként idézni (31-34. 1.).

"Ma már tudjuk, hogy olyan könyv, amely a "Jézus története" címet viseli homlokán, nem zárulhat térben és időben korának Palesztinájára. Az ő története sokkal korábban

kezdődött. Nem akartunk itt az ősvallások kutatásának teológiai eredményeire kitérni, pedig P. Wilhelm Schmidt csábítóan sokat írt róluk s egy másik összefoglaló munkából is kitűnik, hogy gondolatvilágukban szerepel az Első Emberök bűnbeesése, Isten elfordulása tőlük s a titokzatos ősigéret, amelyet végül Jézus váltott be. Nem kívántunk foglalkozni a Kőkorszak Világvallásával sem, amely bár közveteteket, mégis adott róla egészen megfogható jeleket "teológiai" gondolatvilágában. Ellenben, ha röviden is, majd foglalkoznunk kell a már Kr.e. négyezer éves és nemzetközivé lett "sumér-sémi kulturális internacionáléval". Ennek területén élt ő, Jézus Krisztus, az Isten Fia; mint ember a már akkor több ezer éves archaikus kultúra szülőtte, aki az ún. "araméus", mégpedig a "birodalmi arám nyelvet" beszélte, tehát a babilóni birodalomét, amely a Fogság alatt lett a zsidók új, bár sémi anyanyelvévé. Azaz közel állott a babilóni birodalom ékiratainak a nyelvéhez. Jézus mondataiból még ékiratos babilóni szólamok - szóképek - hasonlatok tekintenek ránk és hangzanak felénk.

Az Olvasónak még lesz alkalma látni, hogy amikor Pétert felruházta a Kulcsok Hatalmával, azt őssémi szóképp fejezi ki, tömören annak tartalmát, a hasonlat mögött: fénylő jogászi pontossággal. És emellé természetesen módon élő, színes és súlyos jelentéssel kerül az "Alvilág Kapui", a "Halál Kapui" kifejezés, amely az Istár mítosz istenéposzából, Istár Alvilágra szállásáról is ismerős az ékiratok tanulmányozóinak, sőt magyarul olvashatjuk, az eredetinek megfelelő, pontos és egyben költői fordításban.

Azután ott van még Jézus legbensőbb mivoltának jelzése, hogy ő a Szentháromság életén belül "Isten Igéje". Ma már a római Institutum Biblicum és Commissio Biblica nagy nevű egyházi tudósai sejtik, sőt vélik és megállapítják ennek keleti eredését. Azt, hogy az ún. "Babilóni Logosz-fogalommal" való megnevezése: a babilóni cseréptáblákról indulhattott el Jézus felé. Ez a megnevezés az akkád "awatu" szóval jelölte meg a vallástartalmú Igefogalmat. A szó eleinte mennydörgést jelentett, azután isteni parancsot, végül teremtő Isteni őstevékenységet. Nem szabad azt gondolnunk, hogy ez valami kalandos feltevése.

Hogyan volt lehetséges az, hogy ez Szent János evangélistáig jusson el? A kérdés egyáltalában nem nehéz. Egy Jé-

zus korában már négyezeréves kultúra nem semmisül meg teljesen mindössze háromszáz év alatt, még ha Nagy Sándor összetörte is annak utolsó politikai szerkezetét amely egyesítette: a perzsa birodalmat. A hellénizálódás, bármennyire is előrehaladt, még csak csillogó, de vékony lakkmázként fedett le mély rétegeket, amelyeket még egészen az ősi kultúra járt át. Ékirást Jézus idejében már talán legfeljebb néhány ezer ember tudott csak olvasni, de az ősi nyelvek linguisztikai ténye, a képzelet melyre ivakodott adottságai, sőt a gondolkodás teológiai kultúrája: még nem szűntek meg, még nem adták fel magukat. Ne feledjük el, hogy a zsidóságot kétszer érte igen mély és erős mezopotámiai hatás. Először is eredésének (ugyan csak egyik) részéről, a Patriárkák sumér-akkád kultúrája és kimutathatóan ottani fogalmi kultúrája részéről. Másodsorban pedig a babiloni Fogság hetven éve alatt, amikor létre jött az ugyancsak magas babilóniai teológia kultúrával elsősorban szemben, de bizonyos mértékig annak fogalmaiban kifejezett saját teológiájuk teljes kifejlődése, és Ezdrás gigászi egyéniségének tudós-köre megteremtette az Ószövetség majdnem végleges redakcióját. Bizonyos fogalmak talán nem hivatalosan tovább éltek a pap-ság különböző iskoláiban, leginkább talán azokban, akikből a Holt-tengeri emigránsok szektája lett. Ezeknek fennmaradt írásai, a Holt-tengeri Tekercsek, nem is érthetőek a sumér-akkád-babilóni és asszír vallási kultúra ismerete nélkül. Ezekből fakad Keresztelő János stílusának vakító pompája, de méginkább János evangélista szikrázó képzeletvilága. Ha valaki elolvassa az Apokalipszis könyvét, azt kell hinnie, hogy ő még látta Szárgon királyi palotáját, szárnyas bikát, sasfejú oroszánjait és egyéb esodaszörnyeit, látta a hét különböző emeletükben különböző színű ziggurat-teraszokat. Képzeletvilága ezért különbözik a többi tanítványokétól és evangélistáiktól, mert az övé ott alakult a Kumráni Kolostor pápi disszidenseinek a keleti emlékeket még őrző világában és annak fogalmai között — s miért ne őrizték volna meg azok a Teremtő Isteni Östevekenység vonatkozó spekulációt is a babilóni teológiából.

De ugyanilyen érdekes, hogy eredetileg ékiratú jegyekkel, azoknak szintén babilóni nyelvén bukkan fel az a szó, amivel Jézus leginkább szeretete illetni magát (és ami majd-

nem e könyv címe lett): "Az Emberfia". Leginkább egy ó-babilóni töredékről lehet szó, amely úgy látszik, ennek a megnevezésnek tudunkkal első felbukkanása. Ezt a megnevezést — csak a megnevezést — használta fel a Babilóni Fogság idején Dániel próféta, hogy egyetlen szóval jelölje meg azt, akinek fogalmát előtte már Jesája ("Izaiás") próféta ismer-te: az isteni Messiást, aki majd, mint ember jön el az emberiséget megváltani. Dániel tehát nem a babilóni mitoszok teológiájából merítette a fogalmakat. Az "Emberfia" megnevezést ő csak alkalmazta, ugyanolyan önállóan és ugyanolyan roppant távolságból, mint Szent János evangélista az "Ige" fogalmát Jézusra. De nem érdektelen, hogy Jézus éppen ezt az ősi és az ő arám anyanyelvével rokon babilóni nyelvű Messiás- nevet vette át Dánieltől, amikor az Idők teljessége eljött..."

Erre a Sumérig visszanyúló történeti háttér-magyarázatra Ezekiel könyvével kapcsolatban dr. Gyürki László a fent említett Ijjas könyv után példát is mutat "Ezekiel próféta és a babilóni emlékek" címmel (Katolikus szó 1971. szept. 19.):

"A próféta a deportáltak első csoportjával került Babilonba 597-ben, tehát még Jeruzsálem pusztulása előtt. Ekkor 25 éves volt, s így Círus király rendeletének kibocsátásakor 84 éves lehetett, ha még életben volt ekkor. Mivel semmi említés sem történik Palesztinába való visszatéréséről, azt gondolhatjuk, hogy Babilonban halt meg, idegen földbe temették felesége, "szemének gyönyörűsége" (Ez. 24, 6) mellé.

Ezekiel prófétai működése szorosan kapcsolódik korával és környezetével, azokkal az eseményekkel, amelyek akkor történtek. Prófétai beszédei szüntelenül hirdetik Jeruzsálem pusztulását, de az isteni büntetést is, amely az ammonitákra és filiszteusokra vár. Nem kerüli el Isten ítéletét Fönícia és Egyiptom sem. A próféta szerint Nabukodonozor sem a maga politikai álmait hajtja végre, hanem Jahvet szolgálja és az ő terveit viszi diadalra. Jeruzsálem pusztulásával a prófétai téma megváltozik: a visszatérésről, az újjáépítésről beszél Ezekiel. Nem szól azonban arról, hogy milyen módon történik ez. A kortársai között azok, akik "a valóság talaján mozogtak" nem láttak ehhez más utat, mint a babiloni birodalom bukását. A próféta szemében azonban Jahve az a hős,

aki összetöri a birodalmakat (Ez. 38-39) és állítja helyre Izraelt.

Ezekiel gondolataira nagyon hatott a babiloni mitológia, művészet és szokások, egyszóval az ő környezete, ahol élt. Ezek az elemek az archeológia tanúsága szerint megtalálhatók a próféta könyvében. Úgy tekinthetjük ezeket, mint a festékanyagot a nagy festményhez. Mondanivalójához ezeket is felhasználja.

A bevezető látomásában a négy élőlényről és az isteni szekérről szól (1, 5-28), amelyben fölismerhetők a babiloni elemek. A négy élőlény négy arccal — ember, oroszlán, bika, sas — szerepel. A mezopotámiai emlékek között kétarcú és négyarcú élőlények fordulnak elő. Az arccok mindig azonosak. Az asszír alkotásokban a következők változatok szerepelnek: emberi test, sasfej — emberi test, oroszlánfej — oroszlán test, emberfej — bika test, emberfej. Ezeket az elemeket egyesíti magában a szárnyas bika, a paloták bejáratánál, vagy emberfej, sas szárnyak, oroszlán szügy és bika test. Ezek az elemek találhatók a próféta látomásában. A próféta ezeket abban az időben az asszír városokban — Khorsabadban, Ninivében, Kalakhban — romokban még láthatta. Ezeknek a jelentése vitatott, de átmentek a keresztény hagyományba is. Ezekiel próféta és a Jelenések könyvéből, mint a négy evangélista szimbólumai (ember, oroszlán, bika, sas), s így őrzik az ő sumér mitológiát. Ezekiel látomásainak állatai egy trónszekeret tartanak. Ez a kép Izraelben is ismerős volt: Jahve trónol a kerubokon, vagy a kerubok fölött. A magyarázók hettita hagyományra szoktak itt gondolni, ahol két szárnyas szfinx a hátán egy kőralakú talapzatot tart, vagy ugyanezt két oroszlán tartja. Az azonosítás nem megfelelő, mert mindkét esetben nem istenséget, hanem oszlopot tartanak. Előkerült azonban Karkemisből egy szoborcsoport, amelyen egy szakálás ülő istenalak látható, amelyet, két grimaszokat vágó oroszlán tart, ezeket meg egy ragadozó fejű ember tartja féken.

A próféta látomásának további részéhez is találunk asszír emléket. A próféta leírja "Jahveh dicsőségének képét" (E. 1, 26-28). Asszír dokumentum világítja meg ezt a szöveget. II. Tukulti — Ninurta (890-884) palotájában, amelyet Asszurban találtak, van egy érdekes festmény. Emberek

fölött, akiknek csak a feje látszik, az ég kékje látható, s ebben a kétségben egy "ember forma", aki egy tüzes kör fölé magaslik és íjjat tart a kezében. Nagyon valószínű, hogy a próféta előtt Asszur emlékművének leírása állott, s Asszur dicsőségét "Jahve dicsőségére" cserélte ki.

Az új templom fölszerelésének leírásában szerepelnek a kétarcú kerubok (ember arc és oroszlán arc) — Ez. 41, 18-19. Itt is asszír hatás tétélezhető föl. Egy Karkemisből való faragványon szintén hasonló élőlény látható: állati test és két fej — egyik oroszlán, a másik ember. A próféta szövegével való hasonlóság nyilvánvaló.

Egy alkalommal az Úr megparancsolta Ezekiel próféta-nak, hogy rajzolja le téglára Jeruzsálem városát (Ez. 4, 1). Ez is babiloni vonás. Gyakran találunk agyagtáblákon rajzot, amelyek egy-egy vidéket, várost vagy házat ábrázolnak. Nippurban találtak egy rajzot, amely a város pontos térképét mutatta fontosabb épületeivel és csatornáival. Ennek segítségével sikerült ellenőrizni az ásatások eredményeit. A próféta-nak ezt a várost — amit téglára rajzolt — ostromlott állapotban kellett ábrázolnia: körülveve sáncokkal, seregekkel és faltörő kosokkal (Ez. 4, 2). Ezzel kapcsolatban is meglepő hasonlóság található az asszír emlékekkel, amelyek megostromlott erősségek láthatók. Az egyik ilyen kép rohamot ábrázol, s azt mutatja, hogy egy hadigép megtöri a város falát (számos ilyen jellegű emlék került elő bronztáblákon is, amelyek a IX-VII., századból valók, a Khorsabad palotáit díszítették).

"Így szól az Úr: Jeruzsálemet a nemzetek közepébe helyezem és köréje az országokat" — olvassuk Ezekiel próféta könyvében (5, 5). A British Múzeumban található egy tábla, amelyen az ábrázolt város a kozmosz közepén van, (Jeruzsálemben a Szent Sír templomban ma is mutatnak egy helyet, amely a "világ köldöke". A középkor rajzai is szívesen csoportosították a különböző országokat Jeruzsálem köré. Ez szintén Ezekiel szövegére megy vissza.

Kard, éhínség, járványos betegség, amivel az Úr a próféta szerint megveri Izrael házat (6, 11; 7, 15; 12, 16). A Gilgames eposban Ea isten szemrehányást tesz Enlilinek azért, hogy a vízőzön helyett miért nem oroszlánnal, farkassal, éhséggel és járványos betegséggel büntette meg az embere-

ket. Ez a hasonlóság sem lehet véletlen.

A jeruzsálemi templomban folyó bálványkultuszról szóló látomásban a próféta "mindenféle csúszómászó és egyéb állatok ábrázolását" látja körös-körül a falon (Ez. 8, 10). Az egyiptomi bálványimádásra gondolhatunk, de ugyanezt lát-hatta a próféta Istár kapuján is. Ugyancsak babiloni eredetű "Tammuz siratása" is, amelyről a próféta a 8, 14-ben beszél. A föníciai panteonban Adonis néven szerepel ez az istenség, s minden évben megemlékeztek haláláról. Leírja a próféta az Ő házában folyó bálványimádást, ami a nap imádásából áll. A görög szövegben 20 férfi szerepel az imádók között. A húszas szám a babiloni napisten — Samas — száma. "Ágat tar-tanak az orrukhoz" — olvassuk tovább a prófétánál (8, 17). Ez a gesztus is előfordul több emléken, mint az alázatosság és megalázkodás jelképe az istenség előtt.

Amikor az Őr kihirdeti, hogy a bálványimádó jeruzsálemiek sorsa a legyilkolás lesz, egyúttal azt is kijelenti, hogy azok kerülnek ki az ítéletet, akiket keresztrel megjelölt az ezzel megbízott férfi, kinek írószerep lesz az oldalán (Ez. 9, 2.). Az írószerep ábrázolt férfi igen gyakori az asszír emlékeken, amikor a zsákmány számbavételéről, vagy lefejezéséről van szó. Ez a férfi egyik kezében íróvesztőt, a másikkban írótablát tart. Az írótablák elefántesontból és fából készültek, viaszlemezrel voltak bevonva. Az ebben a jelenetben szereplő hét ember (hat az ítélet végrehajtója, egy pedig az íródeák) a hét babiloni démonra emlékeztet, amelyek egy exorcizmust tartalmazó táblán szerepelnek.

A próféta Szedekiás király sorsáról ír a 19, 4-9-ben: verembe kerül és láncra verik, ketrecben Babilon királyához viszik. Ez a leírás az oroszllánvadászatra és az ellenséggel szemben gyakorolt kegyetlen bánásmódra emlékeztet. Sargon király egy ketrecben állította ki a legyőzött Uruk királyát. Ketrecet találtak hasonló célra gyártva Ninive keleti kapujánál is.

A Jósok és bálványok megkérdezése hivatalos módon történt egész Mezopotámiában. A máj megvizsgálásából a jövőt akarták megtudni. Ezekiel tanúsága szerint Babilon királya is ehhez a módhoz folyamodott (21, 21). A jósok számára különböző májmodellek álltak rendelkezésre, amelyek cserépből, vagy bronzból készültek. Ezek különböző alakjá-

ból jósoltak a jövőről. Mari palotájából 32 jóslatot szolgáló májmodell került elő.

Ezekiel próféta egyik allegóriájában két asszonyról — Oholáról és Oholibáról — beszél (Ez. 23). Oholá Jeruzsálemet személyesíti meg, aki kívánságra gyullad az asszírok iránt (23, 12). Sőt kívánságra gerjedt a falra festett férfiak láttára, a káldeusok színes ábrázolására is (23, 14). Itt a próféta a nagy asszír paloták színes ábrázolására gondol.

Az új Jeruzsálemlről szóló látomásban is találunk babiloni vonásokat. A próféta elragadtatásában Izrael földjére kerül, s ott egy férfit lát. Ennek a férfinak a külseje olyan volt, mint az érc, kezében lenzsinórt és mérővesztőt tartott (Ez. 40, 3). A zsinór és a mérővesztő ábrázolása igen gyakori a mezopotámiai emlékeken. Ezek az építkezések kimérésénél voltak használatban. Az új jeruzsálemi templom kinyilatkoztatását Ezekiel egy "titokzatos ember" közbejöttével hirdeti ki. Itt is párhuzamot vonhatunk a sumér Gudea látomásával. "Álmomban egy férfit láttam alakja mint az égé, alakja mint a földé, feje szerint isten volna, karja szerint az Anzu sas volna, törzse szerint az Orkán volna; jobbán, balján oroszlán lapult. Házának építését parancsolta nekem, de megérteni nem tudom" (Komoróczy G. A sumer irodalom kistük-re 230. o.). Rajta kívül más istenek is színre lépnek (Nisaba, Nindub), hogy kijelöljék a templom helyét. Az épület csak számos égi látomás és utasítás után épült föl. Ezekiel látomásának temploma sohasem épült föl, de azt akarja kifejezni, hogy az új templom nem emberi építő személyes munkája, hanem inkább Jahveh parancsa, a végtelen szentségű Istené, aki a titokzatos ember közbejöttével adja tudatára akaratát. Ez magyarázza meg az isteni szándékot.

Ebből a rövid fejtegetésből is látjuk a II. Vatikáni Zsinat "Isteni kinyilatkoztatásról" szóló hittani rendelkezésének megállapítását a Szentírás-magyarázók feladatáról: "Szükséges, hogy a magyarázó azt az értelmet kutassa, amelyet a szent szerző ki akart fejezni és ki is fejezett a meghatározott körülmények közepette, korának és műveltségének szintjéhez képest, az akkori irodalmi műfajok segítségével." (12. p.)"

Erdekes és egyben jellemző korunkra, hogy pl. a holland Katakizmusnak nevezett Hittani Olvasókönyv és Isidore

Epstein "Judaism" c. műve (Penguin Books, London 1970) egyaránt elterelni igyekszik a figyelmet a vázolt kérdés lényegétől. A közvéleménynek, az emberi tudatnak ez a megtevésztése (finomabban és idegen szóval: az azzal való manipulálás) ugyanabban az irányban történik. És ez jellemző a többi hasonló szellemű kiadványra is.

Külsőleg a két munka a krisztusi megváltás - tan legjelentesebb magyarázatát képviselő keretben jelenik meg. Mindkettőre jellemző az is, hogy minden kritikát rosszindulatúnak minősít, holott ugyanakkor sokban függetlenítik magukat a nyilvánvaló tényektől. Csak egy példa erre.

A holland H. O. angol szövege (34-35. old.) szerint: "Valahol a Nilus és Eufrátesz között nomád törzsek csoportja élt, mely menekült a művelt Egyiptomból, abból az országból, ahol nem tudtak sem élni mint egy csoport és nem tudták vallásukat sem gyakorolni. Drámai menekülés után elérték Kadedst a sivatagban. Istenük neve Jáve volt. Csupán csak tengették életüket, két világ közötti ürességben, szellemileg szűz talaj voltak. Amint küzködtek a sürgetés közt, hogy menjenek és a kísértés között, hogy visszatérjenek Egyiptom "húsos fazekai"-hoz, Isten kiválasztotta őket, hogy "minden nép között saját birtokává" tegye őket (Exod. 19, 5). Ennek a kinyilatkoztatásnak a történetét el kell olvasni azokból a könyvekből, melyek az Ószövetséget alkotják."

"...Az események maguk Isten csendes kinyilatkoztatása. Héber pásztorok menekülnek Egyiptomból. És egy szokásos emberi helyzetben, a küzdelem a létért, táplálékért, ruházatért és otthonért, részben már létező formában, és talán már egy isteni név ismeretében, az igazi isteni előtör. Egy karizmatikus alak, Mózes, különleges szerepet játszik ezekben az eseményekben. Az ezt megelőző négyszáz évről semmit sem tudunk, csak azt, hogy a héber népet rabságban tartották Egyiptomban. Kr. e. 1700 előtt azonban voltak ugyanilyen fajta népek Kánaánban, a Jordán és a Földközi tenger közötti földön, akiket a héberek a maguk őseinek tartottak. Ezek között voltak a "patriarchák", Ábrahám, Izsák, Jákob, ez utóbbit Izraelnek is hívták. Ezeken az embereken keresztül lépett be Isten először a mi történelmünkbe. Bár ilyen távolságból igen kevés az, amit mondhatunk arról, hogy pontosan mi történt, feltűnő, mennyire szorosan egyeznek a

patriarchák történetében előforduló szokások és nevek azzal, amit a modern kutatás ennek az időszaknak ékírásából kibetűzött."

Féltreértések elkerülése végett leszögezzük, hogy a H.O.-ben vannak értékes szakaszok és szempontok is, melyek az eddigi zsinatok szellemében mutatják be a mai kor nyelvén a tanító Egyház előterjesztését. Az idézett szövegekben és az azokhoz hasonlóknak azonban különös, idegen törekvés érvényesül. A szerzők "a nomád törzsek csoportját" "szellemileg szűz talaj"-nak nevezik pedig Mózes könyvéből tudjuk, hogy ez a nép éppen ott, a pusztában hogyan hitetlenkedett és lázadott az Istennel szemben. Ezt a népet "kiválasztottak" nevezi a H.O., de nem mondja meg, hogy a kiválasztás Ábrahámval kezdődött, aki nem "fajtája" miatt volt kedves Isten előtt, hanem hite és engedelmsége miatt és a kiválasztás arra történt, hogy az Ivadék útját Ábrahám előkészítse. A hangsúly ismételt az "ugyanilyen fajta népekre" esik és Ábrahám neve éppen csak megemlítsére kerül. Túlságosan eltereli a figyelmet Ábrahám meghívásának lélektani föltételeiről és előzményeiről ("igen kevés az, amit mondhatunk arról, hogy pontosan mi történt"), pedig elég lenne, ha azt mondaná meg ezzel kapcsolatban, amit a Genezis leír. Az meg teljesen ellentétben van a tényekkel és elködösítő, hogy "Ezeken az embereken keresztül lépett be Isten először a mi történetünkbe". Ha ugyanis "ezeken az embereken" kifejezés az előző mondatban szereplő Ábrahám, Izsák és Jákob személyére vonatkozik, akkor valótlan, mert Isten már Noén, Melkizedeken, sőt Ádámon és Éván keresztül is belépett a mi történelmünkbe (ha a "mi" alatt a szerzők nemcsak a zsidó népet, hanem az egész emberiséget akarják érteni). Ha pedig az előző mondatokban szereplő "ugyanilyen fajta népek"-re is utal, akkor talán vitatható, hogy Noét héber fajtájúnak tartsuk-e vagy sem, de az biztos, hogy Ádám és Éva, valamint Melkizedek nem héberek voltak. Mindezt magának az Ószövetségnek szövegéből bizonyíthatjuk, aminek olvasását a szerzők nagyon ajánlják ("a kinyilatkoztatásnak a történetét el kell olvasni!"), de nem vizsgálják tárgyilagosan annak lényeges pontjait az olvasó számára. A Szentírásón kívül azonban igen sok történelmi emlékünks és leletünk is tanúsítja azt, hogy az Isten már Áb-

rahám előtt is belépett a mi történetünkbe.

De miért akarják a szerzők ezt a tényt homályban hagyni?

A feleletet abban találjuk meg, hogy a H.O. szerzői megtevésztően kiemelik a "fajta" szerepét. Azt a hiedelmet akarják megalapozni, hogy Isten elsősorban a zsidó néppel, mint néppel lépett először párbeszédre és nem Ábrahámmal. Így ugyanis a fordulópontot jelentő "Ivadék" szót a nép ivadékaának, magának a továbbélő zsidóságnak a számára fogalhatják le. Ezzel szemben az Ábrahámnak adott ígéret (Gen. 12, 3) kétségtelenül egy ivadékra, egy sarjra vonatkozik. A nacionalista értelmezés mellett kardoskodó talmudista szellemű zsidókkal szemben ezért már Szent Pál is külön nyomatékozza a helyes, a hitre épülő és hitből fakadó értelmezést, melyet az Ószövetség is lényegében ismételtlen és egyre világosabban tanít:

"Ábrahámnak szóltak az ígéretek és az ő Ivadékaának. Nem azt mondja: "és Ivadékaidnak", mintegy a soknak; hanem, mint egynek: és Ivadékaodnak, aki a Krisztus" (Gal. 3, 16). Ennek az Ivadékaak előkészítésére választotta ki Isten személy szerint Ábrahámot. Legyetek tudatában annak — mondja Szent Pál —, hogy akik a hitből vannak, azok Ábrahám fiai, amint írva van: Ábrahám hitt az Istennek és ez megigazulásra számíttatott be neki. "A gondos szentírás, — mert hitből teszi Isten megigazultakká a népeket, meghirdette Ábrahámnak: benned áldatik meg minden nép. Tehát, akik a hitből valók, azok áldatnak meg a hívő Ábrahámmal együtt" (Gal. 3, 6-9). Az Ábrahámnak adott nagy ígéretben, az eljövendő Ivadékaak hívők Isten választottai. Tehát a zsidók is, amennyiben Isten ígéretét hittel fogadják, Isten fiai és választottai, de nem azért, mert fajtájuk szerint, mintegy automatikusan, minden személyes erőfeszítés nélkül beleszületnek Ábrahám nemzetségébe. "Mert — mondja Jézus — Isten a kövekből is tud Ábrahámnak fiaikat támasztani."

I. Epstein, a nacionalista talmudi értelmezésnek a történelem folyamán kiépített és megmerevített szemléletével szögezi le: "Elamita hordák hegyi erődjeikből lezúdulva a Perzsa öblön keresztül megtámadták Sumért és időszámításunk kiindulópontja előtt 1960-ban Ur lehanyatlott a puszt-

ulásba és szegénybe." (11. lap.)

Ur városát azonban Kr.e. 1737-ben pusztította el Samsu-Iluna, Hammurabi fia, sok előzetes hasonló szándékú és változó szövetséges néppel együttesen intézett támadások sorozata után. Ennek a változó szövetséges erőkre épített és a babiloni szellemmel irányított titkos és nyílt eszközökkel kivitelezett támadásnak esett áldozatul az emberiség eddig ismert legrégibb írásos művelődése. Ennek mai etikai értékeléséről Von Sodennal kapcsolatban már az előző fejezetben szóltunk. Ott említettük azt is, hogy ilyen eljárásért a szegény nem a megtévesztett áldozatra, hanem a megtévesztőkre hárul.

Epstein szerint "Ábrahámnak más gondolatai voltak, mint apjának. Terah az ő korának általános vallását (normal religion) követve politeista volt; Ábrahám monoteista... a-mit 'etikai monoteizmusnak' kell neveznünk, hogy megkülönböztessük a monoteizmusnak minden más formájától... az a meggyőződés alakult ki benne, hogy egy új nép alapítója lehet (he might become the founder of a new nation), — egy nemzeté, mely meghozza a világnak az Isten ismeretét és az áldást, mely ebből az ismeretből árad a világ minden családjára" (12-13. lap). Így tehát, bár Ábrahám történetiségét — a Biblia alapján — elfogadja a szerző, arról nem szól, hogy ugyanaz a Biblia hogyan írja le az Istennek Ábrahám részére adott ígéretét, valamint Ábrahám hitét és engedelmességét Isten iránt. Így, természetesen, Ábrahám nemzetét is szerinte csak a testi leszármazás határozza meg s nem a hit és engedelmesség Isten és az ő ígérete iránt.

Egy ilyen elképzelésre könnyen alapozhattak népüket és hazájukat túlzottan, más népek jogainak sérelmével, szerező zsidók egy nacionalista zsidó vallást, hogy Isten nevével próbálják maguknak meghódítani a világot. Ez a zsidó vallás csak a zsidó nemzetbe való testi beoltódás révén biztosítja Ábrahám Istenének az áldását más népek számára.

Ez az Isten nevében való kizsákmányolás azonban teljes kiszolgáltatottságot jelent a talmudista vezetőség kénye-kedve szerint.

Jézus Krisztus az ábrahámi istenfogalomnak ilyen eltorzítása ellen emelt szó' mint az első emberpárnak és Ábrahámnak egyaránt megígért Szabadító (Asszonyivadék=

Emberfia), aki megmutatta az ember igazi, belső felszabadulásának és az embertestvériségnek az útját.

Epstein, aki az Ábrahámhoz való tartozás nemzeti és vallási tartalmát eddig egynek vette, Jézus személyével kapcsolatban kénytelen ezeket következtetetlenül szétválasztani. Azt mondja, hogy "a farizeusok vitája Jézussal alapvetően vallási volt, sohaem vádolták őt messiási igényei miatt" (107. lap). Így a politikai vádaknak, melyek miatt Jézus a főpap előtt állt, számukra nem volt jelentőségük s ezért nem avatkoztak be Jézus perébe. (Vagyis nem is felelősek további sorsáért — tehetjük hozzá.) A Jézust követő zsidók — folytatja Epstein — mint zsidókeresztény szekta tagjai éltek tovább ekkor a században. Az ő hitük, hogy a Messiás eljött, nem volt alap a szakadásra közöttük és a többi zsidók között. De néhány évtized múlva a keresztény egyház Pál befolyására megváltoztatta Jézusról vallott elgondolását olyan irányban, hogy már nem tisztán földi lénynek képelték, hanem olyannak, ami azt jelentette, hogy ő tulajdonképpen második Isten volt — ami az Isten egy-voltának tagadását jelentette, ahogyan azt a zsidók értették. Amint ez a fejlemény megtörtént, a zsidó-keresztények léte a judaizmuson belül többé már nem volt lehetséges és a kettő közötti végső szakadás elkerülhetetlenné vált — mondja Epstein.

Ez az előbbiekből vázolt epsteini triumfalista elképzelés amellett, hogy következtetetlen — amint előbb rámutattunk —, ellentétben van a tényekkel is. Ha Epstein az evangéliumokat forrásként használta Jézus vallási és politikai tanításának értékeléséhez, látnia kellett volna azt is, hogy Jézus egyénisége teljes erkölcsi egységet alkot. A vallási és politikai szerep között annál kevésbé lehet különbséget tenni, minél inkább tudatában vagyunk annak, hogy a politika, vagyis a közügyek intézésének tudománya az emberi társadalomban erkölcsi elveken áll. Az emberiség nem ismerhet el erkölcsstelen politikát. Ezt az elvet nemcsak a kereszténység, hanem az emberiség politikai testülete, az ENSZ is ünnepelesen és ismételtelen meghirdette.

Jézus igénye arra, hogy új parancsokat hozzon, azon alapult, mint a második isteni személy, hatalma és küldetése is volt erre az Atyától. Isteni hatalmát bőven megmutatta az evangéliumok szerint, az Ószövetség pedig bő-

ven igazolja azt, hogy a sátánt letipró Szabadítónak isteni hatalommal kellett bírnia. És a messiási jövendölésekben és a Krisztusra való utalásokban ez sokszorosán meg is van hirdetve az Ószövetségben és Szent Pál is ebben az értelemben ír.

A zsidóság egy részének, amelyik nem fogadta el Jézust Istennek, a nehézsége tulajdonképpen abban állt, hogy nem akartak tovább fejlődni és nem akartak megbarátkozni egy új, tökéletes, minden népet egyformán magához ölelni akaró Isten fogalmával. Pedig ha szentől szemben állottak — mint Epstein kimondja — a Messiással, akkor erre a Küldöttre kellett volna hallgatniuk. Az utódok azonban — jobban megismerve a helyzetet — megtehették és sokan meg is teszik azt, amit elődeik elmulasztottak. (Ettől függetlenül azonban az emberiség politikai akarata az, hogy az emberi alapvető jogegyenlőséggel szemben álló tanítást — még vallási köntösben se hirdessen senki.) Ezért Epsteinnek is állást kell foglalnia a Talmud embertelen tételeivel és utasításaival szemben.

Az epsteini elképzelés ismerete azért is hasznos, mert világossá válik, hogy némely, magát makacsul katolikusnak tartó "kontestáló" miért harcol és folytat igen költséges propagandát egy "judeokrisztianizmus" érdekében. Nem volna olyan ellentmondást támasztó jel Krisztus és az ő Egyháza sokak számára — gondolják ők —, ha nem ragaszkodna Krisztus istenségéhez, hanem inkább vállalná a zsidóságból való beolvadást vagy legalább is a vele 50-50 százalékban való hitbeli megegyezést. A Galilea (sumér szó: Gal = nagy, il = magas, ea = az ős víz háza = az, ami minden ősit összefog) tartományból való Jézus Krisztus azonban — a Suméris visszanyúló ősi hagyományok alapján is — azért jött, hogy Isten szétszórt gyermekeit a közös Atya, a három személyű egy Isten hitében és az emberi testvériség szeretetében egybegyűjtse.

És ezért Jézus Krisztus tanítása nemcsak nem elavult, hanem annyira korszerű, hogy soha túl nem haladható. Az az emberi társadalom, amelyik a testvériség vagy mai szóval kifejezve: az emberi alapvető jogegyenlőség szellemében él, az az egész emberiség egész történelmének társadalomtudományi szempontból, végső célja. És ebből a szempontból sem találhatunk Jézus alaptanítását tartalmazó Újszövetség szö-

vegében semmilyen kifogásolható vagy elutasítandó állásfoglalást a földi jogviszonyokat illetően.

Mondhatjuk tehát összefoglalóan: Jézus Krisztus megreformálta az Ószövetséget, mert mindaz alól feloldotta az embereket, ami abban szemben állt a társadalomtudományi fejlődés távlati céljával. Azok, akik továbbra is az Ószövetség írott szövegéhez ragaszkodnak, a megkülönböztetés szelleméhez, az ösztönösség törvényesített uralmához ragaszkodnak és így a fejlődést gátolják, annak ellenébe hatnak és a reakciót képviselik. A Talmud nem tompította az Ószövetség szövegeiben található reakció szellemét, hanem felnagyította. Azzal, hogy érvényben tartja a mózesi 613 törvényt a Halaka-részben, amelyet ma is kötelezőnek hirdet, a Haggada-részben pedig több száz rabbi — bár nem kötelező, de sok embertelenséget megengedő vagy parancsoló — magyarázatát és utasítását, hivatalos könyv jellegével nemzedékről nemzedékre továbbadja, állandó lehetőséget, sőt biztatást ad a legembertelenebb cselekedetek elkövetésére és a nemzsidókkal szembeni megkülönböztetés fenntartására merőben földi viszonylatokra nézve is.

A történelemben dolgozó fejlődés törvénye és a világ-béke haladéktalanul azt kívánja, hogy a nemzetközi zsidó szervezetek, valamint egy-egy országban belüli zsidó közösségek vezetői egymásután nyilvánosan és ünnepélyesen mondják ki, hogy érvénytelen minden olyan megállapítás, utasítás a Talmudban, mely földi jogviszonyokat illetően szemben áll az alapvető emberi jogegyenlőséggel és faji, vagy vallási megkülönböztetést hirdet. Ezt már egyébként számos ENSZ-határozat elő is írta.

Fejezzük be a gondolatainkat azzal a jelentős megállapítással, melyet Ijjas József kalocsai érsek (aki legmagasabb biblikus tanulmányait Rómában végezte, és annak idején két évig volt a Szent István királyunk által alapított Jeruzsálemi Magyar Zarándokház vezető prefektusa) a Szent István jubileumi évet bezáró ünnepi főpapi szentmiséjében fogalmazott meg a Szent István bazilikában 1971. augusztus 20-án a sok belföldi és külföldi főpap és a sok ezres hívősereg jelenlétében a Szent Jób előtt:

“Egyházunk a változó világban megpróbáltatások viharát éli szerte a világon. A történelmi válságok hullámainak

sodró árja ugyancsak próbára teszi az Egyházban élő “okos” és “bölc” embereket. Megkísérteti őket a gondolat: nem kellene-e az új világban új helyet keresni új építkezésnek? Más alapon? Maga az Egyház, annak hierarchiája és tanítótestülete egyetemes zsinatot tartott szükségesnek, hogy

Krisztustól kapott küldetését újszerűen megfogalmazza és megújíthodtan folytassa munkáját az emberek üdvözítése érdekében. A válságok nem törnek meg az Egyház életére. Az Egyház mindenkor kész a megújulásra és megújításra. Lényege ennek, hogy Új Szövetségi reformot valósít. A régi Ószövetséget megformálta. Szent Pál apostol ezt az újat sürgette: “El a régi kovással, hogy új téstává legyetek, amint hogy kovásztalanok is vagytok”, — írja a korintusiaknak (I. Kor. 5, 7). Új voltában soha meg nem öregedő az Egyház. Új volt, amikor az ő hit helyébe az Úr Jézus Krisztus hitét állította. — Új volt Szent István apostol művében, amikor a kereszténység bevezetésével új életet hozott a magyar nép életébe. — És új ma is, amikor a zsinati megújulásban “megnyitást a világ felé” hirdet. De ebben a megújulásban az Egyház szilárdan megmarad az eredeti alapon, amelyben épült”. (Magyar Kurir, 1971. 180.)

Mert Szent Pál apostol szavaival. “Senki más alapot nem vethet, mint amely vettetett, ami Jézus Krisztus”, aki ott áll — tehát jűk hozzá a bemutatott ősi anyag láttán — az emberiség hajnalán, az első emberpárnak adott nagy ígéretben, mely ígéretnak megfelelően végigkíséri az emberiséget minden koron és viharon keresztül az ő irányító, erősítő kinyilatkoztatásával, majd ennek a feladatnak minden időkben korszerűen való ellátására megalapított Egyházával.

Látomásban kitarult előttem Isten mennyei szentélye és láthatóvá lett a Szövetség szekrénye az ő templomában, nagy villámlás, csattogás, mennydörgés, földrengés és jégeső közepe.

Nagy jel tünt fel az égen: egy Asszony. Öltözte a Nap, lába alatt a Hold, fején tizenkét csillagból korona.

A mennyből nagy szózatot hallottam: “Ime szabadulást hoz a mi Istenünk, megmutatja erejét, uralkodik és átad minden hatalmat Krisztusnak, az ő Felkentjének”. (Jel. 11, 19; 12, 1 és 10.)

Zárószó

Befejezésképpen foglaljuk össze a sumér bibliai párhuzamok fokozatos megismerése során adódó következtetéseket, melyeket ezután mind a hittudományban mind a történetírásban, nyelvészetben, művészettörténetben, néprajzban stb. különösen figyelembe kell vennünk az Isteni Kinyilatkoztatásra vonatkozó II. vatikáni zsinati dogmatikus konstitúció szellemében.

1. Az ószövetségi kinyilatkoztatást tartalmazó szent és sugallmazott könyvek, — még ha azokat csak történeti forrásokként használjuk is, — sok olyan nemes emberi eszmét, örök igazságot, isteni kinyilatkoztatás-részletet, különösképpen az egész emberi nem összetartozását, testvériségét valló részletet foglalnak magukban, melyek több száz, esetleg több ezer évvel azelőtt már megtalálhatók a környező keleti népek — főként a sumérok — irodalmi emlékeiben.

2. Tévesnek és legalább is nacionalista túlzásnak kell tehát mondanunk azt az álláspontot, melyet pl. Goldziher Ignác így fejezett ki 1887-ben: "Szó lesz azokról az örök eszmékről, melyek a zsidóság kebelében születtek meg és az emberiség e parányi köréből indultak ki fátylát gyújtani a sötétségben". (11. 1.)

"Bátran elmondhatjuk, hogy felekezetünk előrehaladásának több évezredes menetében e nagy erkölcsi eszmének, mely legelőször az emberiség történetében a mi őseinknek nyilatkozott meg, ..." (13-14. 1.)

"Ellentétben a pogány ókor korlátolt isteneszméjéhez, mely az emberiséggel csakis külső kötélekkel van kapcsolva, a profétizmus az istenség eszméjének etikai tartalmat adott és az etikai tartalomból, mint az erkölcsös élet forrásából vezeti le a társadalom és az egyén erkölcsös köteleseit" (46. 1.).

3. Ezt a túlzó nacionalista felfogás az ószövetségi könyvek szövegei is, helyenként kifejezésre juttatták. Ez azonban éppúgy nem volt tárgya a kinyilatkoztatott igazságnak, mint azok a részek, melyek a szent szerzők korabeli tudásának megfelelően tájékoztatnak földrajzi, természettudományi stb.

kérdésekről. Kinyilatkoztatott igazságok azok, melyeket a szent szerzők mint ilyeneket adnak elő a hit és erkölcs dolgában a tanító egyház értelmezése szerint.

4. Ez az ószövetségi könyvek stílusában helyenként kifejezésre jutó zsidó nacionalizmus koronként uralomra jutott egyes újszövetségi papok és hívők fölfogásában is és oka volt annak a lenézésnek, sőt rombolásnak, melynek az ősnépek és őskultúrák értékes emlékei helyenként áldozatul estek. Mindezek jóvátételére az Egyház a II. Vatikáni Zsinaton ünneplés ígéretet tett és megfelelő utasításokat adott.

5. Történeti tényként meg kell azt is állapítanunk, hogy Goldziher és társai a múlt század vége felé már tudták és később még jobban megbizonyosodhattak róla, hogy a sumér nyelv és nép nem semita és nem indoeurópai nyelv és nép és ősi emlékei tanúskodnak olyan ismeretekről, melyekről ők azt állították, hogy az ószövetségi szentírás közli azokat először.

6. Ez a nem tudományos, hanem sovíniszta magatartás fő oka volt annak, hogy a sumér kutatást ilyen sovíniszták lefékeztek, gátolták, megnehezítették, sőt sokszor gúnyolták és egyes követőik ugyanezt teszik mind máig. Ezeknek a nem-tudományos indítékokból eredő nehézségeknek részben az is volt az oka, hogy nem fedezték fel a sumérnak az ural-tájával való rokonságát kellő világossággal, "részben pedig mesterséges akadálynál — egy paradoxonnál — fogva, melyet főleg Halévy tartott fenn makacsul, az a vélemény, hogy a sumér nem is valódi nyelv, csak mesterséges rendszere egy titkos írásnak, amelyet a köznép misztifikációja végett találtak fel az asszír papok. Ez a második akadály végül is megdőlt, mert fölfedeztek olyan emlékműveket, amelyeken ezen a nyelven találtak fölíratokat olyan időből, amelyben még sémi nyelven nem is írtak Mezopotámiában" (Encyclopedia Britannica. 1960. 21. kötet 553. old.).

7. Ez a sovíniszta, zsidó nacionalista magatartás, mely legvilágosabban a Babiloni Talmud eredeti és teljes héber szövegéből és ennek hebraisták által készített hiteles fordítás kiadásaiból tűnik ki, az emberiség kultúrtörténeti fejlődési képét és öntudatát, valamint biológiai és erkölcsi egészségét elvi alapon katasztrófálisan megnyomorítja, nem tudományos és szemben áll az alapvető emberi jogegyenlőség

ENSZ deklarációjával, melyet a tagállamok különben törvénykönyvükbe is iktattak.

8. Az Ószövetség már eddig is tanúsította, hogy Ábrahám előtt is volt isteni kinyilatkoztatás. Az ókori keleti népek, főként és legkorábban a sumérok egyre nagyobb számban megfajtott emlékei pedig jogos alapot adnak annak a feltételezésére, hogy a náluk talált és a kinyilatkoztatott igazságokkal egybecsengő tanítások főként az isteni kinyilatkoztatás segítségével vezették az emberiséget a szellemi fejlődés és az Istennel való személyes kapcsolat útján.

FŐBB FORRÁSOK JEGYZÉKE

Adámtól Krisztusig	1965. Budapest, Szent István Társulat.
Agyagtáblák üzenete	1963. Budapest, Magyar Helikon.
Aistleitner József	1924. Újabban talált ékiratos teremlési szövegek. Budapest.
" "	1935. Rasz Samra. Teológia II. 97-103, III. 193-204, IV. 291-302.
" "	1953. Götterzeugung in Ugarit und Dilmun. Acta Orientalis Academiae Scientiarum Hungaricae. 3, 285-312.
Albright, F. W.	1948. From the Stone Age to Christianity. Monotheism and the Historical Process. Baltimore
Artamonov I. M.	1962. Isztorija Hazar. Leningrádi Ermitázs.
Bobula Ida dr.	1961. A sumér-magyar rokonság kérdése. Buenos Aires, Edit. Esda.
Boroska István	1938. A Jáhve istennév etimológiája. Budapest.
Breasted, James	1950. Die Geburt des Gewissens. Zürich: Morgarten Verlag
Cleator, P. E.	1962. Lost Languages. A Mentor book New American Library.
Dávid Antal	1928. Babel és Assur. Budapest, Szt. István Társulat.
Érdy Miklós Dr.	1968. (Déry Zoltán Dr. írói név alatt) Kanadai Magyar Újság (1968 márc. 12.); A Nap Fiai 6, (5-6 sz.) (1968 máj-jún.); Turán 6, (4. sz.) 26-28 (1968 november).
Falkenstein, A. und W. von Soden	1953. Sumerische und Akkadische Hymnen und Gebete in Die Bibliothek der Alten Welt. Herausg. von Karl Hoenn, Zürich (Stuttgart: Artemis Verlag.) (Részletes irodalom.)
Faragó József	1968. Egy ékiratos asszír mese megfajtéséhez. Korunk XXVII. 3. 450-53. o.

- Faragó József 1970. A contribution to the tale motif of the bird concealed in the vessel. Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus 19, pp. 147-59.
- Drioton, Étienne 1943. Croyance et coutumes funéraires de l'ancienne Egypte. Le Caire.
- " " 1945. La religion égyptienne dans ses grandes lignes. Le Caire.
- Fettich Nándor 1971. Vallásos jellegű varázsszövegek a magyar néphitben. Etnographia LXXXII. 1. 44-69.
- Fitzgerald Lee J. 1951. The great migration. London, New York, Melbourne, Skeffingen and Son Ltd.
- Flavius, Josephus 1903. A zsidók ősrégi voltáról szóló vitairata. Magyar-latin kiadás. Fordította és kiadta Istóczy Győző dr. Budapest, Buschmann F.
- Gray 1948. A Zsidó háború. Görögből fordította dr. Révay József. Budapest, Káldor György k. (fordította Rákos Sándor). Budapest, Európa. (Részletes irodalommal.)
- Gilgames — Agyagtáblák Üzenete 1966. (Részletes irodalommal.)
- Goldzieher Ignác 1888. A zsidóság lényege és fejlődése. Budapest. A Népszerű Zsidó Könyvtár kiadása.
- Graetz, Heinrich dr. 1888. Volkstümliche Geschichte der Juden. 3. Bd. Leipzig. Oskar Leiner Verl.
- Ijjas Antal 1970. Jézus története. I-II. Budapest, Ecclesia
- Jeremias, A. 1913. Handbuch der altorientalischen Geisteskultur. Leipzig.
- Julow Viktor 1963. A nippuri szegény ember meséje és a Ludas Matyi. Irodalomtörténeti Közlemények. LXVII, pp. 678-90.
- Komoróczy Géza 1970. A sumér irodalom kistükré. (Részletes irodalommal.) Budapest, Európa.
- Kmoskó Mihály 1911^a. Hammurabi és kora. Az Erdélyi Múzeum Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának kiadványai 1. 10-19. Kolozsvár.
- " " 1911^b. Hammurabi törvényei. Az Erdélyi M. E. jog- és társ. szako. kiadv. 11. Kolozsvár.
- " " 1913^a. Az emberiség első írott szabadságlevele. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- " " 1913^b. A sumérek. Turán I. A sémi népek ősvallásának főbb problémái. Szent István Társulat 90. sz. kiadv., Bp.
- " " 1914. (Religionshistorisches.) Zeitschrift für Assyriologie. Herausgegeben v. C. Bezold.
- Kramer, Samuel Noah 1961. Sumerian mythology. New York. Harper Brothers.
- " " 1963. The Sumerians. The University of Chicago Press.
- Meltzl Balambér 1911. Hammurabi törvénykönyve jogi szempontból. Az Erdélyi Múzeum Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának kiadványai. I. füzet.
- Michaeli, Frank 1961. Textes de la Bible et de l'ancien Orient. Neuchatel: É. Delachaux Niestlé.
- Nagy Sándor dr. 1968. A magyar nép kialakulásának története. Buenos Aires, Transsylvania.
- Némethy László 1934. Hurri hatások a nuzi okmányok nyelvében. Pécs.
- Ószösvetségi Szentírás 1930-34. Káldi György után átdolgozta Takáts Ernő dr., Iványi János dr., Aistleitner József dr., Pataki Arnold dr., Budapest, Szt. I. Társulat.

- Pass László dr. 1964. Nimród feltámadt. Kézirat. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára 21/1969.
- " " 1960. An-Tan-Témusz. Kézirat.
- " " 1961. Az Abrakadabra megfejtése. Theológiai Szemle. IV. 7-8: 234-236. I. Budapest. A magyarországi egyházak ökumenikus tanácsa.
- Pogrányi Nagy Félix 1936-37. Analytisch - historisch - vergleichende Grammatic der Sumerischen und Etruskischen (Ungarischen, Baskischen) Sprache also Vorstudie einer vergleichenden Grammatik der asianischen Sprachen. (Mimeographált kézirat.) Budapest.
- Roska M. 1941. A Torma Zsófia Gyűjtemény. Kolozsvár.
- Rost, Liane Jacob 1966. Sumerische Kunst. Leipzig: Prisma Verlag.
- Smith, George Adam 1907. Jerusalem. London, Hoder and Stoughton.
- Torma Zsófia 1879-80. Huayadmegyei neolith kőkorszakbeli telepek és annak függeléke. A nándori barlang csoportozat. Erdélyi Múzeum kiadványai 5-7. sz. (1879), 6-7 (1880).
- " " 1894. Ethnographische Analogieen. Jena.
- Varga Zsigmond dr. 1911. Az ótestamentomi zsoltárköltészet assyr-babyloni vallástörténeti megvilágításban. Kolozsvár, 1914.
- " " 1914. Sumír régészeti tanulmányok. Különlenyomat az Archeológiai Értesítő 1914. évfolyamából. Debrecen, 1914.
- " " 1915. Új adatok az ural-altai népek ősvallásához. Budapest.
- Varga Zsigmond 1918. Az ókori keleti népek művelődéstörténete. I-II. Pápa, Ref. Főisk. Könyvny.
- " " 1925. Sumér (babyloni) örökség az ural-altai népek vallási életében. Debrecen. Különlenyomat a "Theológiai Szemle I. évf. 1., 2. és 4. számából.
- " " 1938. Bibliai vallástörténet. Debrecen.
- " " 1956. Az ősmagyar mitológia sumir és ural-altaji öröksége. Kézirat a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemi Könyvtárban.
- Vlassa, N. 1970. Kulturelle Bezeihunzen des Neolithikums Siebenbürgens zum Vorderen Orient. Acta Musei Napocensis. VII: 1-39.
- Zakar András dr. 1955. A Szentháromságról és benne Krisztusról, akiben teremtett minden az égen és a földön. Kézirat. Budapest.
- " " 1967. Melkizedek. Kézirat.
- " " 1968. A sumér nyelvről. Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár, Analekta 10.801 (v.ö.: Current Anthropology. Chicago. 1969. October. Part II. 432. E. old.). 1970. Északi Vártán 39. szám. Södertälje, Svédország.
- " " 1970. Az írás bölcsőjénél. Magyar őskutatás. I. sz.
- " " 1971. Sumerian - Ural - Altaic affinities. Current Anthropology. April.
- Zamarovsky, Vojtech 1966. Kézdeiben volt Sumér. Pozsony-Bratislava, Mladé Letá.

980-

A borítolapon:

Istenanya vagy tündér alakjához tartozó
fej Urukából. 20 cm., fehér márvány.
Ekköberakások a szemből, ezüst vagy
arany lemezek a fejről hiányoznak.
Kt. e. 3.200–3.000. Iraki Múzeum